



УКРАЇНСЬКИЙ  
ІНСТИТУТ  
НАЦІОНАЛЬНОЇ  
ПАМ'ЯТІ

# Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати

Збірник матеріалів, рекомендацій і документів щодо виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»

Київ

2015

#### Редакційна колегія:

В'ятрович В. М., кандидат історичних наук (голова); Шпак А. В. (перший заступник голови); Тилишак В. С., кандидат історичних наук (заступник голови); Рябенко С. Д., магістр права; Громенко С. В., кандидат історичних наук; Короленко Б. А., кандидат історичних наук; Подобєд П. К.; Бутко С. В.; Майоров М. В.; Каретніков І. Г., кандидат історичних наук; Горобець С. М., кандидат історичних наук.

#### Рецензент:

Бойко В. М., кандидат історичних наук, директор Комунального закладу «Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій».

#### Упорядники:

Бутко С. В.; Горобець С. М., кандидат історичних наук; Каретніков І. Г., кандидат історичних наук; Короленко Б. А., кандидат історичних наук; Майоров М. В.

Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати. Збірник матеріалів, рекомендацій і документів щодо виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» / Сергій Бутко, Сергій Горобець, Ігор Каретніков, Богдан Короленко, Максим Майоров (упоряд.); Український інститут національної пам'яті. — Київ: Український інститут національної пам'яті, 2015. — 234 с.

Збірник містить матеріали, рекомендації, роз'яснення та документи щодо визначення об'єктів перейменування і демонтажу відповідно до норм Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» і обґрунтування відповідних рішень органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій, на які покладено виконання Закону, проведення необхідної інформаційно-роз'яснювальної, просвітницької роботи. Видання підготовлено для органів місцевого самоврядування, державних адміністрацій та інших органів державної влади, громадськості.

#### ЗМІСТ

В'ятрович В. Куди веде вулиця Леніна?	
Розмова про майбутнє країни .....	17
Декомунізація у питаннях і відповідях .....	21
Від упорядників.....	32

Бутко С. Чому і що перейменовувати/демонтувати .....	34
--	----

#### Горобець С.

<i>Із переліку осіб, представників комуністичного тоталітарного режиму, на честь яких названі населені пункти, об'єкти топоніміки у населених пунктах (вулиці, провулки, площі тощо), юридичні особи, друковані засоби масової інформації, товарні знаки і послуги, встановлені пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки та інші меморіальні об'єкти, що підлягають перейменуванню і демонтажу відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» .....</i>	<i>51</i>
--	-----------

АБАКУМОВ Віктор Семенович (1908-1954)

АВЕРІН Василь Кузьмич (1884-1945)

АГЕЄНКО Микола Іванович (1930-2012)

АЙСТОВ Прокіп Степанович (1882-1917)

АКУЛОВ Іван Олексійович (1888-1937)

АЛЕКСАНДРОВ Олександр Петрович (1900-1946)

АЛЕКСЕЄВ Микола Миколайович (1893-1937)

АЛІЄВ Іван Михайлович (1892-1964)

АМОСОВ Олексій Мефодійович (1896-1937)

АНТОНОВ-ОВСІЄНКО Володимир Олександрович (1883-1939)

АНТОНОВ-САРАТОВСЬКИЙ Володимир Павлович (1884-1965)

АРОСЄВ Олександр Якович (1890-1938)

АРТЕМ (Сергеев) Федір Андрійович (1883-1921)

АРТУЗОВ Артур Християнович (1891-1937)

АУССЕМ Володимир Християнович (1879-1936)

АХМАТОВ Лев Соломонович (1899-1937)

БАБУШКІН Іван Васильович (1873-1906)

БАБЧЕНКО Микола Федотович (1906-?)

БАКИНСЬКИЙ Сергій Сергійович (Бернгейм Людвиг Маркович) (1886-1939)

БАЛИЦЬКИЙ Всеволод Аполлонович (1892-1937)

БАУМАН Карл Янович (1892-1937)

БЕЛЕНКОВИЧ Олександр Михайлович (1893-1937)  
 БЕРЕЗІН Олександр Дмитрович (1895-1942)  
 БЄДНИЙ Дем'ян (Придворов Юхим Олексійович) (1883-1945)  
 БЄЛЕНЬКИЙ Абрам Якович (1882-1941)  
 БЄЛІНСЬКИЙ Владислав (Чеслав) Варфоломійович (1872-1918)  
 БЛАГОНРАВОВ Георгій Іванович (1896-1938)  
 БЛЮХЕР Василь Костянтинівич (1890-1938)  
 БОГДАНОВ Михайло Сергійович (1881-1937)  
 БОГУНСЬКИЙ (Шарий) Антоній Савович (1899-1919)  
 БОЖЕНКО Василь Назарович (1871-1919)  
 БОЙЧЕНКО Олександр Максимович (1903-1950)  
 БОКІЙ Гліб Іванович (1879-1937)  
 БОНДАРЄВ Тихон Лаврентійович (1871-1938)  
 БОНЧ-БРУЄВИЧ Володимир Дмитрович (1873-1955)  
 БОШ Євгенія Богданівна (1879-1925)  
 БРЕЖНЄВ Леонід Ілліч (1906-1982)  
 БРОВКІН Олексій Миколайович (1906-1983)  
 БРОН Михайло Ісакович (1896-?)  
 БУБНОВ Андрій Сергійович (1883-1938)  
 БУДЬОННИЙ Семен Михайлович (1883-1973)  
 БУЗДАЛІН Сергій Феоктистович (1892-1937)  
 БУРЛАК Микола Григорович (1914-2008)  
 БУЦЕНКО Панас Іванович (1889-1965)  
 ВАЙНЕР Леонід Якович (1897-1937)  
 ВАЛЯВКА Василь Антонович (1885-1930)  
 ВАРГАНОВ Василь Опанасович (1890-1974)  
 ВАСИЛЕВСЬКА Ванда Львівна (1905-1964)  
 ВАСИЛЕНКО Марко Сергійович (1895-1937)  
 ВАЦЕТІС Іоаким Іоакимович (1873-1938)  
 ВАЩЕНКО Григорій Іванович (1920-1990)  
 ВІНОКУРОВ Олександр Миколайович (1869-1944)  
 ВИСОЧИНЕНКО Семен Дмитрович (1890-1938)  
 ВИШИНСЬКИЙ Андрій Януарійович (1883-1954)  
 ВЛАСЕНКО Степан Наумович (1888-1963)  
 ВОЙКОВ Петро Лазаревич (1888-1927)  
 ВОЛКОВ Олександр Олександрович (1898-1941)  
 ВОЛОДАРСЬКИЙ Володимир (Гольдштейн Мойсей Маркович) (1891-1918)  
 ВОРОВСЬКИЙ Вацлав Вацлавович (1871-1923)

ВОРОШИЛОВ Климент Єфремович (1881-1969)  
 ВРУБЛЕВСЬКИЙ Микола Євтихійович (1897-1918)  
 ГАВРИЛОВ Іван Андрійович (1885-1937)  
 ГАВРО Лайош (1894-1938)  
 ГАЙДАР (Голіков) Аркадій Петрович (1904-1941)  
 ГАЙОВИЙ Антон Іванович (1907-1962)  
 ГАЛАН Ярослав Олександрович (1902-1949)  
 ГАЛЕНКОВ Іван Спиридонович (?-?)  
 ГАМАРНИК Ян Борисович (Яков Пудикович) (1894-1937)  
 ГАРНІЄР Олександр Миколайович (1896-1921)  
 ГЛІБОВ-АВІЛОВ Микола Павлович (1887-1937)  
 ГОНЧАРОВ Федір Васильович (1890-1934)  
 ГОПНЕР Серафима Іллівна (1880-1966)  
 ГОРБАТЮК Іван Маркович (1903-1957)  
 ГОРДИНСЬКИЙ Антон Йосипович (1884-1919)  
 ГОРОДОВІКОВ Ока Іванович (1879-1960)  
 ГОТВАЛЬД Клемент (1896-1953)  
 ГРАНОВСЬКИЙ Мойсей Лазарович (1890-1941)  
 ГРЕБЕННИК Кузьма Євдокимович (1900-1974)  
 ГРЕЧКО Андрій Антонович (1903-1976)  
 ГРЕЧУХІН Дмитро Дмитрович (1903-1939)  
 ГРИНЕВИЧ Андрій Володимирович (1891-1937)  
 ГРИЦЕНКО Олексій Варфоломійович (1905-1983)  
 ГРИЩУК Леонід Степанович (1906-1960)  
 ГРУЛЕНКО Михайло Васильович (1904-1941)  
 ГУРІН Вітя (1914-1929)  
 ДАВИДОВ Олексій Йосипович (1907-1963)  
 ДАХНО Ілля Іванович (1886-1967)  
 ДЕГТЯРЕНКО Петро Михайлович (1885-1938)  
 ДЕМЧЕНКО Микола Нестерович (1896-1937)  
 ДЗЕРЖИНСЬКИЙ Фелікс Едмундович (1877-1926)  
 ДИБЕНКО Павло Юхимович (1889-1938)  
 ДИМИТРОВ Георгій (1882-1949)  
 ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКИЙ Всеволод Митрофанович (1898-1919)  
 ДОЛГУШЕВ Олексій Романович (1902-1973)  
 ДРАБКІН Яків Давидович (Гусєв Сергій Іванович) (1874-1933)  
 ДУБОВИЙ Іван Наумович (1896-1938)  
 ДУБОВИЙ Наум Іпатійович (1875-1941)  
 ДУНДИЧ Олеко (1897-1920)

ЕЙДЕМАН (Ейдеманіс) Роберт Петрович (1895-1937)  
Фрідріх ЕНГЕЛЬС (1820-1895)  
ЄМЕЛЬЯНОВ Микола Олександрович (1871-1958)  
ЄМЕЛЬЯНОВ-СУРИК Олександр Васильович (1892-1938)  
ЄРЕМЕНКО Андрій Іванович (1892-1970)  
ЄРМОЩЕНКО Веніамін Йосипович (1889-1937)  
ЖАБРЕВ Іван Андрійович (1898-1939)  
ЖДАНОВ Андрій Олександрович (1896-1948)  
ЖЕЛІЗНЯКОВ Анатолій Григорович (1895-1919)  
ЖУКОВ Георгій Костянтинович (1896-1874)  
ЗАВЕНЯГІН Авраам Павлович (1901-1956)  
ЗАГОРСЬКИЙ Володимир Михайлович (1883-1919)  
ЗАДІОНЧЕНКО Семен Борисович (Зайончик Шимон  
Борухович) (1898-1972)  
ЗАЙЦЕВ Федір Іванович (1897-1960)  
ЗАЙЧУК Володимир Гнатович (1921-1996)  
ЗАСУЛИЧ Віра Іванівна (1849-1919)  
ЗАСЯДЬКО Олександр Федорович (1910-1963)  
ЗАТОНСЬКИЙ Володимир Петрович (1888-1938)  
ЗАЧЕПА Іван Іванович (1900-1976)  
ЗЕМЛЯЧКА (Залкінд) Розалія Самійлівна (1876-1947)  
ЗГУРСЬКА Катерина Іванівна (1915-2000)  
ЗУБАРЄВ Микола Прокопович (1904-1980)  
Ісідора Долорес ІБАРРУРІ Гомес (1895-1989)  
ІВАНОВ Андрій Васильович (1888-1927)  
ІВАНОВ Василь Тимофійович (1894-1938)  
ІВАШУТІН Петро Іванович (1909-2002)  
КАГАНОВИЧ Лазар Мойсейович (1893-1991)  
КАЛІНІН Михайло Іванович (1875-1946)  
КАМЕНЕВ Сергій Сергійович (1881-1936)  
КАМ'ЯНСЬКИЙ Абрам Захарович (1885-1938)  
КАРТВЕЛІШВІЛІ Лаврентій Йосипович (1890-1938)  
КВІРІНГ Еммануїл Іванович (1888-1937)  
КВЯТЕК Казимир Францевич (Вітковський Ян Карлович)  
(1888-1938)  
КЕДРОВ Михайло Сергійович (1878-1941)  
КИСЕЛЬОВ Аркадій Леонтійович (1880-1938)  
КІКВІДЗЕ Василь (Васо) Ісидорович (1895-1919)  
КІН Павло Андрійович (1882-1943)

КІНГІСЕПП Віктор Едуардович (1888-1922)  
КІРОВ (Костриков) Сергій Миронович (1886-1934)  
КЛИМЕНКО Іван Євдокимович (1891-1937)  
КОБУЛОВ Амаяк Захарович (1906-1955)  
КОЖЕВНИКОВ Інокентій Серафимович (1879-1931)  
КОЖЕВНИКОВ Сергій Федорович (1904-1961)  
КОЗАЧЕК Сергій Борисович (1897-1971)  
КОЛАРОВ Василь Петров (1877-1950)  
КОЛЛОНТАЙ Олександра Михайлівна (1872-1952)  
КОН Фелікс Якович (1864-1941)  
КОНЕВ Іван Степанович (1897-1973)  
КОРЖИКОВ Тит Михайлович (1896-1937)  
КОРНІЙЧУК Олександр Євдокимович (1905-1972)  
КОРОТКОВ Федір Іванович (1905-1983)  
КОРОТЧЕНКО Дем'ян Сергійович (1894-1969)  
КОРЧАГІН Павло  
КОРШУНОВ Костянтин Миколайович (1887-1937)  
КОСАРЕВ Олександр Васильович (1903-1939)  
КОСІОР Станіслав Вікентійович (1889-1939)  
КОТЕЛЬМАХ М. В. (?-1919)  
КОТОВСЬКИЙ Григорій Іванович (1881-1925)  
КОЦЮБІНСЬКИЙ Юрій Михайлович (1896-1937)  
КРАВЧЕНКО Микола Васильович (1886-1918)  
КРАСИКОВ Петро Ананійович (1870-1939)  
КРАСІН Леонід Борисович (1870-1926)  
КРЕЙСБЕРГ Ісак Миронович (1898-1919)  
КРОПІВ'ЯНСЬКИЙ Микола Григорович (1889-1948)  
КРУПСЬКА Надія Костянтинівна (1869-1939)  
КСЕНОФОНТОВ Іван Ксенофонтович (1884-1926)  
КУЗНЕЦОВ Микола Іванович (1911-1944)  
КУЙБИШЕВ Валеріан Володимирович (1888-1935)  
КУЛИК Іван Юліанович (Ізраїль Юделевич) (1897-1937)  
КУЛИК Григорій Іванович (1890-1950) КУН Бела (1886-1938)  
КУРАЧ Микола Андрійович (1892-?)  
КУУСІНЕН Отто Вільгельмович (1881-1964)  
ЛАГОДА І. М. (?-?)  
ЛАЗО Сергій Георгійович (1894-1920)  
ЛАПЧІНСЬКИЙ Юрій Федорович (1887-1938)  
ЛАСТОВСЬКИЙ Олександр Костянтинович (1890-1920)



ЛАЦИС Віліс Тенісович (1904-1966)  
 ЛАЦИС Мартин Іванович (Судрабс Ян Фрідріхович) (1888-1938)  
 ЛАЦИС Ян Янович (1897-1937)  
 ЛАЩЕНКО Михайло Лукич (1891–1920)  
 ЛЕБЕДЄВ Микола Миколайович (1887-1919)  
 ЛЕБІДЬ Дмитро Захарович (1893-1937)  
 ЛЕНІН Володимир Ілліч (Ульянов Володимир) (1870-1924)  
 ЛЕПСЕ Іван Іванович (1889-1929)  
 ЛИСЕНКО Василь Васильович (1914-?)  
 ЛИСЕНКО В'ячеслав Григорович (нар. 1931)  
 ЛИСЕНКО Йосип Григорович (?-1941)  
 ЛИТВИН Костянтин Захарович (1907-1994)  
 ЛИХАЧОВ Іван Олексійович (1896-1956)  
 ЛІБКНЕХТ Карл (1871-1919)  
 ЛІВШИЦЬ Яків Абрамович (1896-1937)  
 ЛУГОВИЙ (Левенштейн) Олександр Васильович (1893-1937)  
 ЛУКАШЕВИЧ Микола Йосипович (1888-1918)  
 ЛУКОМСЬКИЙ Петро Ілліч (1892-1935)  
 ЛУНАЧАРСЬКИЙ Анатолій Васильович (1875-1933)  
 ЛУНІН Микола Олександрович (1915-1968)  
 ЛЮБАВІН Петро Митрофанович (1896-1941)  
 ЛЮБЧЕНКО Панас Петрович (1897-1937)  
 ЛЮКСЕМБУРГ Роза (1871-1919)  
 ЛЯХОВ Іван Андрійович (1936-2006)  
 ЛЯШКО Олександр Павлович (1915-2002)  
 МАГІДОВ Борис Йосипович (1884-1972)  
 МАЙОРОВ Михайло Мусійович (1890-1938)  
 МАЙСТРУК Володимир Федорович (1903-1976)  
 МАЛАНЧУК Валентин Юхимович (1928-1984)  
 МАНАГАРОВ Іван Мефодійович (1898-1981)  
 МАНУЇЛЬСЬКИЙ Дмитро Захарович (1883-1959)  
 МАНЦЕВ Василь Миколайович (1889-1938)  
 МАРКОВ Василь Сергійович (1905-1978)  
 МАРКС Карл (1818-1883)  
 МАТЕ ЗАЛКА (Бела Франкль) (1896-1937)  
 МАЦЕГОРА Євген Олександрович (1929-?)  
 МЕДВЕДЄВ Дмитро Миколайович (1898-1954)  
 МЕДВЕДЄВ Юхим Григорович (1886-1938)  
 МЕЖЖЕРІН Олексій Степанович (1905-1981)

МЕЖЛАУК Валерій Іванович (1893-1938)  
 МЕНЖИНСЬКИЙ В'ячеслав Рудольфович (1874-1934)  
 МЕХЛІС Лев Захарович (1889-1953)  
 МЕШИК Павло Якович (1910-1953)  
 МИРОНОВ Микола Романович (1913-1964)  
 МИХАЙЛИК Михайло Васильович (1889-1937)  
 МІКОЯН Анастас Іванович (1895-1978)  
 МІЛЬЧАКОВ Олександр Іванович (1903-1973)  
 МІЩЕНКО Гаврило Корнійович (1904-?)  
 МОКІЄВСЬКА Людмила Георгіївна (1896-1919)  
 МОЛОТОВ В'ячеслав Михайлович (1890-1986)  
 МОРОЗ Микола Тихонович (1908-1971)  
 МОРОЗОВ Павлик (Морозов Павло Тимофійович) (1918-1932)  
 МУРАНОВ Матвій Костянтинович (1873-1959)  
 МУРИНСОН Мойсей С. (?-1918)  
 МЯЛОВИЦЬКИЙ Анатолій Володимирович (нар. 1925)  
 НІВАЛОВ Микола Миколайович (нар. 1932)  
 НІКОЛАЄНКО Іван Гнатович (1881-1937)  
 НОЩЕНКО Петро Хомич (1907-1967)  
 ОДИНЦОВ Олександр Васильович (1895-1940)  
 ОДНОРОМАНЕНКО Олександр Митрофанович (1907-?)  
 ОРДЖОНІКІДЗЕ Серго (Григорій Костянтинович) (1886-1937)  
 ОСОКІН Василь Васильович (1894-1960)  
 ОСТРОВСЬКИЙ Микола Олексійович (1904-1936)  
 ПАВЛУНОВСЬКИЙ Іван Петрович (1888-1937)  
 ПАЛАЖЧЕНКО Леонід Іванович (1934-1993)  
 ПАПАНІН Іван Дмитрович (1894-1986)  
 ПАРХОМЕНКО Олександр Якович (1886-1921)  
 ПЕТЕРС Яків Христофорович (1886-1938)  
 ПЕТРОВСЬКИЙ Григорій Іванович (1878-1958)  
 ПІДГОРНИЙ Микола Вікторович (1903-1983)  
 ПІК Вільгельм (1876-1960)  
 ПІНЧУК Григорій Павлович (1904-?)  
 ПІСКЛОВ В. Г. (?-?)  
 ПОГРЕБНЯК Петро Леонідович (1928-1980)  
 ПОДБЕЛЬСЬКИЙ Вадим Миколайович (1887-1920)  
 ПОДВОЙСЬКИЙ Микола Ілліч (1880-1948)  
 ПОЛУПАНОВ Андрій Васильович (1888-1956)  
 ПОЛЯКОВ Борис Васильович (1893-1937)

ПОПЕРЕКА Михайло Степанович (1910-1982)  
 ПОПІЛЬ (Попель) М.І. (?-1919)  
 ПОПЛЬОВКИН Трохим Трохимович (1915-1977)  
 ПОПОВ Микола Миколайович (1891-1937)  
 ПОРАЙКО Василь Іванович (1888-1937)  
 ПОСТИШЕВ Павло Петрович (1887-1939)  
 ПРИМАКОВ Віталій Маркович (1896-1937)  
 ПРОФАТІЛОВ Ілля Іванович (1906-1975)  
 П'ЯТАКОВ Юрій Леонідович (1890-1937)  
 РАДЧЕНКО Хома Порфирійович (1896-1942)  
 РАКОВСЬКИЙ Християн Георгійович (1873-1941)  
 РАСКОВА Марина Михайлівна (1912-1943)  
 РЕВЕНКО Григорій Іванович (нар. 1936)  
 РЕДЕНС Станіслав Францевич (1892-1938)  
 РЕЙХЕЛЬ Михайло Йосипович (1880-1955)  
 РИКОВ Олексій Іванович (1881-1938)  
 РОГИНЕЦЬ Михайло Георгійович (1910-1980)  
 РОМЧЕНКО Михайло Васильович (1898-1971)  
 РУДЕНКО Роман Андрійович (1907-1981)  
 РУДНІВ Микола Олександрович (1894-1918)  
 РУХИМОВИЧ Мойсей Львович (1889-1938)  
 САБУРОВ Максим Захарович (1900-1977)  
 САБУРОВ Олександр Миколайович (1908-1974)  
 САВЧЕНКО Сергій Романович (1904-1966)  
 САГАЙДАК Степан Григорович (1885-1919)  
 САРКІСОВ (Даніелян) Саркіс Артемович (1898-1938)  
 СВЕРДЛОВ Яків Михайлович (1885-1919)  
 СЕЛЮК Володимир Андрійович (1881-1918)  
 СЕМАШКО Микола Олександрович (1874-1949)  
 СЕРБИЧЕНКО Олександр Калістратович (1890-1938)  
 СЕРГІЄНКО Василь Тимофійович (1903-1982)  
 СИБІРЦЕВ Всеволод Михайлович (1893-1920)  
 СІВКОВ Сергій Васильович (1896-?)  
 СКРИПНИК Микола Олексійович (1872-1933)  
 СЛОМНИЦЬКІ (Сестри Пепа Самойлівна (?-1919) та Броня Самойлівна(?-1919) Сломницькі)  
 СЛОНЬ Михайло Варнаївич (1906-1955)  
 СОБОЛЬ Микола Олександрович (1910-1991)  
 СОКОЛОВСЬКА Софія (1894-1938)

СТАЛІН (Джугашвілі) Йосип Віссаріонович (1879-1953)  
 СТАРОСТІН Петро Іванович (1883-1918)  
 СТАРЧЕНКО Василь Федорович (1904-1948)  
 СТАХАНОВ Олексій Григорович (1906-1977)  
 СТАХУРСЬКИЙ Михайло Михайлович (1903-1971)  
 СТЕХОВ Сергій Трохимович (1898-1994)  
 СТРОГАНОВ Василь Андрійович (1888-1938)  
 СТРУТИНСЬКИЙ Сергій Йосипович (1876-1962)  
 СУХОМЛИН Кирило Васильович (1886-1938)  
 ТАБУКАШВІЛІ Лук'ян Мілантьєвич (1890-1921)  
 ТЕВОСЯН Іван Федорович (Ованес Тевадросович) (1902-1958)  
 ТЕЛЕШЕВ Георгій Галактіонович (1902-1978)  
 ТЕЛЬМАН Ернст (1886-1944)  
 ТЕР-ПЕТРОСЯН (Камо) Симон Аршакович (1882-1922)  
 ТЕРЕШКОВА Валентина Володимирівна (нар. 1937)  
 ТЕРЛЕЦЬКИЙ Євген Петрович (1892-1938)  
 ТИМОФЄЄВА Галя (Тимофєєва Ганна Гаврилівна) (1896-1919)  
 ТИНЯКОВ Юхим Дмитрович (1893-1918)  
 ТОВСТУХА Іван Павлович (1889-1935)  
 ТОЛЬЯТТІ Пальміро (1893-1964)  
 ТОРЕЗ Моріс (1900-1964)  
 ТРУТЕНКО Онуфрій Степанович (1885-1920)  
 ТУХАЧЕВСЬКИЙ Михайло Миколайович (1893-1937)  
 УБОРЕВИЧ Ієронім Петрович (1896-1937)  
 УЛЬЯНОВ Володимир — див. Ленін Володимир Ілліч  
 УЛЬЯНОВИ (брати Олександр Ілліч (1866-1887) та Володимир Ілліч (1870-1924) Ульянови)  
 УЛЬЯНЦЕВ Тимофій Іванович (1888-1919)  
 УНШЛІХТ Йосип Станіславович (1879-1938)  
 УРИЦЬКИЙ Мойсей Соломонович (1873-1918)  
 ФАБРИЦИУС Ян Фріцевич (1877-1929)  
 ФАДЄЄВ Олександр Олександрович (1901-1956)  
 ФЕДІН Андрій Трохимович (1893-1938)  
 ФЕДОРЕНКО Яків Миколайович (1896-1947)  
 ФЕДОРОВ Олексій Федорович (1901-1989)  
 ФЕДЬКО Іван Федорович (1897-1939)  
 ФІАЛЕК Іполит (Іван) Михайлович (1875-1936)  
 ФІОЛЕТОВ Іван Тимофійович (1884-1918)  
 ФРУНЗЕ Михайло Васильович (1885-1925)

ФУРМАНОВ Дмитро Андрійович (1891-1926)  
 ХАТАЄВИЧ Мендель Маркович (1893-1937)  
 Клара ЦЕТКІН (1857-1933)  
 ЦИБУЛЬКО Володимир Михайлович (1924-1987)  
 ЦЮРУПА Олександр Дмитрович (1870-1928)  
 ЧАПАЄВ Василь Іванович (1887-1919)  
 ЧАПЛІН І. Г.  
 ЧЕРНЯК Тимофій Вікторович (1891-1919)  
 ЧУБАР Влас Якович (1891-1939)  
 ЧУДНОВСЬКИЙ Григорій Ісакович (1894-1918)  
 ШАПОВАЛОВ Олександр Сидорович (1871-1942)  
 ШАУМЯН Степан Георгійович (1878-1918)  
 ШВЕРНИК Микола Михайлович (1888-1970)  
 ШЕЛЕСТ Петро Юхимович (1908-1996)  
 ШКАДІНОВ Микола Іванович (1890-1944)  
 ШЛІХТЕР Олександр Григорович (1868-1940)  
 ЩЕРБАКОВ Олександр Сергійович (1901-1945)  
 ЩЕРБИЦЬКИЙ Володимир Васильович (1918-1990)  
 ЩОРС Микола Олександрович (1895-1919)  
 ЯКІР Йона Емануїлович (1896-1937)

Горобець С.  
*Із переліку назв символів, організацій, подій та явищ комуністичного тоталітарного режиму, на честь яких названі населені пункти, об'єкти топоніміки у населених пунктах (вулиці, провулки, площі тощо), юридичні особи, друковані засоби масової інформації, товарні знаки і послуги, встановлені пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки та інші меморіальні об'єкти, що підлягають перейменуванню і демонтажу відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».....* 107

АРСЕНАЛЬЦІВ  
 АРТЕМІВСЬК (-е)  
 БАКИНСЬКИХ КОМІСАРІВ  
 БІЛЬШОВИК (рос. «Большевик»)  
 БОГУНСЬКОГО  
 ВЛКСМ (Всесоюзний ленінський комуністичний союз молоді)  
 ВОЇНІВ-ІНТЕРНАЦІОНАЛІСТІВ  
 ВОЛОЧАЄВА (Волочаєвський)  
 ГЕРОЇВ ПЕРЕКОПУ  
 ДРУЖБИ НАРОДІВ СРСР

ЖДАНІВСЬКІ ВІСТІ (рос. «Ждановские вести»)  
 ЖОВТНЕВА  
 ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ  
 ЗА РАДЯНСЬКУ ВЛАДУ (рос. «За советскую власть»)  
 ІЛЛІЧА  
 ІЛЛІЧІВКА  
 ІЛЛІЧІВСЬК (-е)  
 ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ  
 ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА  
 КАЛІНІНГРАДСЬКА  
 КІМ (Комуністичний інтернаціонал молоді)  
 КІННОАРМІЙСЬКА  
 КОЛГОСПНА  
 КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ  
 КОМІНТЕРНУ (Комуністичний Інтернаціонал)  
 КОМСОМОЛЬСЬКА  
 КОМУНА  
 КОМУНАРІВ  
 КОМУНІСТ ДОНБАСУ  
 КОМУНІСТИЧНА  
 КОРЧАГІНЦІВ  
 КОТОВСЬК (-е)  
 КРАСНИЙ СОДОВЕЦЬ  
 КРАСНИЙ ШАХТАР  
 КРАСНОЗНАМЕННА  
 КРАСНОПРЕСНЕНСЬКА  
 ЛЕНІНГРАДСЬКА  
 ЛЕНІНСЬКА  
 ЛЕНІНСЬКА ПРАВДА  
 МОПРа (рос. «Международная организация помощи борцам за революцию»)  
 МОСКОВСЬКИЙ КОМСОМОЛЕЦЬ  
 МЮД (рос. «Международный юношеский день»)  
 НАРКОМАТІВСЬКА  
 НАШ КРАСНОАРМІЙСЬК (рос. «Наш Красноармейск»)  
 ОСО (рос. «Особое совещание»)  
 ОСОАВІАХІМА  
 П'ЯТИРІЧКИ  
 ПАРИЗЬКОЇ КОМУНИ

ПЕРЕКОПСЬКА  
 ПЕРЕКОПСЬКОЇ ПЕРЕМОГИ  
 ПЕТРІВСЬКЕ (Петровське)  
 ПІОНЕРСЬКА  
 ПРАВДИ  
 ПРОЛЕТАР (-ський, -ська, -ське, -ські)  
 ПРОФІНТЕРНУ (рос. «Красный интернационал профсоюзов»)  
 РАДГОСПНА (рос. «Совхозная»)  
 РАДЯНСЬКА (Советська, рос. «Советская»)  
 РЕВОЛЮЦІЇ  
 СВЕРДЛОВКА  
 СІЧНЕВА  
 СОВНАРКОМА  
 СОЦДОНБАСІВСЬКА  
 СОЮЗНИЙ  
 СПОРТІНТЕРНУ (рос. «Красный спортивный интернационал»)  
 СТАРИХ БІЛЬШОВИКІВ (Всесоюзне товариство старих  
 більшовиків)  
 СТАХАНОВЕЦЬ  
 ТАРАЩАНСЬКА  
 ЧЕКІСТ (-ів, -ська)  
 ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКА  
 ЧЕРВОНОГВАРДІЙСЬКА  
 ЧЕРВОНОЗОРИЙНИЙ ПРОСПЕКТ  
 ЧЕРВОНОЇ АВІАЦІЇ (рос. «Красной авиации»)  
 ЧЕРВОНОЇ ЗІРКИ  
 ЧЕРВОНОКОЗАЧА  
 ЧЕРВОНОПАРТИЗАНСЬКА  
 ЧЕРВОНОПРАПОРНА  
 ЧЕРВОНОФЛОТСЬКА  
 ЧОНГАРСЬКА  
 ІІІ-ГО ІНТЕРНАЦІОНАЛУ  
 5-ГО ГРУДНЯ  
 VI З'ЇЗДУ РАД  
 10-Ї П'ЯТИРІЧКИ  
 17-ГО ВЕРЕСНЯ  
 18-ГО ПАРТЗ'ЇЗДУ  
 25-ГО ЖОВТНЯ  
 40 РОКІВ ВЛКСМ

40-РІЧЧЯ ЖОВТНЯ  
 50 РОКІВ ВЛКСМ  
 50 РОКІВ СРСР  
 50-РІЧЧЯ ЖОВТНЯ  
 51-А ПЕРЕКОПСЬКА ДИВІЗІЯ  
 60 РОКІВ СРСР  
 70 РОКІВ СРСР

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ РОЗ'ЯСНЕННЯ І РЕКОМЕНДАЦІЇ.....122  
 Короленко Б., Рябенко С. Як перейменувати населений пункт:  
 рекомендації для органів місцевого самоврядування .....122  
 Короленко Б., Рябенко С. Як перейменувати населений  
 пункт, район: рекомендації для місцевих державних  
 адміністрацій.....126  
 Короленко Б., Рябенко С. Щодо перереєстрації  
 транспортних засобів фізичних осіб .....129  
 СПИСОК СКОРОЧЕНЬ .....131

#### ДОДАТКИ:

**Закон України** «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» .....133

**Закон України** «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» .....157

**Закон України** «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» .....163

Зображення державних прапорів, гербів та інших символів  
 СРСР, союзних та автономних республік у складі СРСР,  
 держав так званої «народної демократії», соціалістичних  
 республік, що входили до складу комуністичної Югославії.  
 Інформаційний матеріал Українського інституту  
 національної пам'яті .....167  
 Тексти гімнів СРСР та союзних республік. Інформаційний  
 матеріал Українського інституту національної пам'яті .....191

Зображення та опис комуністичної символіки, символіки комуністичної партії. Інформаційний матеріал Українського інституту національної пам'яті .....	207
Зображення та опис символіки нацистської Німеччини (Третього Райху), Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії (НСДАП). Інформаційний матеріал Українського інституту національної пам'яті .....	210
Історико-юридичний висновок щодо причетності В. І. Леніна (Ульянова) до організації та здійснення політичних репресій. Довідка Українського інституту національної пам'яті .....	214
Цитати з листування, публікацій В. І. Леніна (Ульянова) .....	228
Бутко С. Назви «колгоспна» і «радгоспна» символізують нищення і закріпачення українського селянства .....	231
Графічні інформаційні матеріали .....	235

## Куди веде вулиця Леніна? Розмова про майбутнє країни

*Якщо людина живе в оточенні тоталітарної пропаганди і не помічає її, значить пропаганда досягнула своєї мети.*

Вацлав Гавел

Завдання цього збірника — дати методичні рекомендації що і чому треба перейменувати/демонтувати відповідно до чинного в Україні законодавства з декомунізації. Завдання цього вступу — пояснити, для чого взагалі потрібне таке перейменування і демонтаж.

Питання про те, навіщо міняти старі назви вулиць чи міст, демонтувати старі пам'ятники, постійно звучать в дискусіях довкола цієї проблеми. При цьому противники змін апелюють до історії — «таким було наше минуле, тож ми не в праві його змінювати». Але насправді ця розмова не так про минуле, як про майбутнє.

Змінити те, що сталося, — поза нашими можливостями. Натомість мова про те, а що з минулого нам потрібне в майбутньому? Що вартує передавати від предків до нащадків? Деякі події ми повинні пам'ятати як пересторогу — таке ніколи не має повторитися. Це слід назавжди залишити в минулому. Інші, навпаки, служать прикладом, на який варто орієнтуватися, прикладом, який може стати в пригоді наступним поколінням. І саме другі мають бути увічнені в назвах вулиць, площ, парків, населених пунктів. Топонімічні назви виступають тут маркером того, що справді важливо для мешканців села, міста чи цілої країни.

Столиця Сполучених Штатів Америки носить ім'я Джорджа Вашингтона, який боровся за незалежність цієї країни, а не короля Георга III, який протистояв цьому. Майже в кожному американському місті є вулиця Авраама Лінкольна, тому що його ім'я асоціюється з боротьбою проти рабства. Він є символом однієї з базових цінностей американців — свободи. Свідомо навожу нібито далекі для нас приклади Сполучених Штатів. Адже це одна з найуспішніших країн світу. Такою вона стала, між іншим, тому,



що більшість її громадян підтримують цінності, визначальні для творення країни. І про цінності розповідають не лише книги, фільми чи телепрограми, але й мапа держави чи навіть маленького містечка. Схожа ситуація в інших державах світу — вулиці, площі, пам'ятники яких присвячені тим людям, які зробили визначальний внесок у розвиток країни, громади, стали символом цінностей, які об'єднують спільноту, місцеву чи національну.

Зафіксовані у топоніміці імена та назви мають важливий виховний ефект — це чудово розуміли не лише керівники свободолюбних демократичних держав, а й очільники тоталітарних режимів. Тому в захоплених нацистами чи комуністами містах негайно з'являлися вулиці Гітлера чи Леніна. Центральні площі обов'язково позначали пам'ятниками перших осіб та монументами «вождів» локального масштабу. Символічно, що в Україні, яка перебувала під владою обох тоталітарних режимів, часто та сама вулиця в різний час була вулицею Леніна, а потім Гітлера, опісля знову Леніна, а на місці пам'ятника «вождю світового пролетаріату» нацисти встановлювали монумент «великого фюрера», який згодом знову замінювався Іллічем.

Після розгрому Третього Райху, його сліди швидко були стерті з теренів, окупованих раніше німцями. В рамках проведеної повоєнним урядом політики денацифікації перейменовано назви вулиць та міст, ліквідовано нацистські пам'ятники в самій Німеччині. Попри те, що вони теж на той момент вже були німецькою історією. Але саме тією історією, яку німці хотіли залишити в минулому, а не тягти її вантаж за собою в майбутнє.

Схожим чином слідів пам'яті іншого тоталітарного режиму позбавлялися в посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи. Проте «вітер змін» кінця 1980-х — початку 1990-х зачепив Україну лише частково. Швидко й ефективно перейменування та демонтажі відбулися лише в західній частині країни, де місцеву владу очолили представники антикомуністичного національно-демократичного табору. Якщо судити по мапах інших частин нашої держави, то 1991 рік там не став кінцем радянської України — вулиці Леніна надалі залишалися невід'ємним атрибутом майже кожного, навіть найменшого населеного пункту. В більшості випадків саме на цій вулиці знаходяться органи влади чи місцевого самоврядування вже незалежної України.

Проблема не в ностальгійному небажанні розпрощатися з минулим, а в тому, що таким чином ми деформуємо свою сучасність і навіть майбутнє. Діти із підручників історії знають про злочинну політику Леніна. Але для того, щоб отримати ці знання, вони йдуть до школи вулицею Леніна, минаючи пам'ятник Леніну. Таким чином ми виховуємо у молодому поколінні суспільну шизофренію та моральний релятивізм — злочини і злочинці не лише не засуджуються, їх продовжують возвеличувати. Тож вулицею Леніна ми точно ніколи не дійдемо до правової демократичної держави. Єдине, куди вона може завести нас — це у тупик минулого.

Очевидно, йдеться не лише про вулиці Леніну — вони просто є найвиразнішим прикладом неподоланого тоталітарного минулого. В українській топоніміці відображено сотні, якщо не тисячі інших «героїв комуністичного Олімпу», причетних до масових політичних репресій, Голодомору, боротьби проти становлення української держави (список окремих з них додається). Системна робота зі зміни цих назв в Україні почалася після створення Українського інституту національної пам'яті. За 2007–2010 роки з його ініціативи здійснено 2754 перейменування. Цю роботу зупинили після приходу до влади Віктора Януковича, гуманітарна політика якого була спрямована не на засудження, а навпаки, на реабілітацію радянського минулого. Як ми тепер знаємо, реабілітацією не обмежалося: режим Януковича спробував використати авторитарні радянські методи в керуванні країною. Тому знову з'явилися політичні в'язні, цензура, обмеження свободи зібрань.

Врешті дійшло до розстрілів мирних протестувальників у центрі столиці.

Природно, що повалення режиму Януковича супроводжувалося стихійною «десоветизацією»: люди намагалися позбутися не тільки ненависної їм влади, але й ганебних символів минулого, які надихали чиновників.

Сьогодні цей процес набуває форми цілеспрямованої державної політики. Він особливо актуальний саме зараз, коли проти України ведеться війна сусідньою Росією. Адже керівництво Кремля мобілізує під свої прапори терористів та диверсантів



саме ідеєю повернення до радянського минулого. Символи та герої цього минулого, які боролися проти України в 1917–1920-х роках, надихають їхніх послідовників, котрі підняли зброю проти сучасної Української держави. Тому топоніміка перестала бути питанням лише гуманітарної політики — вона стала одним із інструментів забезпечення національної безпеки.

Ми не знаємо, якими будуть нові назви вулиць, площ, населених пунктів. Це питання, згідно українського законодавства та світової практики, мають вирішувати місцеві громади. Вони можуть повернути історичну (докомуністичну) назву чи присвятити її якомусь з місцевих або загальнонаціональних героїв. Але ми точно знаємо, чиї імена мають зникнути з мапи нашої країни, з її міст і сіл — імена людей, причетних до масових злочинів, людей, що творили один із найжахливіших тоталітарних режимів в історії людства. Вони назавжди мають лишитися в минулому. Адже, як казав Хосе Ортега-і-Гассет: «Історія не вчить нас, що ми повинні робити, але вказує на те, чого робити не слід».

**Володимир В'ятрович,**

*кандидат історичних наук, Голова Українського інституту національної пам'яті*

## Декомунізація у питаннях і відповідях

Український інститут національної пам'яті зібрав запитання, які найчастіше ставлять у зв'язку із ухваленням декомунізаційних законів, і підготував стислі відповіді на них. Відтоді, коли вступили в дію закони про декомунізацію, ми «тримаємо руку на пульсі» їх впровадження. Наші співробітники уважно сліdkували за реакцією суспільства у медіа, під час безпосередніх зустрічей у регіонах країни, а також аналізували сотні звернень, які отримують з усієї країни. На основі цих спостережень вибрали ситуації, які найчастіше викликають запитання. Тож якщо для вас є незрозумілі моменти у декомунізаційному процесі — ці відповіді будуть для вас корисні.

### Навіщо потрібно перейменовувати вулиці?

Цього вимагає Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їх символіки». Обидва ці режими знищили в Україні від 14 до 16 мільйонів людей. Цей закон стверджує: будь-які тоталітарні практики неприйнятні для Української держави. Убивати людей не можна ані з класових, ані з расових, ані з будь-яких інших причин.

Україна ніколи не збудує заможного та спокійного майбутнього без подолання спадщини тоталітарного минулого. Бо тоталітаризм і добробут — несумісні. Тож перейменування назв вулиць, пов'язаних із комуністичним режимом, — обов'язкова умова того, щоб у нашій державі відбулися позитивні суспільні перетворення. Подібний шлях декомунізації пройшла більшість посткомуністичних країн Центральної і Східної Європи.

«Залишити усе як є» з комуністичними назвами було б непослідовно: бо з одного боку засуджуємо нелюдські режими, а з другого — ушляблюємо його символи чи імена його провідних діячів у назвах населених пунктів, вулиць, парків, досі зберігаємо їм пам'ятні знаки та пам'ятники. Ці символи тоталітарних режимів, а також такі елементи їх пропаганди мають бути усунені з громадського простору. І це тільки незначна частина роботи із подолання тоталітарного минулого. Україна потребує потужної

модернізації. А модернізацію неможливо здійснити на тоталітарних цінностях.

**Чи правда, що декомунізаційні закони забороняють комуністичну та нацистську ідеологію та символи?**

Ні, неправда.

Ані ідеологію, ані символи неможливо заборонити, як неможливо заборонити минуле. Воно було таким, яким було.

Закон ЗАСУДЖУЄ тоталітарні режими, які вирости на фундаментах цих ідеологій, як нелюдські, та забороняє ПРОПАГАНДУ їх символів.

Пропаганда ідеології та символів комуністичного та нацистського тоталітарних режимів визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв комунізму і нацизму та забороняється.

**Чи можна НЕ перейменувати вулицю, село або місто?**

Ні, не можна.

Якщо назва підпадає під дію Закону «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їх символіки», вона має бути обов'язково змінена. Закон тут не передбачає жодних винятків. Ані збори громадськості, ані орган місцевого самоврядування не може своїм рішенням таку назву залишити. Це буде порушенням закону. А відтак — відповідальність згідно з чинним законодавством аж до кримінальної (ст. 436<sup>1</sup> Кримінального кодексу України).

Натомість місцева громада має цілковиту свободу у виборі будь-якої нової назви замість комуністичної або ж може повернути історичну. Це абсолютне право жителів села або міста. Однак, у новій назві також не може бути пропаганди тоталітарних режимів або їх діячів.

Отже, не може бути предметом обговорення «перейменувати, чи не перейменувати» назву, що пов'язана із пропагандою тоталітарного режиму. Предметом громадського обговорення може бути ТІЛЬКИ питання вибору НОВОЇ НАЗВИ.

**Чи можна перейменувати Дніпропетровськ на Дніпропетровськ на честь Дніпра і Святого Петра, Іллічівськ — на Іллічівськ на честь Святого Іллі, а Котовськ — на Котовськ на честь котиків?**

Ні. Треба вести чесний діалог щодо минулого. Такі ігри та хитрощі навколо кривавої спадщини тоталітаризму є блюзнірством і наругою над пам'яттю мільйонів його жертв.

Відмова від старої назви передбачає повернення історичної або знайдення нової, а не винайдення нового обґрунтування старої. Нова назва не має бути співзвучна зі старою, що пов'язана із тоталітарним режимом. Приміром, не можна залишити не перейменованою вулицю Жовтневу, бо вона, мовляв, тепер буде названа на честь «теплого місяця осені». Ця назва насправді ушляхує більшовицький переворот — «Великий Жовтень»/Жовтневу революцію.

Також перейменування мають відбуватися згідно з чинним правописом. Наприклад, місто на честь Святого Іллі мало б називатися Іллівськ, а Іллічівськ — похідне від Ілліча — більшовицького вождя Леніна.

**А якщо місцева влада відмовиться перейменувати населені пункти або вулиці, що підпадають під дію закону?**

Нічого з цієї затії не вийде: у законі передбачені запобіжники такому саботажу на місцевому рівні.

Якщо місцеві ради не виконають вимоги закону — вулиці в населених пунктах перейменують облдержадміністрації, а комуністичні назви міст і сіл — змінить Верховна Рада України.

**Як має відбуватися перейменування вулиць, провулків, проспектів, парків в містах і селах?**

Перший крок — проведення громадських обговорень нових назв, що мають замінити тоталітарні.

До 21 листопада 2015 року місцевим радам слід ухвалити рішення щодо перейменування конкретних вулиць, провулків, площ, які потрапляють під дію декомунізаційного законодав-

ства. Якщо ж місцева влада такого перейменування не здійснить до 21 листопада 2015 року — це зобов'язаний зробити своїм розпорядженням сільський, селищний чи міський голова протягом наступних трьох місяців. Тобто — до 21 лютого 2016 року.

Якщо і до цієї дати й сільські, селищні чи міські голови не впораються із цим завданням — право перейменовувати переходить до облдержадміністрацій. Голова обласної державної адміністрації зробить це своїм розпорядженням.

До літа 2016 року будуть змінені всі назви, пов'язані із тоталітаризмом. Але процедури прописані саме так, щоб дати якомога ширші права громадам самим визначитися, як саме будуть перейменовані їхні населені пункти, їх вулиці і площі.

Центральна влада не нав'язує директивно, на які саме мають бути змінені тоталітарні назви, тільки встановлює обмеження, яких точно не може бути.

Список таких назв разом із біографічними довідками діячів тоталітарного комуністичного режиму розміщений і постійно оновлюється на офіційному сайті Українського інституту національної пам'яті — [www.memory.gov.ua](http://www.memory.gov.ua).

#### **Як відбуватиметься зміна назв міст і сіл, які названі на честь погій або людей, пов'язаних із комуністичним тоталітарним режимом?**

Від 21 травня до 21 листопада 2015 року мають тривати громадські слухання щодо зміни назви такого населеного пункту. Ці слухання організовує місцева рада, а за їх результатами — ухвалює рішення щодо повернення населеному пунктові історичної, докомуністичної, назви або ж про надання нової.

Свої пропозиції щодо зміни назв населених пунктів місцевої ради до 21 листопада 2015 року подають до Верховної Ради України. Коли ж якась місцева рада не подасть таких пропозицій — рішення про перейменування ухвалить Верховна Рада України, на підставі рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

Нові назви міст і сіл парламент затверджує протягом трьох місяців.

До 21 лютого 2016 року всі комуністичні назви міст та сіл будуть змінені. Це стосується також окупованих територій на Сході та в Криму.

#### **Чи всі назви, що з'явилися у радянські часи, мають бути змінені?**

Ні, більшість назв залишаються без змін.

Наприклад, у Слов'янську з 680 вулиць під дію закону підпадають майже 130, тобто близько 19%. У Вінниці з 840 вулиць треба змінити назви близько 140, тобто 16%. У Харкові з 2700 назв вулиць, провулків, проспектів і майданів під дію декомунізаційного законодавства підпадають приблизно 285 назв, тобто трохи більше як 10%.

Перейменуванню підлягають тільки ті назви, що:

— безпосередньо пов'язані із комуністичним тоталітарним режимом;

— містять символіку режиму, назви його органів влади й імена діячів; — ушляхетлюють події і пам'ятні дати, пов'язані із тоталітарним культом.

Наприклад, треба перейменувати такі назви, як: Жовтнева, Жовтневої революції, Червонопрапорна, Леніна, Войкова, Дзержинського і т.п.

Виняток становлять назви, пов'язані із особами, діяльність яких за радянських часів була пов'язана з розвитком української науки та культури, як-от Олесь Гончар, Павло Тичина, Сергій Корольов та інші. Їх не перейменовуватимуть.

Не підпадають під дію декомунізаційного закону й такі назви, як Фабрична, Дизельна, Тепловозна, Шарикопідшипникова, Тракторобудівників і т.ін. Їх зміна або повернення історичних назв може відбуватися у звичайному порядку: місцева влада має можливість перейменувати будь-яку назву в будь-який момент. Але це пов'язане не із декомунізаційним законодавством, а з правами місцевого самоврядування визначати назви будь-яких вулиць на підпорядкованих йому територіях.

**Чи правда, що ветеранам не можна носити їх радянські військові нагороди?**

Ні, це брехня та інсинуації!

Носіння нагород не є пропагандою. Про це прямо сказано в частині 3 статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їх символіки».

**Що буде з радянськими символами на могилах солдат?**

Нічого. Та ж частина 3 статті 4 цього закону забороняє тривожити могили.

**Кажуть, що в нашому місті нічого декомунізовувати не будуть, бо керівництво міста домовилося про це в Києві. Чи це правда?**

Ні, неправда.

У Харкові, Котовську, Іллічівську й інших містах дійсно поширювалися такі чутки. Проте ніхто не може зупинити дію декомунізаційного закону: ані місцева влада, ані високопосадовці у столиці, на яких пліткарі посилаються.

Жодних винятків не буде. Закон один для всіх. Порушення ж передбаченого ним порядку органами місцевого самоврядування є підставою для звернення у прокуратуру.

**Через перейменування населеного пункту/вулиці моя адреса змінюється. Чи треба буде терміново ставити нову відмітку про місце реєстрації у паспорті?**

Хіба що в тому разі, коли тоталітарна назва у вашому документі вас геть дратує. Згідно з чинним законодавством, після перейменування ніхто не мусить бігти до паспортного столу, щоб зробити відмітку про нову адресу.

Такі зміни можна зробити, коли буде зручно — наприклад, по досягненні віку, коли до паспорта треба вклеїти нове фото, або під час зміни місця проживання. Штамп із новою адресою

у паспортному столі обійдеться у 85 копійок — таким є розмір державного мита.

**Чи правда, що у зв'язку із перейменуваннями треба буде змінити документи про власність на нерухомість? Скільки це буде коштувати сил і грошей?**

Ні, неправда.

Законодавство України не передбачає кінцевих термінів зміни документів у цьому випадку. Зміна назви вулиці не є зміною місця проживання. Тому всі необхідні зміни в документи можуть бути внесені тоді, коли це буде зручно їх власникові. Наприклад, коли людина захоче змінити місце проживання — переїхати на іншу вулицю або в інше село чи місто.

Документи власності на квартири, будинки, земельні ділянки, будь-яке інше майно, у яких вказані старі назви, залишаються дійсними. Зміни до них треба буде вносити, тільки якщо власник захоче продати, подарувати або передати у спадок свою квартиру, будинок чи інше майно. У такому випадку в документах, які будуть оформлюватися на нового власника, вже буде вказана нова назва.

Проте на вартості послуг нотаріуса це не позначатиметься: покупець і продавець платитимуть нотаріусові таку ж суму, як і в тих випадках, коли назва вулиці, села або міста не змінюється.

Єдине, кому треба буде внести зміни в статутні документи — це юридичні особи. Проте, відповідно до чинного законодавства, ця процедура для них є безкоштовною. Їм не треба буде сплачувати ані адміністративний збір, ані послуги нотаріуса, оскільки нотаріальне засвідчення підписів на статуті скасовано. Фізична особа-підприємець (ФОП) вноситиме зміни про свою адресу в Єдиному державному реєстрі, але це також безкоштовно.

**Чи треба буде міняти тексталони на автомобілі та номерні знаки?**

Ні.

Власникам автомобілів нема чого хвилюватися. Перейменування вулиці не є зміною фактичного місця проживання, а тому

й не є підставою для обов'язкової перереєстрації транспортного засобу і внесення змін до техпаспорта автомобіля.

Його власник зможе зробити це, коли буде продавати або дарувати авто. На вартості процедури перереєстрації це не позначиться, жодних додаткових платежів не передбачено.

У деяких містах Луганської та Полтавської областей чиновники справді робили заяви, що через зміну назв, пов'язаних із тоталітарним режимом, необхідно буде заміни техталони й номерні знаки. Пояснити це можна хіба що незнанням або нерозумінням цими чиновниками чинного законодавства. Або ж — політичними чи корупційними мотивами. Кожен такий випадок має бути предметом розгляду компетентних органів.

**Мою вулицю перейменували, але в паспорті залишилася стара адреса реєстрації. Чи призначать мені субсидію? Чи зможу я проголосувати на виборах?**

Так — і проголосуєте, і субсидію отримаєте.

Про зміни назв вулиць будуть повідомлені всі державні органи, а тому вони мають приймати документи як із новими назвами у адресах, так і зі старими.

Усі реєстри громадян мають бути приведені у відповідність до змін, певний час там паралельно «співіснуватимуть» старі й нові назви. Тому зміна назви в адресі не є підставою для відмови в отриманні субсидії.

Так само стара адреса у паспорті не може бути підставою не видавати виборцеві бюлетень. Дільничні виборчі комісії отримують списки вулиць, які були перейменовані, і зобов'язані видати бюлетені усім виборцям, які є у списках на цій дільниці.

Центральна виборча комісія вже поширила заяву: розбіжності в адресі виборця у списку виборців та паспорті громадянина України в разі, якщо вони стосуються тієї самої вулиці чи того самого будинку та пов'язані з перейменуванням вулиці, не можуть бути перешкодою для голосування на виборах.

Окрім того, ЦВК готує спеціальне роз'яснення щодо цієї ситуації для окружних і дільничних комісій, що виборець, у якого в

паспорті в адресі вказана стара назва, не може бути обмежений у праві голосу.

**Я чув, що перейменування буде коштувати дуже дорого. Чи це правда?**

Ні, неправда.

По-перше, під перейменування потрапляють в середньому від 3% до 5% назв вулиць міст, а на Сході — близько 10%, як-от у Харкові.

По-друге, основною статтею витрат при перейменуванні є виготовлення нових табличок, а вони й так є далеко не на кожному будинку. Заміна табличок відбувається регулярно у плановому порядку. Це фінансується місцевими бюджетами постійно як витрати на благоустрій. Зрештою, тимчасові написи можна зробити за допомогою трафарету і фарби.

Так, ЗМІ розповсюджували заяви одного зі столичних чиновників, який стверджував, що одна табличка обійдеться у майже тисячу гривень. Називаючи таку ціну, він, мабуть, мав на увазі, що ці таблички будуть виготовляти з коштовної емалі й оздоблювати камінням Сваровські. Таблички по тисячі гривень за штуку — це корупція і відмивання коштів. Тому тут слід контролювати місцеве самоврядування та його чиновників.

Щоправда, певних додаткових витрат можуть зазнати ті підприємства й установи, які мають бланки і штампи зі старими назвами. Проте, далеко не всі юридичні особи мають печатки і штампи — вони не є обов'язковими для багатьох категорій юридичних осіб.

Окрім того, більшість юридичних осіб друкують свої бланки на звичайному робочому принтері, і для заміни назви в адресі достатньо щонайбільше кількох хвилин. Якщо ж хтось замовляє бланки у друкарні, варто просто не замовляти надмір бланків, а використовувати ті, що є. За пару місяців запас старих бланків вичерпається, а нові можна додрукувати за лічені години вже після офіційного перейменування населеного пункту чи вулиці, де розташована ця чи інша юридична особа.



### **Хто визначає, які саме назви отримають наші вулиці?**

Ви — жителі свого села або міста. Але є певні процедури.

Для цього свої пропозиції можна відправити листом на адресу місцевої ради або взяти участь у громадських обговореннях, які відбуватимуться у ваших містах і селах. Також у багатьох місцевих рад на офіційних сайтах уже з'явився розділ «декомунізація», який передбачає різні форми зворотного зв'язку.

У великих населених пунктах, де обсяг роботи більший, місцеві ради можуть створювати спеціальні комісії з декомунізації. До роботи в них мають бути долучені краєзнавці, історики, правники, журналісти, громадські активісти, представники громадських об'єднань та відповідальні працівники виконкомів місцевих рад.

### **Радянські назви — це теж наша історія! Навіщо її знову переписувати?**

Комуністична влада приховувала ганебні сторінки свого минулого та злочини своїх діячів. Настав час ці приховані сторінки історії відкривати.

Наприклад, Петро Войков ушанований у назвах вулиць у містах Сміла, Житомир, Харків, Полтава, Бердичів, Чернігів, Фастів, Умань, Новоград-Волинський і багатьох інших. Донедавна у Херсоні його ім'я носила кондитерська фабрика.

За радянських часів його вшановували як видатного діяча революційного руху із партійною кличкою «Інтелігент» та радянського дипломата, вбитого у Варшаві «білогвардійцем». Натомість про участь Петра Войкова у вбивстві родини останнього російського царя за комуністичних часів навіть згадувати було заборонено. А саме Войков особисто добивав багнетом царських доньок, яким на той момент виповнилося від 17 до 22 років, керував і власноруч брав участь у розчленуванні тіл убитих. Зокрема, 12-річного царевича Олексія. Відомо, що Войков зняв з пальця вбитої імператриці Олександри коштовний перстень та вкрав його.

Дуже складно пояснити дітям, що таке добре, а що — погано, коли вони ідуть до школи вулицею, що названа ім'ям дитовбивці та крадія.

Це лиш один приклад. Серед назв вулиць є імена таких комуністичних діячів, які винні у смерті не кількох осіб, а тисяч або й мільйонів жертв тоталітарного режиму.

Декомунізація — це відкриття забороненої комуністичним режимом правди, а не «переписування історії».

Щоб бути успішними, реформи мають охопити усі сфери суспільного життя, призвести до зміни і переусвідомлення цінностей усього суспільства.

Додаткову інформацію, зокрема — посилання на закони, інфографіку, карту перейменувань тощо — ви можете скачати за посиланнями: на сайті УІНП [www.memory.gov.ua](http://www.memory.gov.ua). Архів з великою розподільною здатністю <http://www.ex.ua/view/91473756>



## Від упорядників

Збірник підготовлено для органів місцевого самоврядування, державних адміністрацій та інших органів державної влади, які здійснюють перейменування назв населених пунктів, площ, проспектів, вулиць, провулків, проїздів, скверів, бульварів, парків та інших об'єктів топоніміки у населених пунктах, юридичних осіб, друкованих засобів масової інформації, товарних знаків і послуг, демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, меморіальних дошок та інших меморіальних об'єктів з метою ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму відповідно до вимог законодавства про декомунізацію. Він буде корисним і для громадськості, яка контролює діяльність органів влади. Матеріали збірника допоможуть у практичній реалізації виконання Законів України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII та «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» від 28 листопада 2006 р. № 376-V, Указу Президента України «Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України» від 23 серпня 2014 р. № 667/2014, Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні» від 12 червня 2009 р. № 432/2009 та інших нормативно-правових актів вищих органів влади, що регулюють державну політику національної пам'яті.

У виданні, підготовленому фахівцями Українського інституту національної пам'яті, вміщені матеріали, рекомендації та документи з метою визначення об'єктів перейменування і демонтажу відповідно до норм Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» і обґрунтування рішень, проведення необхідної інформаційно-роз'яснювальної, просвітницької роботи.

У збірнику, разом із роз'ясненнями положень законодавства з декомунізації, рекомендаціями фахівців Українського інституту національної пам'яті подано переліки прізвищ (псев-

донімів) осіб і назв комуністичного тоталітарного режиму, що підпадають під дію Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», тексти законів, інформаційні матеріали щодо символіки комуністичного тоталітаризму, окремих радянських назв.

Природно, що творчий колектив Українського інституту національної пам'яті не міг охопити у цьому виданні всі імена і назви, що підлягають декомунізації. Оприлюднено дані про найбільш поширені назви та постаті.

У разі виникнення проблемних питань щодо оцінки чи підпадає під дію Закону конкретна особа або назва, Український інститут національної пам'яті у межах своєї компетенції надасть відповідну інформацію та рекомендацію. Надсилайте листа з усією відомою і документально підтвердженою інформацією про таку особу або назву, світлини пам'ятника, пам'ятного знаку, меморіальної дошки належної якості Голові Українського інституту національної пам'яті В'ятровичу Володимирі Михайловичу на адресу: 01021, м. Київ, вул. Липська, 16.

Демократизація українського суспільства та його просування на шляху до засадничих європейських цінностей неможливі без подолання наслідків тоталітаризму. Важливою складовою цього процесу є ліквідація символів тоталітарного радянського минулого.

Сергій Бутко,

Сергій Горобець, *кандидат історичних наук,*

Ігор Каретніков, *кандидат історичних наук,*

Богдан Короленко, *кандидат історичних наук,*

Максим Майоров.

## Чому і що перейменовувати/демонтувати

Проведення державної політики декомунізації, тобто перейменування назв населених пунктів, об'єктів топоніміки у населених пунктах (вулиці, провулки, площі тощо), юридичних осіб, друкованих засобів масової інформації, товарних знаків і послуг, демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, меморіальних дошок та інших меморіальних об'єктів здійснюється відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII.

МЕТА: засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, щоб у майбутньому запобігти повторення злочинів проти людяності. Вона сформульована у констатуючій частині та у **ст. 2 Закону**. В останній чітко вказано:

**«1. Комуністичний тоталітарний режим 1917–1991 років в Україні** визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

**2. Націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим** визнається в Україні злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з расових, етнічних мотивів, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим, спираючись на встановлені Нюрн-

берзьким міжнародним військовим трибуналом 1945–1946 років факти, засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина».

**Одним із найбільш катастрофічних наслідків терористичної політики комуністичного режиму в Україні стала загибель щонайменше 10 млн. наших співвітчизників, а разом із злочинами нацистського режиму кількість жертв Українського народу оцінюється за далеко неповними даними до 14-16 млн. осіб.**

Констатуємо, що націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим в Україні засуджено, його символіка практично відсутня і норми Закону по відношенню до нього спрямовані на упередження.

На сьогоднішній день у нашій державі гостро актуальним є реалізація політики засудження комуністичного тоталітарного режиму **1917–1991 р.** і звільнення країни від його символіки. Це завдання стає ще більш важливим, враховуючи, що Російська Федерація свою агресію проти України обґрунтовує «єдністю», спираючись саме на «спільне» радянсько-комуністичне минуле, символи та окремих носіїв колишнього тоталітарного режиму.

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ НАЗВ І ОБ'ЄКТІВ, які підлягають перейменуванню і демонтажу, визначені у ст. 1 цього Закону.

У п. 1 **ч. 1 ст. 1. Закону** окреслені **усі назви комуністичної партії**: «Російська соціал-демократична робітничка партія (більшовиків) (РСДРП(б)), Російська комуністична партія (більшовиків) (РКП(б)), Всесоюзна комуністична партія (більшовиків) (ВКП(б)), Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС), Комуністична партія (більшовиків) України (КП(б)У), Комуністична партія України (КПУ), комуністичні партії союзних республік, що входили до складу СРСР, а також їхні осередки в автономних радянських соціалістичних республіках, краях, областях, автономних областях, автономних округах, містах республіканського підпорядкування та місцеві осередки».

**Місцевими осередками** законодавець називає назви місцевих організацій комуністичної партії, на честь яких доволі часто практикувалося встановлювати пам'ятні знаки, меморіальні дошки, іменувати об'єкти топоніміки у населених пунктах.

Окрему увагу приділено **всім назвам карально-репресивних органів комуністичного режиму** і особам, які там служили і/або співпрацювали з ними, що були інструментом проведення державної терористичної політики, здійснення масових злочинів проти людяності. У **п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону** вони визначені так: «радянські органи державної безпеки — Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією і саботажем, Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами, Державне політичне управління, Об'єднане державне політичне управління, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат державної безпеки, Міністерство державної безпеки, Комітет державної безпеки, їхні територіальні, функціональні, структурні підрозділи, а також безпосередньо підпорядковані цим органам бойові загони, охорона (варта), війська або спеціальні частини».

Нагадаємо, що у вузькому розумінні термін «**чекіст**», який у часи комуністичного режиму був загальновизнаним, означав співробітника Всеросійської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією і саботажем та його підрозділів на місцях (1917–1922 рр.), а в широкому розумінні — співробітників органів державної безпеки в СРСР без огляду на їх назву у різні часи. Отже, ця назва теж підлягає перейменуванню.

**У пп. «а», «б», «в», «г», «ґ», «д», «е», «є», «ж» п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону визначено види символіки комуністичного тоталітарного режиму, що включає:**

«а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої «народної демократії»: Народної Республіки Албанії (Соціалістичної Народної Республіки Албанії), Народної Республіки Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Народної Республіки Румунії (Соціалістичної Республіки Румунії), Угорської Народної Республіки,

Чехословацької Соціалістичної Республіки, Федеративної Народної Республіки Югославії (Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії) та соціалістичних республік, що входили

до її складу, крім тих, що є чинними (діючими) прапорами або гербами країн світу (див. додатки);

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти (див. додатки);

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки (див. додатки);

г) символіку комуністичної партії або її елементи (див. додатки);

ґ) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, про-

спектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

ж) найменування комуністичної партії».

Докладніше **критерії визначення осіб, організацій, установ, процесів, явищ та подій, що підпадають під дію пп. «г» — «є» п. 4 ст. 1 Закону України** викладені у наступній таблиці, підготовленій Сергієм Громенком, співробітником Українського інституту національної пам'яті:

Відповідно до тексту Закону	Коментар (з тексту закону або інших джерел)
і) Особи, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище).	<i>Комуністична партія — Російська соціалдемократична робітничка партія (більшовиків) (РСДРП(б), Російська комуністична партія (більшовиків) (РКП(б), Всесоюзна комуністична партія (більшовиків) (ВКП(б), Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС), Комуністична партія (більшовиків) України (КП(б)У), Комуністична партія України (КПУ), комуністичні партії союзних республік, що входили до складу СРСР, а також їхні осередки в автономних радянських соціалістичних республіках, краях, областях, автономних областях, автономних округах, містах республіканського підпорядкування та місцеві осередки.</i>
Виключення становлять особи, основна діяльність яких пов'язана із опором і вигнанням нацистських окупантів з	

України або з розвитком української науки та культури	<i>Визначення «особи, які обіймали керівні посади в комуністичній партії» також поширюється на членів президії Конгресів, Виконавчого комітету, Західноєвропейського бюро, Інтернаціональної контрольної комісії та Бюджетної комісії Третього Інтернаціоналу/Комуністичного інтернаціоналу (Комінтерну), організатором якого була та до складу якого входила Комуністична партія, а також на керівний склад організацій під егідою Комінтерну: Міжнародної організації допомоги революціонерам (Міжнародної організації допомоги революціонерам –МОПР), Червоного інтернаціоналу профспілок (Профінтерн), Селянського інтернаціоналу, Комуністичного інтернаціоналу молоді (КИМ) та Червоного спортивного інтернаціоналу (Спортінтерн).</i>
іі) Особи, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік	<b>Керівна посада</b> — посада, починаючи від начальника сектора і вище (та аналогічні за посадовими функціями) у згаданих органах влади, а також посада повноважного представника/посла (вищого рангу).
Виключення становлять особи, основна діяльність яких пов'язана із опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури	<b>Вищі органи влади та управління СРСР:</b> — Президія З'їзду Рад СРСР (Всесоюзного з'їзду Рад) — Центральний Виконавчий Комітет СРСР — Президія Верховної Ради СРСР — Голова Верховної Ради СРСР — Президент СРСР та органи при Президентові СРСР — Віце-президент СРСР  — Рада Робітничої та Селянської Оборони — Рада оборони СРСР  — Державний Комітет Оборони — Державний Комітет з Надзвичайного Стану  — Рада Народних Комісарів СРСР — Рада Міністрів СРСР — Кабінет Міністрів СРСР



<ul style="list-style-type: none"> <li>— Народні комісаріати СРСР</li> <li>— Міністерства СРСР</li> <li>— Державні комітети СРСР</li> <li>— Державні агентства СРСР</li> <li>— Вища рада народного господарства СРСР</li> <li>— Державний банк СРСР, агентства, бюро, інспекції, комісії, комітети, ради, управління та інші підвідомчі органи урядів СРСР</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— Комісія радянського контролю</li> <li>— Комісія державного контролю</li> <li>— Комітет державно-партійного контролю</li> <li>— Комітет народного контролю</li> <li>— Контрольна палата</li> </ul>
<p><b>Вищі органи влади та управління УСРР/УРСР:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>— Президія Всеукраїнського з'їзду Рад</li> <li>— Центральний виконавчий комітет Всеукраїнського з'їзду Рад (ЦВК Рад України/Української народної</li> <li>— Республіки Рад)</li> <li>— Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет</li> <li>— Центральний виконавчий комітет УСРР</li> <li>— Центральний виконавчий комітет УРСР</li> <li>— Президія Верховної Ради УРСР</li> </ul>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>— Народний секретаріат</li> <li>— Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України</li> <li>— Рада Народних Комісарів УСРР/УРСР</li> <li>— Рада Міністрів УРСР</li> <li>— Кабінет Міністрів УРСР</li> </ul>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>— Народні комісаріати УСРР/УРСР</li> <li>— Міністерства УРСР</li> <li>— Державні комітети УРСР</li> <li>— Рада Народного Господарства України (Українська рада народного господарства)</li> <li>— Вища рада народного господарства УСРР</li> <li>— Комітети, управління та інші підвідомчі органи урядів УРСР</li> </ul>	

	<ul style="list-style-type: none"> <li>— Комісія державного контролю УРСР</li> <li>— Комітет партійно-державного контролю УРСР</li> <li>— Комітет народного контролю УРСР</li> </ul> <p><b>Вищі органи влади та управління інших союзних або автономних радянських республік</b> — аналогічні за змістом владних повноважень до органів УСРР/УССР</p>
<p>iii) Особи, які обіймали керівні посади в органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування</p> <p>Виключення становлять особи, основна діяльність яких пов'язана із опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури</p>	<p><b>Керівна посада</b> — посада, починаючи від начальника сектора і вище (та аналогічні за посадовими функціями) в органах влади та управління областей (районів республіканського підпорядкування) та міст республіканського підпорядкування всіх республік СРСР або аналогічних адміністративно-територіальних одиниць.</p> <p><b>Органи влади та управління областей:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>— Президія обласного з'їзду рад</li> <li>— Президія обласної ради робітничих, селянських, козацьких та червоноармійських (солдатських або солдатських та матроських) депутатів</li> <li>— Президія обласної ради депутатів трудящих</li> <li>— Президія обласної ради народних депутатів</li> <li>— Виконавчий комітет обласної ради</li> <li>— Обласна організація народного контролю</li> <li>— Обласна рада народного господарства</li> </ul> <p><b>Органи влади та управління міст республіканського підпорядкування:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>— Президія міської ради депутатів трудящих</li> <li>— Президія ради народних депутатів</li> <li>— Виконавчий комітет міської ради</li> <li>— Міська організація народного контролю</li> </ul>
<p>iv) Особи, які працювали в радянських органах державної безпеки на всіх рівнях</p>	<p>Радянські органи державної безпеки — Всесоюзна надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією і саботажем, Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами, Державне політичне</p>

	управління, Об'єднане державне політичне управління, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат державної безпеки, Міністерство державної безпеки, Комітет державної безпеки, їхні територіальні, функціональні, структурні підрозділи, а також безпосередньо підпорядковані цим органам бойові загони, охорона (варта), війська або спеціальні частини
v) Діяльність комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди)	<p><b>Діяльність комуністичної партії</b> — виконання комуністичною партією в цілому або її окремими осередками чи підпорядкованими організаціями Статуту комуністичної партії, статутів організацій, резолюцій та рішень конгресів Комінтерну, з'їздів, конференцій та пленумів ЦК компартії та/або позастатутна діяльність, причетність до якої комуністичної партії доведено у встановленому порядку.</p> <p>Включає, але не обмежується такими процесами та явищами:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>— Великий терор</li> <li>— великі будови комунізму</li> <li>— Голодомор</li> <li>— депортації</li> <li>— диктатура пролетаріату</li> <li>— індустріалізація (в т.ч. електрифікація (ГО-ЕПРО)</li> <li>— інтернаціоналізм</li> <li>— класова боротьба</li> <li>— колективізація</li> <li>— комсомольський та піонерський рух</li> <li>— комуністичний суботник</li> <li>— освоєння цілини</li> <li>— планова економіка (в т.ч. п'ятилітки та семилітки)</li> <li>— політвідділи</li> <li>— розкозачення</li> <li>— розкуркулення</li> <li>— соціалістичне змагання, ударна праця, штурмівщина</li> <li>— Червоний терор</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>— революційна доцільність</li> <li>— радянське право</li> <li>— утопічний та науковий комунізм</li> <li>— антирелігійні кампанії (войовничі безбожники)</li> </ul> <p>Під визначення «діяльність комуністичної партії» підпадає, відповідно до власних статутних документів, діяльність:</p> <p>Всесоюзного ленінського комуністичного союзу молоді/ Комуністичного союзу молоді (ВЛКСМ/Комсомол), його організацій в союзних республіках, осередків в автономних радянських соціалістичних республіках, краях, областях, автономних областях, автономних округах, містах республіканського підпорядкування та місцевих осередків;</p> <p>Всесоюзної піонерської організації ім. В. Леніна із місцевою структурою (в т.ч. загони «жовтень»).</p>
vi) Річниці Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року	Заборона відзначення річниць Жовтневого перевороту поширюється не тільки на відзначення конкретної річниці цієї події («10-річчя Жовтня», «60 лет Октября» тощо), але і на відзначення згаданої події в цілому («Жовтнева революція», «Октябрь», «Жовтневе», «Великий Октябрь», «Червоний Жовтень», «7 ноября» та похідні від них).
vii) Встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях	<p><b>Встановлення радянської влади</b> — це сукупність військових, політичних, економічних та пропагандистських заходів, організованих комуністичною партією та направлених на повалення в Україні державного ладу, захоплення державної влади, її узурпацію та насильницьке утримання.</p> <p>Під дію закону потрапляють назви держав, організацій та імена осіб, що реалізували вказані заходи:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>— назви радянських держав, державних утворень, їхніх союзів та адміністративних одиниць</li> </ul>



	— назви армій, флотів або окремих підрозділів, імена бійців та командирів, що безпосередньо здійснювали встановлення радянської влади — назви організацій та об'єднань громадян, імена працівників, причетних до встановлення радянської влади, в т.ч. збройним шляхом — назви ЗМІ та листівок, імена співробітників, що закликали, виправдовували та заперечували злочинність встановлення радянської влади імена окремих осіб, причетних до встановлення радянської влади
viii) Переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті	Борцями за незалежність України у XX столітті визнаються особи, які брали участь у всіх формах політичної, збройної та іншої колективної чи індивідуальної боротьби за незалежність України у XX столітті у складі органів влади, організацій, структур та формувань, визначених ст. 1 Закону України 314-VIII «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті».

Щодо визначення поняття «**діяльність комуністичної партії**», необхідно враховувати, що упродовж існування комуністичного режиму вона була синонімом державної діяльності, тобто означала здійснення радянської державної політики. Більшовики після захоплення влади стали державною владою, швидко зліквідувавши усі інші політичні партії, у тому числі і партнерів-союзників. Отже, **не має принципового значення, чи була та чи інша особа членом комуністичної партії**, коли здійснювала державну комуністичну політику, чинила злочини проти людяності, воювала проти Української держави, боролася проти українських патріотів — борців за незалежність України у XX ст. **Це стосується будь-якої постаті** від найменшого села, містечка до загальнодержавного рівня.

Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» встановлено винятки для назв і меморіальних об'єктів на честь осіб, «**ді-**

**яльність яких пов'язана із опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури**». Отже, необхідно з'ясувати за участі експертів, чи винна особа у тяжких злочинах проти Українського народу, злочинах проти людяності, діяльності проти борців за незалежність України у XX ст. ПРИКЛАД: Олексій Федорович Федоров, якого в СРСР позиціонували як славетного керівника радянським партизанським з'єднанням, що зробив вагомий внесок в опір і вигнання нацистських окупантів з України. Виявляється, що його основна діяльність у довоєнний період, під час Другої світової війни і після війни аж до пенсії — здійснення політики комуністичної партії. Зокрема, він відповідальний за проведення політики Великого терору у 1938 р., терорі і пограбуванні цивільного населення на окупованій нацистами території, не проведення політики захисту від нацистських каральних акцій проти цивільного населення, винний у голоді 1946–1947 рр. на території Херсонської області.

У разі виникнення питань щодо конкретної постаті або об'єкту топоніміки, меморіального об'єкту у контексті реалізації згаданого Закону, Український інститут національної пам'яті у межах компетенції надасть відповідну інформацію і рекомендації.

**Важливим застереженням у підготовці пропозицій щодо перейменування населених пунктів, об'єктів топоніміки у населених пунктах, юридичних осіб, друкованих ЗМІ є бажання окремих представників органів влади залишати назву, що містить символіку комуністичного тоталітарного режиму, мотивуючи, що вона, надавши їй «нового» змісту, нібито «змінюється». Закон чітко вимагає перейменування таких назв, а суто з точки зору інтересів держави та суспільства подібні маніпуляції є дискредитацією процесу декомунізації.**

ПРИКЛАД: назва міста **Іллічівськ**, згідно п. є ч. 4 ст. 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «символіка комуністичного тоталітарного режиму — символіка, що включає **назви** [...] населених пунктів [...], **у яких використані імена або**

**псевдоніми осіб, які обіймали** керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), **вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР)**, інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, **пов'язані** з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), **річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року**, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури)». Отже, назва міста **Іллічівськ** містить у собі символіку комуністичного режиму. Воно було названо на честь **Володимира Ілліча Ульянова (Леніна)** (див. про нього додатки) та має бути змінена згідно процедури та у термін, визначені п. 7 ст. 7 згаданого Закону. У відповідності зі ст. 68 Конституції, будь-який закон є обов'язковим для виконання на всій території України усіма громадянами, органами державної влади та місцевого самоврядування.

Вказаний Закон передбачає проведення громадських слухань лише щодо того, **якою має бути нова назва**, а не щодо питання, чи підлягає зміні назва населеного пункту, що містить символіку комуністичного режиму. За результатами громадських слухань міською радою приймається відповідне рішення і у вигляді пропозиції щодо перейменування подається на розгляд Верховної Ради України.

**Таким чином, після перейменування назви місто в жодному разі не може іменуватися Іллічівськом, оскільки це суперечить згаданому Закону. Це стосується й ідеї «перейменування» міста Іллічівська як населеного пункту, назва якого містить символіку комуністичного тоталітарного режиму, на місто Іллічівськ на честь святого Іллі Пророка: відповідно до норм українського правопису похідною від власного імені Ілля може бути назва міста Іллівськ, але не Іллічівськ.**

## НА ЧЕСТЬ КОГО І ЧОГО ПЕРЕЙМЕНОВУВАТИ

Під час роботи з перейменування рекомендуємо взяти до уваги необхідність гідного вшанування героїв Небесної Сотні та воїнів, вихідців із Вашої області, які загинули у зоні АТО в боях за суверенітет і територіальну цілісність України.

Важливим напрямом у справі перейменування є увічнення пам'яті борців за незалежність України у XX ст. У ч. 1 ст. 2 Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 9 квітня 2015 р. № 314-VIII чітко вказано:

*«Держава визнає, що борці за незалежність України у XX столітті, визначені у статті 1 цього Закону, відіграли головну роль у відновленні української державності, закріпленої Актом проголошення незалежності України, ухваленим Верховною Радою України 24 серпня 1991 року».*

Такими борцями за незалежність України в XX ст. ст. 1 цього Закону визначені особи, що були у складі таких органів влади, організацій, структур та формувань:

«1) органи влади Української Народної Республіки, включаючи, зокрема, Українську Центральну Раду, Генеральний секретаріат Української Центральної Ради (Української Народної Республіки), Раду народних міністрів Української Народної Республіки, Уряд Української Народної Республіки в екзилі (Державний центр Української Народної Республіки), генеральні секретарства, міністерства, ресорти Української Народної Республіки, у тому числі в екзилі, дипломатичні місії Української Народної Республіки за кордоном, місцеві органи влади Української Народної Республіки, Всеукраїнський національний конгрес, Всеукраїнський центральний повстанський комітет (Центральний український повстанський комітет, ВУЦПК, Цупком), Трудовий конгрес України (Конгрес трудового народу України, Всеукраїнський трудовий конгрес), Директорію Української Народної Республіки, Державну народну раду, Раду Республіки Української Народної Республіки, Українську Національну Раду, Президента Української Народної Республіки в екзилі;

2) органи влади Української Держави (Гетьманату), включаючи, зокрема, Раду міністрів Української Держави, Малу Раду міністрів Української Держави, міністерства Української Держави, дипломатичні представництва та місії Української Держави за кордоном, місцеві органи влади Української Держави, Гетьмана, Державний сенат Української Держави, Генеральний суд Української Держави;

3) органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), включаючи, зокрема, Українську Національну Раду Західноукраїнської Народної Республіки, Державний секретаріат Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), секретарства (міністерства)

Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), посольства, дипломатичні представництва та місії Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки) за кордоном, місцеві органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), президента (диктатора) Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки);

4) органи влади Східно-Лемківської (Команчанської, Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки, включаючи управу, комендатуру міліції та Комісаріат повіту Саніцького у Вислоці Великій, Гуцульську Народну Раду;

5) органи влади Карпатської України (Підкарпатської Русі), включаючи, зокрема, Сойм Карпатської України, уряд Карпатської України, міністерства Карпатської України, місцеві органи влади Карпатської України, Президента Карпатської України;

6) військові, безпекові, інші мілітарні, воєнізовані або парамілітарні формування та частини Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманату), Західноукраїнської Народної Республіки, Східно-Лемківської (Команчанської, Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки, Карпатської України, включаючи, зокрема, Українських Січових Стрільців (УСС), Дієву армію Української Народної Республіки, Галицьку армію (Українську Галицьку Армію), Повстанчу армію України, Організацію народної оборони «Карпатська Січ»;

7) політичні партії, інші громадські організації до утворення та під час існування Української Народної Республіки, Української Держави, Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), Карпатської України (Підкарпатської Русі), метою діяльності яких було здобуття (відновлення) або захист незалежності України;

8) повстанські, партизанські загони, які діяли на території України у 1917–1930 роках і метою діяльності яких були боротьба за здобуття, захист або відновлення незалежності України, включаючи загони Холодноярської, Медвинської республік, Волинську повстанську (повстанчу) армію;

9) Українська військова організація (УВО);

10) Організація українських націоналістів (ОУН);

11) Народно-визвольна революційна організація (НВРО);

12) Українська повстанська армія (УПА);

13) Українська повстанча армія отамана Тараса Боровця (Бульби) «Поліська Січ», Українська народна революційна армія (УНРА);

14) Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), включаючи Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради (ЗП УГВР);

15) Антибільшовицький блок народів (АБН);

16) Українська Гельсінська спілка (група) (УГС, УГГ);

17) організації українського визвольного руху другої половини ХХ століття, включаючи, зокрема, групу «Наша зміна», організацію «Пробоем», групу Василя Бучковського, групу «Об'єднана партія визволення України» (ОПВУ), організацію «Загін юних повстанців» (ЗЮП), групу Богдана Стефанюка, підпільну організацію «Об'єднання» (1956-1959 роки), Український національний комітет, Український робітничо-селянський союз (Ходорівська група), Українську національну партію, Українську робітничоселянську спілку (УРСС), Український національний фронт, Український національно-визвольний фронт, Спілку української молоді Галичини, Стебниківську групу, Росохацьку групу, Українську загальнонародну організацію (УЗНО, УНФ-2);

18) організації, створені особами, які зазнали політичних репресій за участь у боротьбі за незалежність України у XX столітті, у радянських тюрмах, таборах або табірних відділеннях для боротьби за свої громадянські або інші права;

19) Народний Рух України за перебудову (Народний Рух України) до 24 серпня 1991 року;

20) інші організації, структури або формування, що існували протягом XX століття (до 24 серпня 1991 року) і метою діяльності яких було здобуття (відновлення) або захист незалежності України. Перелік таких організацій, структур та формувань затверджується Кабінетом Міністрів України».

Під час визначення нової назви населеного пункту, об'єктів топоніміки у населених пунктах важливо враховувати широке коло постатей в українській історії загальнонаціонального та місцевого значення, назв місцевої топоніміки, історичних назв.

Сергій Бутко,  
*співробітник Українського інституту  
національної пам'яті*

**Із переліку осіб, представників  
комуністичного тоталітарного режиму, на  
честь яких названі населені пункти, об'єкти  
топоніміки у населених пунктах (вулиці,  
провулки, площі тощо), юридичні особи,  
друковані засоби масової інформації,  
товарні знаки і послуги, встановлені  
пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні  
дошки та інші меморіальні об'єкти, що  
підлягають перейменуванню і демонтажу  
відповідно до Закону України «Про  
засудження комуністичного та націонал-  
соціалістичного (нацистського) тоталітарних  
режимів в Україні та заборону пропаганди  
їхньої символіки»**

До списку включено короткі біографічні дані та інформацію про 350 осіб комуністичного тоталітарного режиму, на честь яких названі населені пункти, об'єкти топоніміки у населених пунктах (вулиці, провулки, площі тощо), юридичні особи, друковані засоби масової інформації, товарні знаки і послуги, встановлені пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки та інші меморіальні об'єкти, що підлягають перейменуванню і демонтажу відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

**Цей список не є вичерпним.** У разі виникнення питань щодо конкретної особи, Український інститут національної пам'яті у межах своєї компетенції надасть відповідну інформацію та рекомендацію. Надсилайте листа з усією відомою і документально підтвердженою інформацією про таку особу, світлини пам'ятника, пам'ятного знаку, меморіальної дошки належної якості Голові Українського інституту національної пам'яті



В'ятровичу Володимир Михайловичу на адресу: 01021, м. Київ, вул. Липська, 16.

**АБАКУМОВ Віктор Семенович** (1908–1954) — один із керівників каральних органів СРСР, активний організатор політичних репресій у Радянському Союзі в 1930–1940-х рр. Начальник управління НКВС по Ростовській області (1938–1941 рр.), заступник наркома внутрішніх справ СРСР і начальник Управління особливих відділів НКВС СРСР (1941–1943 рр.), міністр держбезпеки СРСР (1946–1951 рр.). Брав участь у здійсненні депортації народів Північного Кавказу (1944 р.).

**АВЕРІН Василь Кузьмич** (1884–1945) — організатор «червоного терору» в Україні, брав участь у знищенні українського національного руху в 1919–1923 рр. Очолював Військово-революційний штаб при Катеринославській раді робітничих депутатів (грудень 1917 р.), член Тимчасового робітничо-селянського уряду України (1918 р.). Від 29 січня 1919 р. обіймав посаду комісара внутрішніх справ УСРР. У 1920–1923 рр. — член ЦК КП(б) У, голова Катеринославського, Волинського, Харківського та Одеського губвиконкомів.

**АГЕЄНКО Микола Іванович** (1930–2012) — український радянський і компартійний діяч. 1-й секретар Чернігівського міського комітету КПУ Чернігівської області (1973–1981 рр.), у 1981–1989 рр. — 2-й секретар Чернігівського обласного комітету КПУ.

**АЇСТОВ Прокіп Степанович** (1882–1917) — робітник київського заводу «Арсенал», учасник Жовтневого перевороту 1917 р., під час якого й загинув. Похований у Маріїнському парку, в братській могилі «арсенальців».

**АКУЛОВ Іван Олексійович** (1888–1937) — один із організаторів масових репресій в СРСР. Голова Всеукраїнської ради профспілок (1927–1929 рр.), секретар ЦК КП(б)У у 1932–1933 рр., прокурор СРСР (1933–1935 рр.), секретар ЦВК СРСР (1935–1937 рр.).

**АЛЕКСАНДРОВ Олександр Петрович** (1900–1946) — червоногвардієць, секретар райкому компартії в Одесі; командир 1-го Морського комуністичного батальйону в Україні, комісар

кавалерійського полку в бригаді Котовського.

**АЛЕКСЕЄВ Микола Миколайович** (1893–1937) — член ВУЦВК. З січня 1921 р. працював в органах ДПУ-ОДПУ-НКВС, зокрема в Іноземному відділі (розвідник у Парижі та Лондоні). В 1930-х рр. — повноважний представник ОДПУ в кількох регіонах, помічник начальника ГУЛАГ НКВС.

**АЛІЄВ Іван Михайлович** (1892–1964) — радянський військовий діяч, генерал-майор. Інструктор загону Червоної гвардії в Одесі, начальник партизанського загону Шестопалова в Україні (1918 р.); командував загонами військ ВЧК і ДПУ (1921–1922 рр.).

**АМОСОВ Олексій Мефодійович** (1896–1937) — член колегії Народного комісаріату шляхів сполучень, заступник народного комісара шляхів сполучень (1931 р.).

**АНТОНОВ-ОВСІЄНКО (Овсієнко) Володимир Олександрович** (1883–1939) — брав участь у знищенні українського національного руху в 1917–1922 рр. Організатор «червоного терору» в Києві в 1918 р., здійснював масові злочини проти цивільного населення.

Один із керівників Жовтневого перевороту 1917 р. в Петрограді. Брав участь у розробці плану воєнних дій та їх реалізації проти УНР.

Як голова Повноважної комісії ВЦВК по боротьбі з повстаннями (1921 р.) разом з Тухачевським розробив заходи щодо винищення непокірних селян: сім'ї повсталих (аж до грудних дітей) бралися в заручники і відправлялися до концтаборів; за укриття повстанців або їх близьких розстрілювався старший із сім'ї, що надала прихисток; згідно особливого наказу розстрілювався кожен, хто відмовився назвати своє ім'я.

**АНТОНОВ-САРАТОВСЬКИЙ Володимир Павлович** (1884–1965) — радянський діяч органів держбезпеки. Член колегії НКВС РРФСР (1919 р.), голова Донецького губревкому (1920 р.), нарком внутрішніх справ УСРР, уповноважений по боротьбі з загонами Н. Махна (1920–1921 рр.).

**АРОСЄВ Олександр Якович** (1890–1938) — радянський діяч органів держбезпеки, організатор «червоного терору» в Україні у 1920 р.

Один із організаторів Червоної Армії. В 1920 р. — голова Верховного революційного трибуналу України, проводив політику масових репресій проти «класових ворогів» та «буржуазних націоналістів». До 1927 р. працював в органах держбезпеки.

**АРТЕМ (Сергєєв) Федір Андрійович** (1883–1921) — брав участь у знищенні українського національного руху, вів активну боротьбу проти державних органів УНР.

Входив до складу першого радянського уряду України — народний секретар у справах промисловості і торгівлі (грудень 1917 — квітень 1918 рр.), один з керівників КП(б)У. Засновник і голова маріонеткової Донецько-Криворізької Радянської Республіки (січень-березень 1918 р.). Голова Донецького губвиконкому (1920 р.), секретар Московського комітету РКП(б) (1920–1921 рр.).

**АРТУЗОВ Артур Християнович** (1891–1937) — один із засновників органів держбезпеки, діяч ВЧК-ОДПУ-НКВС. Заступник начальника особливого відділу ВЧК (1921 р.), начальник контррозвідального відділу ОДПУ СРСР (1922 р.). Керував операціями «Трест» і «Синдикат». Член колегії ОДПУ СРСР (1931–1934 рр.).

**АУССЕМ Володимир Християнович** (1879–1936) — член Народного секретаріату радянської УНР (1917 р.), член ВЦВРК (1918 р.), начальник штабу РВР Української радянської армії.

**АХМАТОВ Лев Соломонович** (1899–1937) — один із організаторів комуністичного терору в Україні. Секретар Раднаркому УСРР (1920–1922 рр.), прокурор губернського суду (1922–1925 рр.), прокурор Верховного суду УСРР (1925–1933 рр.), прокурор Дніпропетровської області (1934–1935 рр.), начальник відділу трудових колоній УРСР (з 1935 р.).

**БАБУШКІН Іван Васильович** (1873–1906) — більшовицький діяч, соратник В.І. Леніна.

**БАБЧЕНКО Микола Федотович** (1906–?) — заступник прокурора УРСР із нагляду за місцями ув'язнення НКВС (1937–1938 рр.), народний комісар юстиції УРСР (1938–1941, 1943–1947 рр.), заступник прокурора Південно-Західного, пізніше — Сталінградського фронтів (1941–1943 рр.).

**БАКИНСЬКИЙ Сергій Сергійович (Бернгейм Людвиг Маркович)** (1886–1939) — учасник Жовтневого перевороту 1917 р. у Києві. На першому Всеукраїнському з'їзді Рад у Харкові (грудень 1917 р.) обраний до ВЦУВК і увійшов до складу Народного секретаріату (уряду) народним секретарем по національних справах. З березня 1918 р. — начальник військових сполучень українського фронту.

**БАЛИЦЬКИЙ Всеволод Аполлонович** (1892–1937) — один із керівників органів державної безпеки ВЧК-ОДПУ-НКВС: голова ДПУ України (1923–1931 рр.), нарком внутрішніх справ Української РСР (1924–1930 рр.). З його ім'ям пов'язані арешти і висилки «націоналістичної» інтелігенції; комісар державної безпеки 1-го рангу (1935 р.), один з організаторів Голодомору.

**БАУМАН Карл Янович** (1892–1937) — член ЦК ВКП(б), учасник боротьби за радянську владу в Києві в 1917 р. Один з найбільш радикальних прихильників проведення колективізації будь-якими засобами.

**БЕЛЕНКОВИЧ Олександр Михайлович** (1893–1937) — начальник штабу Червоної гвардії Харкова, воював проти УНР.

**БЕРЕЗІН Олександр Дмитрович** (1895–1942) — воєначальник, у 1919–1920 рр. брав участь у здійсненні «червоного терору» як командир окремого батальйону ВЧК.

**БЕДНИЙ Дем'ян (Придворов Юхим Олексійович)** (1883–1945) — російський поет. Під час встановлення радянської влади в Україні проводив агітаційну роботу в Червоній армії. У часи колективізації — уповноважений з проведення колективізації у Тамбовській губернії. Брав участь у цькуванні О. Довженка за фільм «Земля».

**БЕЛЕНЬКИЙ Абрам Якович** (1882–1941) — майор держбезпеки, співробітник ВЧК-ОДПУ-НКВС. Начальник спецвідділу при президії ВЧК (1921–1922 рр.), відповідав за охорону вищого керівництва СРСР, у тому числі В. Леніна.

**БЕЛІНСЬКИЙ Владислав (Чеслав) Варфоломійович** (1872–1918) — учасник січневого заколоту 1918 р. у Києві. Брав



участь у бойових діях проти військ Української Центральної Ради, загинув у боях з українськими військовими.

**БЛАГОНРАВОВ Георгій Іванович** (1896–1938) — один з керівників каральних органів СРСР, комісар державної безпеки 1-го рангу (1936 р.).

У 1919 р. — начальник транспортної ЧК в Петрограді, в середині 1919 р. деякий час в.о. голови ЧК. Начальник Транспортного відділу ВЧК-ДПУ у 1921–1931 рр. Очолював Головне управління будівництва шосейних доріг НКВС СРСР (1936 р.).

**БЛЮХЕР Василь Костянтинович** (1890–1938) — воєначальник, маршал СРСР (1935 р.), причетний до політичних репресій у 1930-х рр.

Придушував повстання оренбурзьких козаків (кінець 1917 — початок 1918 рр.), брав участь у геноциді козацтва. Сформував 30-ту стрілецьку дивізію, а при ній — каральні інтернаціональні частини. У випадках військових невдач застосовував процентні розстріли бійців. У 1929 р. командував особливою Далекосхідною армією, яка вторглася на територію Китаю, фактично здійснивши акт міжнародної агресії. Його війська вчинили страшний погром у Трьохріччі, поголовно винищивши далекосхідних козаків, що втекли від більшовиків на китайську територію.

**БОГДАНОВ Михайло Сергійович** (1881–1937) — член ВУЦВК, голова військового відділу при ВУЦВК (1917–1918 рр.), брав активну участь у створенні перших українських радянських військових частин.

**БОГУНСЬКИЙ (Шарий) Антон Савович** (1899–1919) — активний учасник знищення українського національного руху, воював проти військ УНР. Командир 1-го українського радянського (Богунського) полку Червоної армії (1918–1919 рр.), комбриг Особливої Придніпровської бригади Українського фронту.

**БОЖЕНКО Василь Назарович** (1871–1919) — один із організаторів загонів Червоної гвардії і партизанських загонів в Україні. Брав участь у бойових діях проти Української Центральної Ради (січень–березень 1918 р.) та Директорії УНР (як командир Таращанського полку, що входив до складу 1-ої української радянської дивізії), захопленні Києва 5 лютого 1919 р.

**БОЙЧЕНКО Олександр Максимович** (1903–1950) — письменник і компартійний діяч. Секретар Київського окружного ЛКСМУ (1928–1929 рр.), генеральний секретар ЦК ЛКСМУ (1930–1932 рр.), член ЦК КП(б)У (1930–1934 рр.). У своїх творах змальовував боротьбу комсомолу з «українським буржуазним націоналізмом».

**БОКІЙ Гліб Іванович** (1879–1937) — один із керівників каральних органів СРСР, комісар державної безпеки 3-го рангу (1935 р.).

З 1921 р. член Всеросійської ЧК, член Колегії ОДПУ і НКВС СРСР. Організатор червоного терору в Петрограді і Північному регіоні. Один з найактивніших творців системи ГУЛАГу.

**БОНЧ-БРУЄВИЧ Володимир Дмитрович** (1873–1955) — фактичний секретар Леніна у 1918 р; його підпис стоїть під постановою РНК РСФСР від 5 вересня 1918 р. «Про червоний терор».

**БОНДАРЄВ Тихон Лаврентійович** (1871–1938) — учасник встановлення радянської влади на Катеринославщині, організатор загонів Червоної гвардії, організатор примусових хлібозаготівель.

**БОШ Євгенія Богданівна** (1879–1925) — народний секретар внутрішніх справ радянської України (грудень 1917 р. — квітень 1918 р.); у 1918 р. керувала збройними більшовицькими загонами в Україні.

**БРЕЖНЄВ Леонід Ілліч** (1906–1982) — перший секретар ЦК КПРС (1964–1966), Генеральний секретар ЦК КПРС (1966–1982), у 1960–1964 і 1977–1982 рр. — Голова Президії Верховної Ради СРСР.

**БРОВКІН Олексій Миколайович** (1906–1983) — радянський діяч органів держбезпеки. Заступник міністра (1951–1953, 1954–1956 рр.) та міністр внутрішніх справ УРСР (1956–1962 рр.). Керував Київською вищою школою МВС СРСР у 1962–1967 рр.

**БРОН Михайло Ісакович** (1896–?) — член ВУЦВК, прокурор Харківської області (1932–1937 рр.).

**БУБНОВ Андрій Сергійович** (1883–1938) — радянський діяч органів держбезпеки. У квітні 1919 р. був одним із керівників

операції з жорстокого придушення Куренівського повстання проти більшовиків у м. Києві; у 1919 р. — нарком внутрішніх справ УРСР.

**БУДЬОННИЙ Семен Михайлович** (1883–1973) — воєначальник, один з організаторів масових репресій серед військових у 1930–1940-х рр.

У період більшовицької агресії проти УНР та громадянської війни в Росії пройшов шлях від помічника командира кавалерійського полку до командуючого 1-ю Кінною армією. Відносини в армії будувалися за зразком банди розбійників, у якій майбутній маршал був отаманом. Своєю жорстокістю війська Будьонного здивували навіть Сталіна, а Ленін не раз був вкрай стурбований повальним пияцтвом і розкладанням «легендарної» 1-ї кінної. У 1941 р. був призначений командувати військами Південно-Західного напрямку, скандально провалив організацію оборони, занаптавши десятки тисяч життів, і був швидко знятий з посади.

**БУЗДАЛІН Сергій Феоктистович** (1892–1937) — член ВУЦВК, народний комісар юстиції УСРР і голова Верховного революційного трибуналу (1921–1923 рр.), голова Верховного суду УСРР, в.о. наркома внутрішніх справ УСРР (1924 р.).

**БУРЛАК Микола Григорович** (1914–2008) — перший секретар Богодухівського райкомітету КПУ Харківської області.

**БУЦЕНКО Панас Іванович** (1889–1965) — один із засновників КП(б)У. В 1918 р. — учасник Таганрозької наради більшовиків України, на першому з'їзді КП(б)У в Москві обраний членом ЦК, проводив підпільну роботу проти українських сил у Харкові. Голова Кам'янець-Подільської повітової ради робітничо-селянських і червоноармійських депутатів у 1921–1923 рр.

**ВАЙНЕР Леонід Якович** (1897–1937) — народився в Горлівці; в листопаді 1917 р. сформував червоногвардійський кавалерійський загін; командир Луганського кавалерійського полку.

**ВАЛЯВКА Василь Антонович** (1885–1930) — командир більшовицьких загонів у 1917–1919 рр., голова Катеринославської ЧК (1919 р.). Співробітник торгового представництва СРСР

в Німеччині (1926 р.), голова Маріупольського окружного виконкому (1927 р.), у 1927–1928 рр. — член колегії НК РСІ УСРР, член ЦКК КП(б)У.

**ВАРГАНОВ Василь Опанасович** (1890–1974) — організатор Червоної гвардії в Маріуполі, міський військовий комісар Маріуполя.

**ВАСИЛЕВСЬКА Ванда Львівна** (1905–1964) — письменниця, перешкождала процесу українізації шкіл у Західній Україні після Другої світової війни. Написала донос Сталіну на Євгена Степановича Березняка («Майор Вихор»), який у той час керував Львівським міським відділом освіти і переводив школи на українську мову навчання, що той «перекручує розуміння національної політики».

**ВАСИЛЕНКО Марко Сергійович** (1895–1937) — працював у ВЧК (1919 р.), заступник голови виконкому Чернігівської губернської ради (1923–1924 рр.), секретар Президії Всеукраїнського ЦВК (1929–1931 рр.), нарком фінансів УСРР (1935–1937 рр.).

**ВАЦЕТІС Іоаким Іоакимович** (1873–1938) — воєначальник, командарм 2-го рангу. Командир Латишської стрілецької дивізії (з квітня 1918 р.), яка відзначалася безумовною відданістю більшовикам і спеціалізувалася на каральних акціях. Один із керівників придушення лівоесерівського заколоту в Москві (липень 1918 р.). Головнокомандувач збройними силами РРФСР (1918–1919 рр.).

**ВАЩЕНКО Григорій Іванович** (1920–1990) — компартійний і радянський діяч. Перший секретар Харківського обкому КПУ (1964–1972 рр.), член ЦК КПРС (1966–1989 рр.), член ЦК КПУ (1965–1986 рр.), член Політбюро ЦК КПУ (1971–1983 рр.), перший заступник Голови Ради Міністрів УСРР (1972–1983 рр.), міністр торгівлі СРСР (1983–1986 рр.).

**ВИНОКУРОВ Олександр Миколайович** (1869–1944) — член колегії Народного комісаріату праці РРФСР (1917 р.), народний комісар соціального забезпечення РРФСР (1918–1921 рр.), народний комісар охорони здоров'я УСРР (1919 р.), член Комісії по боротьбі з голодом (1921–1924 рр.), голова Верховного суду СРСР (1924–1938 рр.).

**ВИСОЧИНЕНКО Семен Дмитрович** (1890–1938) — ком-  
партійний та комсомольський діяч, учасник встановлення  
радянської влади в Україні. Секретар Харківського губерн-  
ського комітету, ЦК Ленінської комуністичної спілки моло-  
ді України (1924–1925 рр.), генеральний секретар ЦК ЛКСМУ  
(1925–1927 рр.).

**ВИШИНСЬКИЙ Андрій Януарійович** (1883–1954) —  
один із керівників радянських органів держбезпеки і орга-  
нізаторів «Великого терору» в Радянському Союзі. Прокурор  
СРСР (1935–1939 рр.), міністр закордонних справ СРСР (1949–  
1953 рр.).

**ВЛАСЕНКО Степан Наумович** (1888–1963) — співробітник  
ЧК (1918, 1919 рр.), заступник наркома внутрішніх справ УРСР  
(1919 р.). Повернувся в Україну в 1921 р., обіймав посади заступ-  
ника комісара внутрішніх справ, голови Катеринославського та  
Чернігівського виконкомів. Секретар президії ВУЦВК (1926–  
1929 рр.).

**ВОЙКОВ Петро Лазаревич (Вайнер Пінхус Лазаревич)**  
(1888–1927) — терорист, каратель, дипломат. Один із організа-  
торів розкрадання більшовиками культурного надбання Росії.

Брав участь у прийнятті рішення про розстріл і вбивстві ро-  
сійського царя Миколи II, його дружини, дітей і супроводжую-  
чих осіб. Під час проведеної Войковим націоналізації уральської  
промисловості, колишні власники підприємств були репресова-  
ні. Жорстокі заходи застосовувались і до селян, які відмовляли-  
ся виконувати непосильні поставки.

Як член колегії Народного Комісаріату зовнішньої торгів-  
лі за безцінь розпродав за кордон величезну кількість пред-  
метів культури заради отримання валюти для «експорту ре-  
волюції».

**ВОЛКОВ Олександр Олександрович** (1898–1941) — ра-  
дянський діяч органів держбезпеки. Працював у Чорноморсько-  
му окружному відділі ОДПУ та Новоросійському міському відді-  
лі ОДПУ (1930–1932 рр.), управліннях державної безпеки УНКВС  
Дніпропетровської (1936–1937 рр.) та Київської (1937–1938 рр.)  
областей. Начальник УНКВС Полтавської області (1938–1939 рр.).

**ВОЛОДАРСЬКИЙ Володимир (Гольдштейн Мойсей Мар-  
кович)** (1891–1918) — один з організаторів та натхненників «чер-  
воного терору». Пропагандист богоборчих ідей, насильства і не-  
нависті. Його вбивство стало приводом для репресій по всій Росії.

**ВОРОВСЬКИЙ Вацлав Вацлавович** (1871–1923) — один з  
організаторів масових репресій проти духовенства. У його за-  
дум входило штучне розпалювання внутрішньоцерковних кон-  
фліктів, які могли стати приводом для пограбування церкви і  
насильницького затвердження богоборчої ідеології. Учасник I  
конгресу Комінтерну — підривної організації, винної у числен-  
них вбивствах і державних переворотках.

**ВОРОШИЛОВ Климент Єфремович** (1881–1969) — вій-  
ськовий, радянський компартійний діяч, маршал Радянського  
Союзу. У квітні 1919 р. був одним із керівників операції з жорсто-  
кого придушення Куренівського повстання проти більшовиків у  
Києві. Брав участь у створенні ВЧК (у січні 1918 р. — голова ЧК з  
охорони Петрограда) і придушенні Кронштадтського повстання  
1921 р. Один з організаторів масових репресій у Червоній Армії.  
Відомо, що під час «Великого терору» Ворошилов давав санкції  
на арешти і розстріли військовослужбовців і підписував більшу  
частину розстрільних списків разом зі Сталіним і Єжовим. Голо-  
ва Президії Верховної Ради СРСР (1953–1960 рр.), член Політбю-  
ро (Президії) ЦК КПРС (1926–1960 рр.).

**ВРУБЛЕВСЬКИЙ Микола Євтихійович** (1897–1918) —  
учасник більшовицьких заколотів проти УНР. Член Української  
Центральної Ради (від військових депутатів). На II Всеукраїнсько-  
му з'їзді Рад обраний до складу ЦВК Рад України, народний се-  
кретар народної освіти в радянському уряді України (січень-бе-  
резень 1918 р.), з червня 1918 р. — член підпільного Київського  
губернського комітету КП(б)У. Заарештований державною вар-  
тою Української держави П. Скоропадського, загинув в часи Ди-  
ректорії УНР в Києві.

**ГАВРИЛОВ Іван Андрійович** (1885–1937) — один із орга-  
нізаторів загонів Червоної гвардії в м. Олександрівську (нині —  
Запоріжжя). З січня 1920 р. — голова повітового ревкому і  
військової наради у Гуляй-Полі, воював проти загонів Револю-  
ційно-Повстанської армії України (махновців). Пізніше — заступ-

ник голови запорізького губвиконкому, голова Запорізького ок-рвиконкому (з 1922 р.), а в 1933–1937 рр. — Дніпропетровського облвиконкому.

**ГАВРО Лайош** (1894–1938) — військовий комендант Києва під час більшовицької окупації 1919 р.

**ГАЙДАР (Голіков) Аркадій Петрович** (1904–1941) — співробітник ЧК, брав участь в придушенні селянського повстання в Тамбовській губернії. Восени 1921 р. брав участь у придушенні антирадянських повстань частинами особливого призначення (ЧОП) у Башкирії.

**ГАЙОВИЙ Антон Іванович (1907–1962)** — перший секретар Горлівського міськкому партії (1938 р.), голова виконкому Сталінської облради (1939–1940 рр.), 1-й секретар Ворошиловградського обкому партії (1940–1951 рр.), 1-й секретар Запорізького (1952–1957 рр.) та Дніпропетровського (1957–1961 рр.) обкомів партії, член ЦК КП(б)У (1940–1962 рр.) та ЦК КПРС (1956–1962 рр.).

**ГАЛАН Ярослав Олександрович** (1902–1949) — член Комуністичної партії Західної України з 1924 р., компартійний активіст, пропагандист і письменник. У своїх творах і публікаціях засуджував ідеї української державності, боротьбу ОУН і УПА за незалежність України та Українську греко-католицьку церкву.

**ГАЛЕНКОВ Іван Спиридонович (?–?)** — генерал-майор юстиції, член виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР. Причетний до винесення смертних вироків в УРСР за сфальсифікованими справами невинним особам.

**ГАМАРНИК Ян Борисович (Яков Пудикович)** (1894–1937) — брав активну участь у знищенні українського національного руху в 1919–1925 рр., колективізації на території Білорусі, один з організаторів масових репресій серед військових у 1930-х рр.

Учасник січневого заколоту 1918 р. у Києві, працював у більшовицькому підпіллі в часи Української держави П. Скоропадського; брав участь в захопленні Києва Червоною Армією в 1919 р., голова Київського губревкому (1920–1921 рр.).

**ГАРНІЄР Олександр Миколайович** (1896–1921) — революційний матрос Балтійського флоту, направлений більшови-

ками в Україну для встановлення радянської влади. Брав участь у бою проти українських захисників Крут у січні 1918 р. Командир Першого революційного полку ім. Леніна, що брав активну участь у боротьбі за радянську владу на території України, Росії, Азербайджану. У 1921 р. організував чернігівську ВЧК і очолював боротьбу з антирадянськими повстанцями.

**ГЛІБОВ-АВІЛОВ Микола Павлович** (1887–1937) — брав участь у формуванні загонів Червоної гвардії (1917 р.), голова чернігівського губревкому (кінець 1919 — початок 1920 рр.); нарком праці України.

**ГОНЧАРОВ Федір Васильович** (1890–1934) — співробітник ЧК з 1919 р., вбивця отамана Галаки (Івана Васильчикова) в 1921 р., що діяв на Чернігівщині.

**ГОРБАТЮК Іван Маркович** (1903–1957) — радянський діяч органів держбезпеки. Проходив службу в полках ОДПУ Харкова (1930–1932 рр.), Дніпропетровська (1932 р.), Києва (1932–1933 рр.), Одеси (1933–1935 р.), полках НКВС Коростеня (1937–1939 рр.), Козятина (1939 р.). Начальник Головного управління військ НКВС по охороні тилу діючої Червоної Армії (1943–1945 рр.). У 1951–1954 рр. — начальник управління прикордонних військ МДБ Українського округу (м. Львів).

**ГОПНЕР Серафима Іллівна** (1880–1966) — член Катеринославського комітету РСДРП(б) (1917 р.), секретар ЦК КП(б)У (1918 р.), у 1920–1925 рр. — член бюро і завідувачка агітпропом Катеринославського, Московського, Донецького, Харківського губкомів партії (1920–1925 рр.). У 1928–1938 рр. — на відповідальній роботі в Комінтерні, з 1945 р. — старший науковий співробітник інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС.

**ГОРДИНСЬКИЙ Антон Йосипович** (1884–1919) — начальник загону Червоної гвардії в Білій Церкві, білоцерківський повітовий військовий комісар; боровся з селянськими загонами, які виступали проти політики воєнного комунізму.

**ГОРODOVІKОВ Ока Іванович** (1879–1960) — воєначальник, причетний до депортації калмиків та ліквідації Калмицької автономії, вважався одним із самих жорстоких сталінських карателів. Під час війни проти УНР — командир



ескадрону в полку Будьонного, командував полком, бригадою дивізіями у складі 1-ої кінної армії. В 1920 р. очолював 2-у кінну армію.

**ГОТВАЛЬД Клемент** (1896–1953) — політичний діяч Чехословаччини, лідер Комуністичної партії Чехословаччини, прем'єр-міністр і президент Чехословаччини. Перекопаний і послідовний прихильник Й. Сталіна та його політики. Очолив комуністичний переворот 1948 р. і сформував новий уряд, що перебував під повним контролем СРСР. Проголосив гасло: «З Радянським Союзом на вічні часи!».

**ГРАНОВСЬКИЙ Мойсей Лазарович** (1890–1941) — воював проти УНР у складі Червоної армії (1918–1919 рр.), заступник наркома внутрішніх справ УСРР (з 1919 р.), керівник Кременчуцького губвиконкому, заступник керівника Одеського губвиконкому. 1-й заступник наркома юстиції СРСР у 1937 р.

**ГРЕБЕННИК Кузьма Євдокимович** (1900–1974) — радянський воєначальник. З 1919 р. брав участь у загарбанні України як червоноармієць 51-ої Перекопської стрілецької дивізії, командував шабельним ескадроном.

З 1922 р. — у прикордонних військах. Начальник прикордонних військ МВС Українського округу (з грудня 1947 р.), бойові підрозділи якого брали участь у боротьбі проти Української повстанської армії. У жовтні-листопаді 1956 р. брав участь у придушенні угорського повстання та був комендантом Будапешту.

**ГРЕЧКО Андрій Антонович** (1903–1976) — радянський військовий, державний та компартійний діяч, маршал Радянського Союзу. У 1953 р. як головнокомандувач групи радянських окупаційних військ у НДР організовував придушення народного повстання. Міністр оборони СРСР у 1967–1976 рр., член ЦК КПРС, Політбюро ЦК КПРС.

**ГРЕЧУХІН Дмитро Дмитрович** (1903–1939) — радянський діяч органів держбезпеки. В 1938 р. послідовно — начальник УНКВС Одеської області, начальник оперативного відділу НКВС Київського військового округу, виконувач обов'язків наркома внутрішніх справ УРСР.

**ГРИНЕВИЧ Андрій Володимирович** (1891–1937) — комісар загону Червоної гвардії на Чернігівщині, чернігівський губернський воєнний комісар.

**ГРИЦЕНКО Олексій Варфоломійович** (1905–1983) — радянський діяч органів держбезпеки. Починав помічником оперуповноваженого Маріупольського міського відділу ДПУ (1932–1934 рр.) та УНКВС Донецької області (1934–1936 рр.). Начальник Амвросіївського райвідділу НКВС Сталінської області (1936–1939 рр.), Краматорського міського відділу НКВС Сталінської області (1939–1941 рр.).

Заступник начальника Управління НКВС-МВС УРСР по Волинській області (1945–1950 рр.), пізніше — начальник Управління МВС УРСР по Станіславській (1950–1953 рр.), Дрогобицькій (1953–1954 рр.) областях; начальник Управління КДБ УРСР по Дрогобицькій області (1954–1959 рр.).

**ГРИЩУК Леонід Степанович** (1906–1960) — компартійний діяч. Після приєднання Західної України до СРСР — 1-й секретар Львівського обкому КП(б)У (листопад 1939 — червень 1941 рр.).

У серпні 1941 р. потрапив в оточення в битві під Уманню, знищив партійний квиток і вийшов з оточення у цивільному одязі. До липня 1942 р. мешкав в окупованому Києві, пізніше — у Тетіївському районі Київської області, працював сторожем, експедитором Кашперівського цукрового заводу. Лише після звільнення Києва від нацистів подався в партизанський загін.

**ГРУЛЕНКО Михайло Васильович** (1904–1941) — компартійний діяч. Після приєднання Західної України до УРСР — 1-й секретар Станіславського обкому КП(б)У (листопад 1939 — червень 1941 рр.).

**ГУРІН Вітя** (1914–1929) — учень Юзівської школи №1, доносив на віруючих. Був убитий на Великдень 1929 р. за антирелігійну пропаганду у міському клубі, його ім'я широко використовувалося для пропаганди комунізму на Донбасі.

**ДАВИДОВ Олексій Йосипович** (1907–1963) — компартійний діяч, голова виконкому Київської міськради у 1947–1963 рр.; за бездіяльність, неспроможність керувати містом та злочинну поведінку під час Куренівської трагедії (1961 р.) був дуже непопулярним серед киян.



**ДАХНО Ілля Іванович** (1886–1967) — у роки війни більшовицької Росії проти УНР — червоногвардієць Луганська, комісар 1-го Луганського комуністичного полку.

**ДЕГТЯРЕНКО Петро Михайлович** (1885–1938) — командир загону Червоної гвардії в 1917–1918 рр., виконував обов'язків начальника Київського гарнізону. Учасник збройних повстань проти української влади у жовтні 1917 р. і в січні 1918 р. У 1919 р. — голова Київського губернського ЧК.

**ДЕМЧЕНКО Микола Нестерович** (1896–1937) — компартійний та радянський державний діяч. Нарком землеробства УСРР (1930–1932 рр.), перший секретар Київського (1932–1934 рр.) та Харківського (1934–1936 рр.) обкомів КП(б)У, член Політбюро ЦК КП(б)У (1931–1937 рр.).

**ДЗЕРЖИНСЬКИЙ Фелікс Едмундович** (1877–1926) — один із засновників ЧК та організаторів «червоного терору». Був ініціатором масового терору, провокацій, інституту заручників. Керував боротьбою з повстанським рухом на Україні. Був одним з організаторів масового терору в Криму (листопад 1920 р. — березень 1921 р.).

**ДИБЕНКО Павло Юхимович** (1889–1938) — брав участь у здійсненні «червоного терору», придушенні українського національного руху.

Організовував масові вбивства офіцерів Балтійського флоту під час Жовтневого перевороту, розгін Установчих зборів 1918 р. і розстріл мирної демонстрації на їх підтримку. Командував загonom моряків у під Нарвою у 1918 р., яка потім стала основою для міфу про День Радянської армії (дибенковське військо втекло, навіть не вступивши в бойове зіткнення з німцями). У 1938 р. причетний до масових чисток і репресій в Червоній армії.

**ДИМИТРОВ Георгій** (1882–1949) — діяч болгарського та міжнародного комуністичного руху. Головний провідник сталінської політики на міжнародній арені, творець «п'ятих колон» в країнах Європи. Під його керівництвом Болгарія потрапила під повний контроль Москви, практично втративши незалежність, і стала перетворюватися на «шістнадцяту республіку СРСР». З

1935 р. — Генеральний секретар Комінтерну, міжнародної підривної організації.

**ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКИЙ Всеволод Митрофанович** (1898–1919) — один з керівників боротьби проти української влади в Києві, організатор і керівник загонів Червоної гвардії на Шулявці у 1917–1918 рр.

**ДОЛГУШЕВ Олексій Романович** (1902–1973) — один із керівників каральних органів УРСР. В органах ДПУ з 1929 р. Начальник 5-го відділення УДБ НКВС УРСР (1937–1938 рр.), 1-го відділення УДБ НКВС УРСР (1938 р.), начальник УНКВС Київської області (1938–1939 рр.).

**ДРАБКІН Яків Давидович** (Гусєв Сергій Іванович) (1874–1933) — більшовицький політпрацівник у Червоній армії, член керівництва міжнародної підривної організації «Комінтерн» (з 1929 р.).

**ДУБОВИЙ Іван Наумович** (1896–1938) — брав активну участь у боротьбі проти української влади. З березня 1918 р. — воєнком, комендант, начальник зв'язку центрального штабу Червоної гвардії Донбасу; у 1919 р. — заступник окружного військового комісара Київського округу; начальник штабу «Першої української радянської армії»; з 1924 р. — командир 14-го корпусу армії більшовицької Росії, який квартирував поблизу Києва та в Чернігові.

**ДУБОВИЙ Наум Іпатійович** (1875–1941) — член Центрального штабу Червоної гвардії Донбасу (1917–1918 рр.), голова Спілки воєвоєничих безвірників України (1933–1938 рр.).

**ДУНДИЧ Олеко** (1897–1920) — учасник бойових дій проти Армії УНР. У 1918 р. — командир партизанського загону на Донбасі в районі Бахмута, у 1919 р. — в Особливій Донський кавалерійській дивізії С. Будьонного. Загинув під час штурму Рівного в 1920 р.

**ЕЙДЕМАН (Ейдеманис) Роберт Петрович** (1895–1937) — латвійський письменник та військовий діяч СРСР. Організатор каральних акцій на окупованій території УНР.

З жовтня 1920 р. командував військами внутрішньої служби Південного і Південно-Західного фронтів, з 1921 р. — команду-

вав військами внутрішньої служби України. Очолював каральні експедиції і придушення виступів у тилу Червоної армії, організатор боротьби з народним опором в Україні. Брав людей у заручники, страчував «співчуваючих». Член ВУЦВК.

**Фрідріх ЕНГЕЛЬС** (1820–1895) — один з основоположників марксизму та комунізму, друг та соратник Карла Маркса. Провідні ідеї — марксизм, комунізм, експлуатація, матеріалістичний погляд на історію.

Меморіалізація засновників комуністичної ідеології Маркса і Енгельса з неприхованим політичним підтекстом була складовою частиною ідеології та пропаганди комуністичного тоталітарного режиму.

**ЕМЕЛЬЯНОВ Микола Олександрович** (1871–1958) — причетний до політичних репресій на початку 1920-х рр. Брав участь у придушенні заколоту в Кронштадті.

**ЕМЕЛЬЯНОВ-СУРИК Олександр Васильович** (1892–1938) — один з організаторів Червоної гвардії в Харкові, Київський губернський військовий комісар (1919 р.).

**ЄРЕМЕНКО Андрій Іванович** (1892–1970) — воєначальник, встановлював радянський окупаційний режим на Західній Україні та в країнах Балтії.

Як командир козацького корпусу брав участь в окупації Західної Білорусії та України (1939 р.), придушенні опору польських військ при штурмі Гродно. Влітку 1940 р. зіграв важливу роль в окупації Литви.

**ЄРМОЩЕНКО Веніамін Йосипович** (1889–1937) — учасник Жовтневого перевороту 1917 р.; відповідальний секретар Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (1920–1925), брав участь у знищенні українського національного руху в 1920–1930-их рр.

**ЖАБРЕВ Іван Андрійович** (1898–1939) — радянський діяч органів держбезпеки. Від 1919 р. незмінно працював в органах ЧК-ДПУ-НКВС на території Росії та Білорусі, майор держбезпеки з 1936 р. У лютому-листопаді 1938 р. — начальник УНКВС Кам'янець-Подільської області. В червні 1938 р. обраний депутатом Верховної Ради УРСР 1-го скликання.

**ЖДАНОВ Андрій Олександрович** (1896–1948) — компартійний і радянський діяч. Член ЦК ВКП(б), соратник Сталіна і організатор репресій; особисто візував 176 розстрільних списків.

**ЖЕЛЕЗНЯКОВ Анатолій Григорович** (1895–1919) — балтійський матрос, причетний до арешту Тимчасового уряду та розпуску Установчих зборів (оголосив засідавшим там депутатам: «Караул втомився!»), учасник каральних акцій. В Одесі брав участь у терористичних актах, нальотах на банки і грабунках місцевих жителів (1918 р.). 3 травня 1919 р. командував бронепоездом в боях проти григор'євців.

**ЖУКОВ Георгій Костянтинович** (1896–1974) — радянський полководець, маршал. Своїми наказами прирік на знищення сотні тисяч українців, призваних до Червоної армії у 1943 р. (так звані «чорносвітники» або «піджачники»). Проводив масові розстріли особового складу Червоної Армії. Нещадно грабував окуповані під час війни території, випробовував ядерну зброю на людях без їхнього відома і дозволу, брав участь у придушенні повстання в Угорщині в 1956 р.

**ЗАВЕНЯГІН Авраам Павлович** (1901–1956) — один з керівників ГУЛАГу, широко застосовував рабську працю в'язнів на підприємствах. Заступник наркома внутрішніх справ СРСР (1941–1950 рр.). З 1955 р. заступник голови Ради Міністрів СРСР і міністр середнього машинобудування. Вважається творцем Норильська, який з 1935 р. будувався виключно руками в'язнів ГУЛАГу.

В 1946 р. очолив спеціально створене у складі НКВС (МВС) СРСР 9-е управління (спеціальних інститутів), що об'єднало всі установи та підприємства ГУЛАГу, які працювали для реалізації радянського ядерного проекту.

**ЗАГОРСЬКИЙ Володимир Михайлович** (1883–1919) — революціонер-бойовик, організатор «червоного терору» в Росії.

Входив до Політичної комісії по керівництву Центральним штабом каральних загонів особливого призначення Москви, створених для проведення «червоного терору».

**ЗАДІОНЧЕНКО Семен Борисович** (Зайончик Шимон Борович) (1898–1972) — компартійний діяч. У 1938–1941 рр. — 1-й

секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У, кандидат в члени Політбюро ЦК КП(б)У (1938–1949 рр.). Причетний до політичних репресій у 1930–1940-х рр.

**ЗАЙЦЕВ Федір Іванович** (1897–1960) — учасник встановлення радянської влади на Донбасі. Секретар Юзівської міської ради робочих та солдатських депутатів (1920–1923 рр.), секретар Луганського окружного КП(б)У (1929–1930 рр.), 1-й секретар Дніпропетровського міському партії (1930–1932 рр.), секретар ЦК КП(б)У (1932–1933 рр.).

**ЗАЙЧУК Володимир Гнатович** (1921–1996) — радянський юрист і компартійний діяч.

Слідчий прокуратури м. Володимира-Волинського (1940–1941 рр.), голова Рівненського обласного суду (1950–1953 рр.), перший заступник міністра юстиції УРСР (1953–1962 рр.), голова Верховного суду УРСР (1963–1970 рр.), міністр юстиції УРСР (1970–1990 рр.).

**ЗАСУЛИЧ Віра Іванівна** (1849–1919) — російська терористка. В 1878 р. стріляла в петербурзького градоначальника Ф. Трепова. Виправдана судом присяжних. Меморіалізація цієї терористки з неприхованим політичним підтекстом була складовою частиною ідеології та пропаганди комуністичного тоталітарного режиму.

**ЗАСЯДЬКО Олександр Федорович** (1910–1963) — міністр вугільної промисловості СРСР (1947–1955 рр.), член ЦК КПРС (1952–1956 рр.), заступник голови Ради міністрів СРСР (1958–1962 рр.).

**ЗАТОНСЬКИЙ Володимир Петрович** (1888–1938) — один із керівників збройного повстання в Києві після Жовтневого перевороту 1917 р., знято боровся проти Української Центральної Ради. Як народний комісар освіти УСРР (1919–1920 рр.) зробив усе для закриття Кам'янець-Подільського державного українського університету.

**ЗАЧЕПА Іван Іванович** (1900–1976) — радянський діяч органів держбезпеки. Незмінно працював в органах ЧК-ДПУ-НКВС у 1920–1948 рр. Начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Чернігівської області (1936–1937 рр.), Ворошиловградського місько-

го відділу НКВС Ворошиловградської області (1937–1939 рр.), управління НКВС УРСР по Дрогобицькій області (1939–1941 рр.). Генерал-майор держбезпеки з 1945 р.

**ЗЕМЛЯЧКА (Залкінд) Розалія Самійлівна** (1876–1947) — активний організатор політичних репресій у Росії, причетна до масового знищення населення в Криму. Одна з головних керівників (разом з Б. Куном) каральних акцій, масових самоуправних розстрілів, що проводилися в Криму після евакуації Білої армії. Після її відомих слів: «Шкода на них витрачати патрони», людей почали живими скидати в море, прив'язавши до ніг камінь або зв'язавши один з одним дротом. Кілька груп заарештованих були занурені на баржі і втоплені в морі.

**ЗГУРСЬКА Катерина Іванівна** (1915–2000) — заступник голови Верховного суду УРСР (1952–1954 рр.), заступник міністра (1954–1957 рр.), міністр юстиції УРСР (1957–1963 рр.), перший заступник прокурора УРСР (1963–1966 рр.).

**ЗУБАРЕВ Микола Прокопович** (1904–1980) — радянський діяч органів держбезпеки. З 1928 р. проходив службу у прикордонних військах ДПУ-НКВС СРСР. Начальник Управління військ НКВС по охороні тилу 1-го Українського фронту (1944–1945 рр.), у 1947–1950 рр. — заступник начальника, а в 1950–1953 рр. — начальник Управління прикордонних військ МДБ Закарпатського округу.

**Ісідора Долорес ІБАРРУІ Гомес** (1895–1989) — лідер республіканців під час громадянської війни в Іспанії, активна діячка іспанського та міжнародного комуністичного руху.

**ІВАНОВ Андрій Васильович** (1888–1927) — один із організаторів повстань проти Української Центральної Ради, учасник встановлення радянської диктатури в Україні.

Член київського ревкому під час Жовтневого повстання 1917 р., один із організаторів січневого збройного повстання 1918 р. Голова Київського губвиконкому (1919 р.), пізніше — Київського губревкому (1919–1920 рр.), Харківського, Одеського губвиконкомів, член президії і секретар ВУЦВК. Похований у Мар'їнському парку в Києві.

**ІВАНОВ Василь Тимофійович** (1894–1938) — радянський діяч органів держбезпеки. Обіймав керівні посади в ВУЧК-ДПУ УСРР (1922–1925 рр.), очолював Харківський, Київський, Донецький регіональні підрозділи ДПУ-НКВС (1925–1937 рр.). Заступник наркома внутрішніх справ УРСР (1937 р.), в.о. наркома внутрішніх справ УРСР (1937 р.). Комісар держбезпеки 3-го рангу.

**ІВАШУТІН Петро Іванович** (1909–2002) — радянський діяч органів держбезпеки. Закінчив 5 класів школи-семирічки у м. Сновськ (нині Щорс) (1923 р.) та профтехшколу у м. Городня (1927 р.) на Чернігівщині. В органах НКВС з 1939 р. Заступник начальника Особливого відділу НКВС Чорноморської групи військ (1942 р.), начальник Управління контррозвідки «Смерш» Південно-Західного (1943 р.) і 3-го Українського (1943–1945 рр.) фронтів. Міністр держбезпеки УРСР (1952–1953 рр.), заступник начальника міністра внутрішніх справ УРСР (березень-червень 1953 р.).

**КАГАНОВИЧ Лазар Мойсейович** (1893–1991) — один з організаторів Голодомору-геноциду українців 1932–1933 рр. та «Катинського розстрілу» польських військовополонених. Керівник від СРСР «акції Вісла» — депортації 1947 р. більш ніж 140 тис. українців, а також репресій проти населення на території СРСР, Польщі та Чехословаччини, що супроводжували акції.

**КАЛІНІН Михайло Іванович** (1875–1946) — один із головних організаторів сталінських репресій. Будучи офіційним главою держави, Калінін прикривав собою режим диктатури Сталіна. Своїм підписом санкціонував всі дії Сталіна, надаючи беззаконням вид законів.

**КАМЕНЕВ Сергій Сергійович** (1881–1936) — головнокомандувач збройних сил РРФСР; брав участь в придушенні антибільшовицьких повстань в Карелії, Бухарі, Фергані та Тамбові.

**КАМ'ЯНСЬКИЙ Абрам Захарович** (1885–1938) — активний діяч маріонеткової Донецько-Криворізької Радянської Республіки, народний комісар у справах державного контролю (1918 р.), голова Луганського парткомітету. Член партії більшовиків із 1917 р.

**КАРТВЕЛІШВІЛІ Лаврентій Йосипович** (1890–1938) — один з організаторів боротьби проти української влади в Укра-

їні; в 1919 р. — член реввоєнради Південної групи військ 12-ї армії Червоної Армії. Секретар Київського губкому КП(б)У (1921–1923 рр.), очільник Політуправління Українського військового округу (1929–1931 рр.).

**КВІРІНГ Еммануїл Іванович** (1888–1937) — секретар Донецького губкому КП(б)У (1921–1923 рр.), перший секретар ЦК КП(б)У (1923–1925 рр.). Після Лютневої революції очолював у більшовицькій партії так звану катеринославську фракцію, яка виступала за окупацію України російськими радянськими військами та сприяв входженню Катеринославщини до складу маріонеткової Донецько-Криворізької Радянської Республіки. Чинив опір проведенню політики українізації.

**КВЯТЕК Казимир Францевич (Вітковський Ян Карлович)** (1888–1938) — радянський військовий діяч; член ВУЦВК, брав участь у створенні Богунського полку, активний учасник боротьби проти УНР.

**КЕДРОВ Михайло Сергійович** (1878–1941) — чекіст, за-сновник перших концтаборів. Начальник військового відділу ВЧК (1918–1919 рр.), ліквідував Соловецький монастир (1920 р.), член Президії Держплану СРСР (1931–1934 рр.).

**КИСЕЛЬОВ Аркадій Леонтійович** (1880–1938) — один з організаторів Червоної гвардії у Донбасі, пізніше воював у лавах Червоної армії. Народний комісар юстиції та генеральний прокурор УСРР (1935–1936 рр.), член президії ВУЦВК.

**КІКВІДЗЕ Василь (Васо) Ісидорович** (1895–1919) — під час більшовицько-української війни командував Рівненським червоногвардійським загonom у боях проти Української Центральної Ради в районі Рівного, Дубна, а також проти німецьких загонів (грудень 1917 — квітень 1918 рр.). Антисеміт. Під час військових дій відзначився організацією пограбувань місцевого населення та єврейськими погромами. Навесні 1918 р., командуючи 4-ю Червоною армією, Кіквідзе застосовував на Україні тактику «випаленої землі»: висаджував при відступі водокачки, знищував запаси продовольства, руйнував залізничне полотно.

**КІН Павло Андрійович** (1882–1943) — голова Харківського військревкому (1917 р.), займався створенням загонів Черво-



ної гвардії. Комендант Харкова у 1918–1919 рр., голова Одеського губревкому (1920–1921 рр.), народний комісар внутрішніх справ УСРР (1921 р.).

**КІНГІСЕПП Віктор Едуардович** (1888–1922) — організатор компартії Естонії. Працював у Верховному ревтрибуналі РРФСР, ВЧК (1918 р.), член ВЦВК. Очолював управління внутрішніх справ Естляндської трудової комуни (1918–1919 рр.), організатор катувань заарештованих і масових вбивств.

**КІРОВ (Костриков) Сергій Миронович** (1886–1934) — організатор та виконавець політичних репресій в СРСР; член ЦК РКП(б) з 1923 р. У 1919 р. очолив придушення антибільшовицького заколоту в Астрахані. При ньому в Ленінграді знесено велику кількість храмів. Один з ініціаторів погрому вчених Російської академії наук.

**КЛИМЕНКО Іван Євдокимович** (1891–1937) — боровся проти УНР, компартійний і радянський діяч. Учасник січневого більшовицького збройного повстання 1918 р. у Києві. Член маріонеткового ЦВК радянської УНР, народний секретар праці. В 1918–1919 рр. — член Харківського, потім Одеського підпільних обласних комітетів КП(б)У. Нарком земельних справ УСРР (1922–1925 рр.), 2-й секретар ЦК КП(б)У (1925–1927 рр.), член політбюро ЦК КП(б)У.

**КОБУЛОВ Амаяк Захарович** (1906–1955) — радянський діяч органів держбезпеки. В.о. наркома внутрішніх справ Абхазької АСРР. 3 грудня 1938 р. — перший заступник наркома внутрішніх справ УРСР, в 1938–1939 рр. — в.о. наркома внутрішніх справ УРСР. Після війни працював у центральному апараті НКВС-МВС СРСР.

**КОЖЕВНИКОВ Інокентій Серафимович** (1879–1931) — один з організаторів і командирів Червоної гвардії в Харкові.

**КОЖЕВНИКОВ Сергій Федорович** (1904–1961) — радянський діяч органів держбезпеки. В органах ДПУ з 1924 р. У 1929–1930 рр. — уповноважений Ніжинського окружного відділу ДПУ. Заступник начальника (1939–1941 рр.), начальник УНКВС по Вінницькій і Сумській областях (1941 р.). Помічник начальника 3-го Головного управління МДБ СРСР (1946–1947 рр.), начальник 9-го

управління МДБ СРСР (1950–1951 рр.), управління МДБ УРСР по Дрогобицькій (1951–1952 рр.) і Запорізькій (1952–1953 рр.) областях.

**КОЗАЧЕК Сергій Борисович** (1897–1971) — боровся проти українського національного руху. Боєць чернігівського загону Червоної гвардії, 1-го Богунського полку; помічник воєнкома чернігівського повітового військкомату (1919 р.).

**КОЛАРОВ Василь Петров** (1877–1950) — болгарський політик-сталініст. Генеральний секретар Комінтерну (1922–1924 рр.), у 1946 р. організував комуністичний переворот у Болгарії, в результаті якого був ліквідований конституційний монархічний устрій.

**КОЛЛОНТАЙ Олександра Михайлівна** (1872–1952) — учасниця міжнародного жіночого руху. В 1919 р. боролася проти влади УНР в Україні; начальник політвідділу Задніпровської червоної дивізії; нарком пропаганди і агітації Кримської РСР; член комісії ЦК КПУ з агітації і пропаганди серед жінок-робіниць; нарком пропаганди та агітації УРСР. На посаді завідувачки жіночого відділу ЦК РКП(б) послідовно домагалась відміни моногамного шлюбу.

**КОН Фелікс Якович** (1864–1941) — радянський діяч, брав участь у знищенні українського національного руху. Голова Галицького організаційного комітету КП(б)У (1920 р.), перший секретар ЦК КП(б)У (1921 р.), начальник Українського політуправління РСЧА (1922 р.), секретар виконкому Комінтерну (1922–1923 рр.). Кандидат у члени Політбюро ЦК КП(б)У, член ВУЦВК і Президії ЦВК СРСР.

**КОНЕВ Іван Степанович** (1897–1973) — радянський воєначальник, член ЦК КПРС з 1952 р. Учасник придушення Кронштадтського повстання (1921 р.), керував придушенням народного повстання в Угорщині (1956 р.); був одним з головних лідерів руху «сталіністів».

**КОРЖИКОВ Тит Михайлович** (1896–1937) — секретар Чернігівського губкому партії (1919 р.), голова Чернігівського губвиконкому (1919 р.), голова губревкому (1920 р.); інструктор оргвідділу ЦК КП(б)У. Як керівник чернігівської ЧК брав участь у



здійсненні «червоного терору», під його керівництвом відбувся розстріл видатного земського діяча Олексія Бакуринського.

**КОРНІЙЧУК Олександр Євдокимович** (1905–1972) — радянський компартійний письменник, член Президії ЦК КПУ. Голова Верховної Ради УРСР. Писав в основному п'єси на політичні теми завжди згідно до «лінії партії». Корнійчук вважається типовим зразком залаштункових механізмів піднесення політичних пристосуванців до рангу літературних класиків.

**КОРОТКОВ Федір Іванович** (1905–1983) — перший секретар Корюківського райкому (1937–1941 рр.) та Чернігівського міськкому КПРС (1950–1960 рр.). У 1941–1945 рр. — секретар підпільного Корюківського райкому КП(б)У в Чернігівській області, один із очільників партизанського руху на Чернігівщині. Саме розгром партизанами окупаційного гарнізону спровокував відплатну акцію нацистів — знищення містечка Корюківка з майже 7 тис. мирних жителів 1–2 березня 1943 р.; натомість чисельне (3 тис. бійців) з'єднання радянських партизан не надало жодної допомоги приреченим на смерть мешканцям.

**КОРОТЧЕНКО Дем'ян Сергійович** (1894–1969) — боровся проти українського національного руху, виступав проти політики українізації. Голова Раднаркому УРСР (1938–1939 рр.), секретар ЦК КП(б)У (1939–1947 рр.), голова Ради Міністрів УРСР (1947–1954 рр.), з 1954 р. — голова Президії Верховної Ради УРСР та заступник Голови Президії Верховної Ради СРСР. 20 квітня 1938 р. підписав спільну постанову РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України», відповідно до якої на офіційному рівні відкидався «українізаційний» курс попередніх років.

**КОРЧАГІН Павло** — прізвище літературного «героя-комсомольця» з повісті радянського письменника, чекіста М. Островського «Як гартувалася сталь» (1932 р.).

**КОРШУНОВ Костянтин Миколайович** (1887–1937) — активний більшовицький учасник боротьби за владу і громадянської війни в Росії. Під час Жовтневого перевороту безпосередньо керував діями балтійців на вулицях Петрограда. Один із командирів продовольчого загону, винний у репресіях і пограбуванні російського селянства.

**КОСАРЕВ Олександр Васильович** (1903–1939) — діяч комуністичного руху молоді. Генеральний секретар ЦК ВЛКСМ (1929–1939 рр.), член ЦК ВКП(б) (1934–1938 рр.).

**КОСІОР Станіслав Вікентійович** (1889–1939) — безпосередній організатор і виконавець політики фізичного і духовного геноциду українського народу, один із організаторів Голодомору в Україні. Генеральний Секретар (з 1934 р. перший секретар) ЦК КП(б)У в 1928–1938 рр.

**КОТЕЛЬМАХ М. В.** (?–1919) — брав участь у знищенні українського національного руху. Член РСДРП(б), організатор червоногвардійських загонів, комісар залізничної станції Вознесенськ (Миколаївська область).

**КОТОВСЬКИЙ Григорій Іванович** (1881–1925) — грабіжник та кримінальник; брав участь в захопленні радянською Росією України; в 1921 р. командував кавалерійськими частинами, що придушували селянські повстання в Україні; брав безпосередню участь у стратах полонених бійців Армії УНР під Базаром в листопаді 1921 р.

**КОЦЮБІНСЬКИЙ Юрій Михайлович** (1896–1937) — активний учасник та організатор встановлення радянської влади в Україні, боротьби проти УНР; головнокомандувач збройних сил Радянської Української Народної Республіки; народний секретар внутрішніх справ.

**КРАВЧЕНКО Микола Васильович** (1886–1918) — учасник січневого більшовицького заколоту 1918 р., брав участь у бойових діях проти військ Української Центральної Ради, загинув у боях з українськими військами.

**КРАСИКОВ Петро Ананійович** (1870–1939) — заступник наркома юстиції (1918 р.); з 1924 р. — прокурор Верховного Суду; з 1933 р. — заступник голови Верховного Суду СРСР. Один із творців радянської юстиції, спрямованої на зміцнення безроздільної влади компартії та особисто Й. Сталіна.

**КРАСІН Леонід Борисович** (1870–1926) — терорист-підпільник партії більшовиків, разом із Й. Сталіним та Ф. Дзержинським очолював терористичну «Бойову технічну групу»; замішаний у вбивстві російського мецената і підприємця Сави

Морозова (1905 р.). Член ЦК ВКП(б) у 1924–1926 рр., нарком зовнішньої торгівлі СРСР у 1923–1925 рр.

**КРЕЙСБЕРГ Ісак Миронович** (1898–1919) — більшовицький діяч. Учасник січневого більшовицького повстання 1918 р. у Києві проти УНР, брав участь у боях із збройними силами УНР. Член ЦК КП(б)У в 1918 р. Один із керівників повстання проти Директорії УНР у Катеринославі в грудні 1918 р.

**КРОПИВ'ЯНСЬКИЙ Микола Григорович** (1889–1948) — командир військових формувань Червоної Армії, активний учасник більшовицько-української війни (1917–1921 рр.). Командир 1-ої Української радянської повстанської дивізії (1918 р.), військовий комісар та комендант Ніжина (1919 р.), начальник військ ВЧК України та Криму (1921–1923 рр.). У 1930-х — інспектор НКВС об'єктів, на яких була задіяна праця в'язнів, начальник дільниці Углицького району «Волгобуду» будівництва каналу Москва–Волга, що зводився в'язнями «Волголагу».

**КРУПСЬКА Надія Костянтинівна** (1869–1939) — особистий секретар лідера більшовиків В.Леніна та його офіційна дружина, голова Головополітосвіти у 1920–1929 рр. Приймала активну участь в антирелігійній кампанії, запроваджувала більшовизацію освіти, ініціатор «чорних списків» забороненої літератури.

**КСЕНОФОНТОВ Іван Ксенофонович** (1884–1926) — один із керівників радянських органів держбезпеки. У ВЧК від часу її утворення (7 грудня 1917 р.). Заступник голови ВЧК-ДПУ у 1919–1921 рр., одночасно голова Особливого трибуналу. Придушував заколот лівих есерів (1918 р.) та повстання в Кронштадті (1921 р.). Один із четвірки осіб (Дзержинський, Петерс, Лацис, Ксенофонов), що становили незмінне керівне ядро ВЧК під час громадянської війни 1917–1920 рр. у Росії.

**КУЗНЕЦОВ Микола Іванович** (1911–1944) — агент ОДПУ і НКВС у Свердловській області Росії в 1930–1938 рр., учасник колективізації та придушення опору радянській владі. Під час Другої світової війни — радянський розвідник і партизан. Здійснював провокації проти українського визвольного руху, в результаті яких нацистські окупанти страчували заручників.

**КУЙБИШЕВ Валеріан Володимирович** (1888–1935) — один з головних керівників колективізації, що супроводжувалася масовим знищенням найбільш ініціативної частини селянства. Під час фракційної боротьби виступав вірним прихильником Сталіна, брав участь у розгромі «троцькізму», «правого ухилу», «нової опозиції». При Куйбишеві Держплан став відігравати вирішальну роль у розподілі продуктів виробництва і в складанні директивних планів розвитку народного господарства, що призвело до повного підпорядкування економіки адміністративному диктату.

**КУЛИК Іван Юліанович (Ізраїль Юделевич)** (1897–1937) — письменник і компартійний діяч, брав участь у знищенні українського національного руху. Член київського ревкому у грудні 1917 р., входив до складу першого радянського уряду України, де очолив Народний секретаріат закордонних справ. Улітку 1918 р. разом із В. Примаковим створював бойові частини Червоного козацтва.

**КУЛИК Григорій Іванович** (1890–1950) — військовий і політичний діяч СРСР, брав участь у знищенні українського національного руху. Сформував червоноармійський загін на Полтавщині (1917 р.), начальник ганізону Харкова (1918 р.), придушував антибільшовицькі повстання в Білгороді, Сумах, та Харкові. За участь у ліквідації заколоту отамана Григор'єва (травень 1919 р.) нагороджений орденом Червоного Прапора. У вересні 1939 р., з початком агресії СРСР проти Польщі, координув дії Українського і Білоруського фронтів, котрі окупували Західну Україну і Західну Білорусь. Член ЦК ВКП(б) (1939–1942 рр.).

**КУН Бела** (1886–1938) — угорський політик-комуніст та більшовицький революціонер. Голова Кримського ревкому, член виконкому Комінтерну, прихильник політики Сталіна. Організатор червоного терору в Криму. На його відповідальності масовий розстрілу офіцерів Білої армії, яким обіцяли амністію.

**КУРАЧ Микола Андрійович** (1892–?) — радянський діяч, брав участь у знищенні українського національного руху. У 1919 р. — організатор Чернігівського комуністичного загону. Військовий комісар однієї з частин Червоної армії.

**КУУСІНЕН Отто Вільгельмович** (1881–1964) — радянський політичний діяч, учасник встановлення радянської вла-

ди у Фінляндії (1918, 1940 рр.), діяч Комінтерну. Голова президії Верховної Ради Карело-Фінської соціалістичної радянської республіки (1940–1956 рр.).

**ЛАГОДА І. М.** (?–?) — брав участь у знищенні українського національного руху. Голова Лисичанської ради робітничих депутатів на Луганщині в 1919 р., учасник «червонопартизанського» руху.

**ЛАЗО Сергій Георгійович** (1894–1920) — активний організатор політичних репресій і «червоного терору», жорстоко розправлявся з противниками більшовицького режиму в Сибіру; член Дальбюро ЦК РКП(б).

**ЛАПЧИНСЬКИЙ Юрій Федорович** (1887–1938) — уповноважений Тимчасового робітничо-селянського уряду України на Чернігівщині (грудень 1918 р.), голова Чернігівського губревкому (1919 р.); секретар ВУЦВК (1920–1922 рр.).

**ЛАСТОВСЬКИЙ Олександр Костянтинович** (1890–1920) — більшовик, учасник боротьби проти української влади в Києві; у часи Української Держави П. Скоропадського — член підпільного Київського обкому КП(б)У.

**ЛАЦИС Віліс Тенісович** (1904–1966) — після радянської окупації Латвії, у червні 1940 р. призначений міністром внутрішніх справ, пізніше — головою РНК Латвії. Керував масовими арештами і депортаціями місцевого населення з Латвії. Безпосередньо причетний до знищення латвійської інтелігенції. Твори Лациса стали яскравим прикладом сталінської літератури, де ідеологія переважала над творчістю.

**ЛАЦИС Мартин Іванович (Судрабс Ян Фрідріхович)** (1888–1938) — один з керівників органів каральних органів СРСР. Апологет «червоного терору», відрізнявся безприкладною жорстокістю. Постійно вимагав від ЧК все нових і нових розстрілів, підкреслюючи, що для винесення смертного вироку немає необхідності в доведенні провини заарештованого, а ЧК повинні керуватися лише «революційною свідомістю». У липні 1918 р. керував придушенням лівоесерівського заколоту в Москві.

**ЛАЦИС Ян Янович** (1897–1937) — один із командирів більшовицької «гвардії» — латиських стрільців. Частини Лациса від-

різнялися крайньою жорстокістю, були найбільш дисциплінованою і відданою ударною силою більшовиків.

**ЛАЩЕНКО Михайло Лукич** (1891–1920) — брав участь у знищенні українського національного руху. В 1918–1919 рр. — один із організаторів червоноармійських і партизанських загонів на Ніжинщині, перший військовий комісар Ніжинського округу; головний комісар КП(б)У Ніжинського повіту.

**ЛЕБЕДЄВ Микола Миколайович** (1887–1919) — активний учасник боротьби проти української влади у Києві в 1917–1918 рр.

**ЛЕБІДЬ Дмитро Захарович** (1893–1937) — член Катеринославської революційної ради (1917 р.), губернський комісар міліції. Другий секретар ЦК КП(б)У (1920–1924 рр.), голова Центральної контрольної комісії КП(б)У та народний комісар робітничо-селянської інспекції УСРР (1924–1925 рр.), заступник народного комісара робітничо-селянської інспекції СРСР (1925–1930 рр.), заступник голови РНК РРФСР (1930–1937 рр.). Член ЦК ВКП(б).

**ЛЕНІН Володимир Ілліч (Ульянов Володимир)** (1870–1924) — лідер більшовиків; один з головних творців тоталітарної держави СРСР. Ініціатор «червоного терору», більшовицько-української війни, Голодомору 1921–1922 рр., конфіскації приватної власності. У радянській історіографії і комуністичній пропаганді іменувався «вождем світового пролетаріату» та «основоположником ленінізму», всіляко оспівувався та звеличувався.

**ЛЕПСЕ Іван Іванович** (1889–1929) — більшовицький партійний та державний діяч, член ВЦВК та ЦВК СРСР. Брав участь у придушенні повстання в Кронштадті.

**ЛИСЕНКО Василь Васильович** (1914–?) — радянський і компартійний діяч. Завідувач ввідділом пропаганди і агітації Підгаєцького райкому КП(б)У Тернопольської області (1939–1941 рр.), 1-й секретар Коропецького (1950–1951 рр.) та Бережанського (1952–1955 рр.) райкомів КПУ Тернопольської області. Секретар Тернопільського обкому КПУ (1955–1956 рр.), голова виконкому Тернопольської обласної ради депутатів трудящих (1958–1971 рр.).

**ЛИСЕНКО В'ячеслав Григорович** (нар. 1931) — радянський і компартійний діяч. Народився на Чернігівщині (село Олександрівка нині Корюківського району). Інструктор сільськогосподарського відділу ЦК КПУ (1963–1969 рр.), секретар Кримського обласного комітету КПУ (1972–1977 рр.), заступник міністра сільськогосподарства і промисловості України (1991–1996 рр.).

**ЛИСЕНКО Йосип Григорович** (?–1941) — радянський і компартійний діяч. Завідувач відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У (1939–1940 рр.), секретар ЦК КП(б)У по пропаганді і агітації (1940–1941 рр.).

**ЛИТВИН Костянтин Захарович** (1907–1994) — радянський діяч. Секретар ЦК КП(б)У по пропаганді і агітації (1944–1946, 1949–1950 рр.), заступник голови Ради міністрів УРСР (1950–1951 рр.), міністр культури УРСР (1953–1956 рр.), уповноважений Ради у справах релігій при Раді міністрів УРСР (1963–1979 рр.). Брав активну участь в організації знищення та розграбування музейних експонатів у Західній Україні під приводом боротьби з «українським буржуазним націоналізмом у мистецтві».

**ЛИХАЧОВ Іван Олексійович** (1896–1956) — радянський державний і господарський діяч. Матрос балтійського флоту (1914–1918 рр.), у 1918–1921 рр. — командир Червоної армії, співробітник ВЧК. Нарком машинобудування (1939 р.), міністр автомобільного транспорту і шосейних доріг СРСР (з 1953 р.). Член ЦК ВКП(б).

**ЛІБКНЕХТ Карл** (1871–1919) — діяч німецького й міжнародного робітничого та комуністичного руху, засновник Комуністичної партії Німеччини, організатор пробільшовицького комуністичного заклоту в Німеччині у 1919 р.

**ЛІВШИЦЬ Яків Абрамович** (1896–1937) — один із керівників радянських органів безпеки. Голова Чернігівської губернської ЧК у 1920 р., Київської губернської ЧК у 1922 р.; заступник голови ДПУ УСРР у 1923 р.; член ВУЦВК.

**ЛУГОВИЙ (Левенштейн) Олександр Васильович** (1893–1937) — член Тимчасового робітничо-селянського уряду України (1918 р.), виконував обов'язки військового комісара Другої української радянської дивізії (1918–1919 рр.).

**ЛУКАШЕВИЧ Микола Йосипович** (1888–1918) — учасник січневого більшовицького заклоту 1918 р. у Києві, брав участь у бойових діях проти військ Української Центральної Ради, загинув у боях з українськими військами.

**ЛУКОМСЬКИЙ Петро Ілліч** (1892–1935) — військовий діяч, командир загону Червоної гвардії, який воював на території України.

**ЛУНАЧАРСЬКИЙ Анатолій Васильович** (1875–1933) — революціонер, активний учасник Жовтневого перевороту 1917 р., перший нарком освіти СРСР.

**ЛУНІН Микола Олександрович** (1915–1968) — машиніст паротягу депо Новосибірськ, ініціатор соціалістичного змагання за нові методи експлуатації паротягів (1940 р.), використаного комуністичною пропагандою як інструмент для організації лунінського руху швидкісного ремонту паротягів, аналогічного стаханівському руху. Член ВКП(б) з 1941 р.

**ЛЮБАВІН Петро Митрофанович** (1896–1941) — працівник радянських органів держбезпеки, партійний діяч. У 1919–1928 рр. проходив службу в органах ВЧК та прикордонних військах ОДПУ в Кам'янці-Подільському та Могилеві-Подільському. 1-й секретар Ворошиловградського (1938 р.) та Сталінського (1938–1941 рр.) обкомів КП(б)У.

**ЛЮБЧЕНКО Панас Петрович** (1897–1937) — більшовицький партійний та державний діяч, один із організаторів Голодомору-геноциду в Україні 1932–1933 рр. Виступив громадським обвинувачем на процесі Спілки визволення України (1930); відіграв керівну роль у колективізації й конфіскації збіжжя в селян, що призвело до Голодомору.

**ЛЮКСЕМБУРГ Роза** (1871–1919) — німецька діячка робітничого руху, одна із засновниць компартії Німеччини, теоретик так званого революційного марксизму. У 1907 р. на Штутгартському конгресі II Інтернаціоналу разом з Леніним відстоювала ідею використання військових труднощів для повалення «буржуазних» урядів.

**ЛЯХОВ Іван Андрійович** (1936–2006) — компартійний діяч. 1-й секретар Ворошиловградського обкому ЛКСМУ



(1965–1969 рр.), 1-й секретар Ворошиловградського міськкому КПУ (1975–1979 рр.), 1-й секретар Івано-Франківського (1983–1985 рр.) та Ворошиловградського (1987–1990 рр.) обкомів КПУ, інспектор ЦК КПУ (1990–1991 рр.).

**ЛЯШКО Олександр Павлович** (1915–2002) — компартійний діяч. 1-й секретар Донецького обкому КПУ (1960–1963 рр.), секретар і другий секретар ЦК КПУ (1963–1969 рр.), голова президії Верховної Ради УРСР (1969–1972 рр.), голова Ради міністрів УРСР (1972–1987 рр.). Очолював республіканську урядову комісію з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

**МАГІДОВ Борис Йосипович** (1884–1972) — активний діяч маріонеткової Донецько-Криворізької Радянської Республіки, в уряді якої обіймав посаду наркома праці (1918 р.). Нарком праці УСРР (1919 р.), начальник Політвідділу Донбасу (1920 р.), секретар Луганського повітового комітету КП(б)У (з 1921 р.).

**МАЙОРОВ Михайло Мусійович** (1890–1938) — учасник Жовтневого перевороту 1917 р. та січневого більшовицького заколоту 1918 р. у Києві; активний учасник боротьби проти УНР, член ЦВК Росії, нарком постачання УСРР.

**МАЙСТРУК Володимир Федорович** (1903–1976) — працівник радянських органів держбезпеки. В органах ОДПУ-НКВС з 1932 р. Заступник начальника УНКВС по Ворошиловградській (1940–1942 рр.), Харківській та Київській (1943–1944 рр.) областях, начальник управління НКДБ-МДБ УРСР по Тернопільській (1944 р.), Дрогобицькій (1944–1948 рр.), Львівській (1948–1952 рр.), Житомирській (1952–1953 рр.) областях.

**МАЛАНЧУК Валентин Юхимович** (1928–1984) — радянський і компартійний діяч. Секретар ЦК КПУ з ідеології (1972–1979 рр.). У компартійних колах набув «слави» теоретика й борця з «українським націоналізмом», самочинно призупинив на території Львівської області рішення про обов'язкове введення української мови у вищих навчальних закладах. Чинив жорсткий ідеологічний пресинг на творчу інтелігенцію.

**МАНАГАРОВ Іван Мефодійович** (1898–1981) — радянський військовий діяч, генерал-полковник, Герой Радянського

Союзу (1945 р.). У роки більшовицько-української війни — командир загону Червоної гвардії в Єнакієво.

**МАНУЇЛЬСЬКИЙ Дмитро Захарович** (1883–1959) — один з організаторів продовольчих загонів та Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, провідник сталінської політики терору в апараті Комінтерну та закордонних компартіях. Виступивши ініціатором, ідеологом і керівником нової кампанії боротьби проти «українського буржуазного націоналізму» в 1945–1946 рр., розгорнув широкомасштабну акцію з переслідування та цькування української інтелігенції, зокрема, найвідоміших тогочасних істориків Мирона Петровського та Івана Крип'якевича, письменників Олександра Довженка, Володимира Сосюри, Юрія Яновського, Максима Рильського та інших.

**МАНЦЕВ Василь Миколайович** (1889–1938) — один із керівників органів держбезпеки. Член колегії та секретар відділу по боротьбі з контрреволюцією ВЧК (1918–1919 рр.), начальник управління Надзвичайних комісій ЧК та особливих відділів України при Всеукраїнському ревкомі (1919–1920 рр.), голова ВУЧК (1921–1922 рр.), народний комісар внутрішніх справ УСРР (1922–1923 рр.). Член колегії ОДПУ СРСР в 1923–1937 рр.

**МАРКОВ Василь Сергійович** (1905–1978) — компартійний діяч. 1-й секретар Полтавського (1939–1941, 1943–1950 рр.), Одеського (1951–1953 рр.), Чернігівського (1953–1955 рр.) обкомів КПУ. Член комітету партійного контролю при ЦК КПРС (1960–1967 рр.).

**МАРКС Карл** (1818–1883) — німецький філософ-матеріаліст, політеконом, політичний журналіст-публіцист; протагоніст комуністичного руху та один із засновників Першого Інтернаціоналу. Його наукові роботи та політекономічні дослідження, об'єднані в теоретичне суспільствознавче вчення про форми соборного народовладдя у суспільстві, за його іменем отримали назву марксизму і стали підґрунтям комуністичного руху у Європі і світі.

Меморіалізація засновників комуністичної ідеології з не-прихованим політичним підтекстом була складовою частиною ідеології та пропаганди комуністичного тоталітарного режиму.



**МАТЕ ЗАЛКА (Бела Франкль)** (1896–1937) — угорський революціонер, у 1921–1923 рр. на чолі кавалерійського полку ВЧК-ДПУ брав найактивнішу участь у ліквідації загонів Н. Махна і інших отаманів в Україні. Учасник каральних операцій в Сибіру. При цьому загін Залка виділявся особливою жорстокістю серед інших підрозділів Червоної армії.

**МАЦЕГОРА Євген Олександрович** (1929–?) — компартійний діяч. 1-й секретар Краматорського міськкому КПУ Донецької області (1973–1977 рр.), член ревізійної комісії КПУ (1976–1981 рр.), член ЦК КПУ (1982–1990 рр.).

**МЕДВЕДІВ Дмитро Миколайович** (1898–1954) — один з керівників каральних органів СРСР, активний організатор політичних репресій. Учасник ліквідації численних повстанських загонів. У першій половині 1930-х рр. брав активну участь в Україні у фабрикації розстрільних справ на десятки і сотні «змовників». У роки війни партизанський загін Медведєва знищив багатьох українських націоналістів.

**МЕДВЕДІВ Юхим Григорович** (1886–1938) — один із організаторів першого Всеукраїнського з'їзду рад у Харкові (1917 р.), очолював президію ЦВК Радянської України (1917–1918 рр.), голова делегації народних комісарів на переговорах у Бресті (1918 р.). Підтримував більшовицьку політику, спрямовану на ліквідацію УНР.

**МЕЖЖЕРІН Олексій Степанович** (1905–1981) — радянський і компартійний діяч. Секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У (до 1938 р.), секретар президії Верховної Ради УРСР (1938–1947 рр.).

**МЕЖЛАУК Валерій Іванович** (1893–1938) — один з організаторів Червоної гвардії в Харкові; нарком фінансів маріонеткової Донецько-Криворізької Радянської Республіки (1918 р.).

**МЕНЖИНСЬКИЙ В'ячеслав Рудольфович** (1874–1934) — один з керівників каральних органів СРСР, активний організатор політичних репресій в Радянському Союзі. На посаді наркома фінансів займався «націоналізацією» і «реквізицією» майна «скинутих класів». Відповідальний за масові безсудні розстріли колишніх офіцерів, які пішли на службу до більшовиків, репресії

проти мирного населення в прифронтовій смузі. Менжинський грав одну з головних ролей в провокаційних операціях «Трест» і «Синдикат-2».

**МЕХЛІС Лев Захарович** (1889–1953) — активний організатор політичних репресій в Радянському Союзі в 1920–1930-х роках. Член ЦК ВКП(б) з 1939 р. Вірний прихильник Й. Сталіна, постійно вимагав посилення репресій проти «ворогів народу», особисто готував доноси.

**МЕШИК Павло Якович** (1910–1953) — один із керівників радянських органів держбезпеки. Працював у центральному апараті ОДПУ-НКВС СРСР (1933–1940 рр.), нарком держбезпеки УРСР (1941 р.), міністр внутрішніх справ УСРС (1953 р.). Забезпечував державну таємницю, пов'язану з виробництвом атомної зброї в СРСР.

**МИРОНОВ Микола Романович** (1913–1964) — радянський партійний діяч, генерал. Секретар Кіровоградського обкому КП(б)У (1949–1951 рр.). З 1951 р. — в органах держбезпеки. Заступник начальника 3-го управління КДБ СРСР (1951–1956 рр.), начальник УКДБ по Ленінградській області (1956–1959 рр.). З 1959 р. — завідувач адміністративним відділом ЦК КПРС.

**МИХАЙЛИК Михайло Васильович** (1889–1937) — один із керівників органів держбезпеки. Член Київського ревкому (1919 р.), помічник командувача військ Галицької червоної армії (1920 р.), голова Київського губернського трибуналу, губернський прокурор (1920–1925 рр.), голова Верховного суду УСРР (1925–1926 рр.), народний комісар юстиції і генеральний прокурор УСРР (1933–1935 рр.). Виступав головним обвинувачем на процесі «Спілки Визволення України» (1930 р.).

**МІКОЯН Анастас Іванович** (1895–1978) — радянський державний і компартійний діяч. Голова наркомату постачання і зовнішньої торгівлі (1930–1934 рр.), займався продажем за кордон частини колекцій Ермітажу. Член Політбюро ЦК КПРС (з 1935 р.), перший заступник голови Ради Міністрів СРСР (1957–1964 рр.), голова президії Верховної Ради СРСР (1964–1965 рр.). Спільно з М. Сусловим та Г. Жуковим ухвалив рішення про придушення повстання в Угорщині (1956 р.). Один із організаторів розстрілу робітників у Новочеркаську (1962 р.).

**МІЛЬЧАКОВ Олександр Іванович** (1903–1973) — радянський компартійний діяч. Генеральний секретар ЦК ЛКСМУ (1927–1928 рр.), ЦК ВЛКСМ (1928–1929 рр.), член ЦК КП(б)У (1927–1930 рр.). У 1933–1938 рр. — начальник «Балейзолото», «Головзолото».

**МІЩЕНКО Гаврило Корнійович** (1904–?) — радянський і компартійний діяч. 1-й секретар Вінницького обкому КП(б)У (1938–1941, 1944–1945 рр.), представник Ради у справах колгоспів при Раді міністрів СРСР по Одеській і Херсонській областях (1947–1952 рр.). Член ЦК КП(б)У (1938–1949 рр.).

**МОКІЄВСЬКА Людмила Георгіївна** (1896–1919) — активна учасниця встановлення радянської влади на території України, комісар та командир бронепоезду «Влада Радам!» (1918 р.).

**МОЛОТОВ В'ячеслав Михайлович** (1890–1986) — радянський і компартійний діяч. Один з організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, співорганізатор воєнного злочину «Катинський розстріл». Брав участь у створенні сталінського ГУЛАГу (1934 р.). Візував після Сталіна розстрільні списки під час «Великого терору». 23 серпня 1939 р. підписав «Пакт Молотова-Ріббентропа».

**МОРОЗ Микола Тихонович** (1908–1971) — один із керівників органів держбезпеки. В органах ДПУ-НКВС з 1933 р. Начальник управління МДБ УРСР по Дрогобицькій (1948–1951 рр.) і Ворошиловградській (1951–1954 рр.) областях. Заступник голови КДБ при Раді міністрів УРСР (1954–1959 рр.).

**МОРОЗОВ Павлик (Морозов Павло Тимофійович)** (1918–1932) — хлопчик, який в комуністичній пропаганді символізував чесність і принциповість молодого борця з «куркулями», написавши донос на свого батька.

**МУРАНОВ Матвій Костянтинович** (1873–1959) — радянський і компартійний діяч. Заступник наркома внутрішніх справ РРФСР (1917 р.), член Верховного суду СРСР (1923–1934 рр.), в 1934–1937 рр. — в апараті ВЦВК.

**МУРИНСОН Мойсей С.** (?–1918) — звичайний злодій, який невдало вкрав на вокзалі валізу з листівками революційного змісту і був затриманий поліцією; за радянською міфологією —

активний учасник «революційної боротьби». Перебував у складі чернігівської червоної гвардії.

**МЯЛОВИЦЬКИЙ Анатолій Володимирович** (нар. 1925) — компартійний діяч. Секретар Ровенського обкому КПУ з ідеології (1968–1971 рр.), перший заступник завідувача відділом пропаганди і агітації ЦК КПУ (1971–1975 рр.), головний редактор журналу «Комуніст України» (1975–1991 рр.).

**НІВАЛОВ Микола Миколайович** (нар. 1932) — компартійний діяч. 1-й секретар Криворізького міськкому КПУ Дніпропетровської області (1973–1979 рр.), інспектор ЦК КПУ (1984–1985 рр.), 1-й секретар Чернівецького обкому КПУ (1985–1990 рр.). Член ЦК КПУ у 1976–1990 рр.

**НИКОЛАЄНКО Іван Гнатович** (1881–1937) — працівник радянських органів держбезпеки. Один із організаторів червоногвардійських загонів у Луганську. Голова донецької губернської НК (1920 р.), нарком внутрішніх справ УСРР, член колегії НКВС УСРР (1923 р.). Член ЦК КП(б)У з 1921 р.

**НОЩЕНКО Петро Хомич** (1907–1967) — працівник радянських органів юстиції. Заступник прокурора Донецької області (1937–1938 рр.), прокурор Ворошиловградської (1938–1940 рр.) і Сталінської (1940–1942, 1943–1945 рр.) областей. Заступник прокурора УРСР із загальних питань (1945–1948 рр.), голова Верховного суду УРСР (1948–1957 рр.).

**ОДНОРОМАНЕНКО Олександр Митрофанович** (1907–?) — радянський і компартійний діяч. Редактор газети політвідділу Велико-Половецької МТС Сквирського району Київської області (1933–1935 рр.), завідував секретаріатом голови Ради міністрів УРСР (1945–1947 рр.), особливим сектором ЦК КПУ (1947–1966 рр.), загальним відділом ЦК КПУ (1966–1972 рр.).

**ОДИНЦОВ Олександр Васильович** (1895–1940) — член Чернігівського губкому партії та губбюро (1919–1920 рр.), секретар Чернігівського губкому КП(б)У (1921 р.), нарком землеробства УРСР часів Голодомору (1932–1933 рр.).

**ОРДЖОНІКІДЗЕ Серго (Григорій Костянтинович)** (1886–1937) — активний організатор політичних репресій, зіграв провідну роль в геноциді терського козацтва. Головний організатор

індустріалізації країни і великих будівництв 1930-х рр. за рахунок населення та масового використання рабської праці ув'язнених. У 1918 р. — тимчасовий надзвичайний комісар району України з наділенням повноважень у справі постачання харчів у Петроград і центральні райони Росії. Заступник голови Раднаркому СРСР (1926–1930 рр.), член Політбюро ЦК ВКП(б).

**ОСОКІН Василь Васильович** (1894–1960) — один із керівників радянських органів держбезпеки. В органах ВЧК-ОДПУ-НКВС-МВС з 1921 р. Начальник прикордонних і внутрішніх військ НКВС УРСР (1938–1939 рр.), нарком внутрішніх справ УРСР (листопад-грудень 1938 р.), начальник прикордонних військ НКВС Київського округу (1939–1940 рр.), начальник ГУМПВО НКВС-МВС СРСР (1940–1949 рр.).

**ОСТРОВСЬКИЙ Микола Олексійович** (1904–1936) — письменник, чекіст. Причетний до каральних експедицій проти населення, запідозреного в «контрреволюції». Брав участь у нічних обшуках, грабунках та стратах. Воював проти Армії УНР в кавалерійській бригаді Г. Котовського і в 1-й Кінній армії. Співробітник Ізяславської ЧК (1919–1920 рр.), секретар окружному комсомолу в Шепетівці (1923–1924 рр.), у 1936 р. присвоєно звання бригадного комісара Політуправління Червоної армії.

**ПАВЛУНОВСЬКИЙ Іван Петрович** (1888–1937) — один з керівників каральних органів СРСР, належав до найбільш кривавих слідчих ЧК, організатор каральних експедицій. Керував боротьбою з дезертирством, стратами заручників. У 1921 р. керував придушенням селянського повстання у Східному Сибіру.

**ПАЛАЖЧЕНКО Леонід Іванович** (1934–1993) — компартійний і радянський діяч. Перший секретар Чернігівського обкому комсомолу (з 1961 р.), перший секретар Волинського (1979–1984 рр.) та Чернігівського (1984–1990 рр.) обкомів КПУ. Член ЦК КПУ і ЦК КПРС.

**ПАПАНІН Іван Дмитрович** (1894–1986) — радянський діяч органів держбезпеки. Комендант та слідчий Кримської ЧК (1920–1921 рр.), брав участь у більшовицьких репресіях на півострові. Військовий комендант Українського ЦВК у Харкові (1921 р.), секретар Реввійськради Чорноморського флоту (1921–1922 рр.).

**ПАРХОМЕНКО Олександр Якович** (1886–1921) — червоний командир, брав участь у знищенні українського національного руху в 1917–1920 рр. У грудні 1905 р. організував бойову дружину, з якою проводив у Донбасі терористичні акти. У березні 1917 р. готував захоплення влади більшовиками в Луганську. Учасник ліквідації заколоту отамана Григор'єва; боровся проти загонів Махна. Брав участь у репресіях проти антирадянськи налаштованого населення України.

**ПЕТЕРС Яків Христофорович** (1886–1938) — один із керівників радянських органів держбезпеки, організатор червоного террору. Заступник голови ВЧК (1918–1919 рр.), практикував масові арешти і застосовував фізичні тортури під час допитів, у січні 1919 р. ухвалив смертний вирок членам царської сім'ї. Повпред ВЧК на Північному Кавказі та в Туркестані (1920 р.), начальник Східного відділу ДПУ (з 1922 р.). Член президії ЦК ВКП(б). Один із четвірки осіб (Дзержинський, Петерс, Лацис, Ксенофонов), що становили незмінне керівне ядро ВЧК під час громадянської війни 1917–1920 рр. у Росії та агресії проти УНР.

**ПЕТРОВСЬКИЙ Григорій Іванович** (1878–1958) — організатор «червоного терору» в Україні, брав участь у знищенні українського національного руху. Один із ініціаторів організації Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. У серпні 1922 р., представляючи Україну у складі комісії з підготовки союзного договору, повністю підтримав проект Й. Сталіна про входження формально незалежних радянських республік до складу РРФСР на автономних правах.

**ПІДГОРНИЙ Микола Вікторович** (1903–1983) — радянський і компартійний діяч. Заступник міністра харчової промисловості УРСР (1939–1940, 1940–1946 рр.), перший секретар Харківського обкому КПУ (1950–1953 рр.), перший секретар ЦК КПУ (1957–1961 рр.), секретар ЦК КПРС (1963–1965 рр.), голова президії Верховної Ради УРСР (з 1965 р.). Член Політбюро ЦК КПРС (з 1966 р.). Відіграв одну з вирішальних ролей в усуненні М. Хрущова в 1964 р. з посади першого секретаря ЦК КПРС.

**ПІК Вільгельм** (1876–1960) — німецький комуніст, один із засновників німецької компартії. Діяч Комінтерну, президент НДР (1949–1960 рр.).

**ПІНЧУК Григорій Павлович** (1904–?) — радянський і компартійний діяч. Завідувач сектором культури відділу пропаганди та агітації ЦК КП(б)У (1939–1941 рр.), секретар Львівського обкому КП(б)У (1945–1946 рр.), міністр освіти УРСР (1949–1957 рр.), уповноважений Ради в справах Руської православної церкви при Раді Міністрів СРСР по УРСР (1958–1964 рр.).

**ПІСКЛОВ В. Г.** (?–?) — брав участь у знищенні українського національного руху. В 1917–1918 рр. — голова ревкому у м. Молочанську (нині Запорізької області), більшовик.

**ПОГРЕБНЯК Петро Леонідович** (1928–1980) — радянський і компартійний діяч. Заступник голови виконкому Дніпропетровської обласної Ради депутатів трудящих (1964–1970 рр.), міністр сільського господарства УРСР (1971–1976 рр.), перший заступник голови Ради міністрів УРСР (з 1976 р.). Член ЦК КПУ, ЦК КПРС, Політбюро ЦК КПУ.

**ПОДБЕЛЬСЬКИЙ Вадим Миколайович** (1887–1920) — один із організаторів придушення повстань проти більшовиків в Ярославлі і Тамбові.

**ПОДВОЙСЬКИЙ Микола Ілліч** (1880–1948) — брав активну участь у знищенні українського національного руху, здійсненні «червоного терору». Один із творців Червоної гвардії — військової організації, призначеної для захоплення влади більшовиками. Причетний до проведення «червоного терору» проти донських козаків; практикував децимації (процентний розстріл) серед червоноармійців. У 1919–1923 рр. обіймав посаду начальника частин особливого призначення (ЧОП), які використовувалися майже виключно для проведення каральних операцій і практикували масові розстріли і арешти.

**ПОЛУПАНОВ Андрій Васильович** (1888–1956) — матрос, більшовицький військовий діяч. У січні 1918 р. як командир загону матросів-чорноморців брав участь у боях за Київ проти військ Української Центральної Ради. Перший більшовицький військовий комендант Києва.

**ПОЛЯКОВ Борис Васильович** (1893–1937) — російський більшовик, один із керівників радянських карально-репресивних органів. Член оргбюро ЦК КП(б)У (з 1922 р.), нарком юстиції

та генеральний прокурор УСРР (1939–1941 рр.), нарком комунального господарства УСРР (1933–1935 рр.).

**ПОПЕРЕКА Михайло Степанович** (1910–1982) — один із керівників радянських органів держбезпеки. Співробітник органів НКВС з 1938 р. Заступник міністра держбезпеки УРСР (1946–1952 рр.), начальник управління МДБ УРСР по Львівській області (1952–1953 рр.), заступник міністра внутрішніх справ УРСР (1953–1954 рр.), начальник управління МВС УРСР по Сталінській (Донецькій) області (1954–1962 рр.).

**ПОПІЛЬ (Попель) М. І.** (?–1919) — брав участь у знищенні українського національного руху. Матрос-балтієць, голова Андрушівського волосного ревкому на Житомирщині (1919 р.). Організатор червоногвардійських загонів, реквізицій продовольства та каральних акцій проти антибільшовицьких повстань.

**ПОПЛЬОВКИН Трохим Трохимович** (1915–1977) — радянський і компартійний діяч. Уповноважений народного комісаріату заготівель по Чернігівській області (1946–1954 рр.), член ревізійної комісії ЦК КПУ (1960–1966 рр.), перший секретар Донецького (1963–1964 рр.) та Миколаївського (1964–1969 рр.) обкомів КПУ, міністр радгоспів УРСР (1969–1975 рр.), міністр заготівель УРСР (1975–1977 рр.).

**ПОПОВ Микола Миколайович** (1891–1937) — компартійний діяч, історик компартії. Секретар Харківського губкому КП(б)У (1921–1923 рр.), завідувач відділом агітації і пропаганди ЦК КП(б)У та редактор газети «Коммунист» (1925–1927 рр.), з березня 1933 р. — секретар ЦК КПУ, завідувач відділом пропаганди і преси. Виступав проти М. Скрипника, М. Хвильового та інших українських комуністів, поширював культ Постишева. Автор «Нарисів історії КП(б)У» (1928 р.).

**ПОРАЙКО Василь Іванович** (1888–1937) — один із керівників радянських карально-репресивних органів. Командувач Червоної Української Галицької армії (1920 р.), пізніше — голова Полтавського і Подільського губвиконкомів. Народний комісар юстиції та генеральний прокурор УСРР у 1927–1930 рр., заступник голови РНК УСРР (1930–1937 рр.), член оргбюро ЦК КП(б)У (1930–1937 рр.).



**ПОСТИШЕВ Павло Петрович** (1887–1939) — один із організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Член бюро і секретар ЦК ВКП(б) (1930–1933 рр.). Провідник політики ВКП(б) в Україні; прихильник ідеї загострення класової боротьби, заохочував репресивну політику, вів боротьбу з «шкідництвом» і «саботажництвом». Головний ініціатор репресій проти української інтелігенції (1932–1937 рр.); під час «Великого терору» — член «трійки», яка виносила смертні вироки заарештованим на підставі фальсифікованих даних, а в ряді випадків і при повній їх відсутності. Саме завдяки йому репресії набули небаченого розмаху.

**ПРИМАКОВ Віталій Маркович** (1896–1937) — організатор Червоного козацтва, активний учасник бойових дій проти Армії УНР. У січні 1918 р. за дорученням більшовицького керівництва сформував у Харкові перший полк Червоного козацтва України, єдиної радянської військової формації, що частково складалася з українців. У 1918–1921 рр. командував підрозділами (бригадою, дивізією, корпусом) Червоного козацтва в боях проти Армії УНР, денікінців, загонів Н. Махна та польських військ під час польсько-радянської війни 1920 р.

**ПРОФАТИЛОВ Ілля Іванович** (1906–1975) — радянський і компартійний діяч. Перший секретар Волинського (1944–1951 рр.) та Тернопільського (1951–1952 рр.) обкомів КП(б)У, заступник міністра сільського господарства УРСР (1956–1962, 1965–1969 рр.).

**П'ЯТАКОВ Юрій Леонідович** (1890–1937) — голова маріонеткового Тимчасового робітничо-селянського уряду України; організатор масових вбивств у Криму силами ЧК (1920 р.). Секретар ЦК КП(б)У (1918 р.), член ВЦВРК.

**РАДЧЕНКО Хома Порфирійович** (1896–1942) — один із керівників радянських карально-репресивних органів. Закінчив Інститут червоних комісарів у Харкові (1921 р.), пізніше працював в органах прокуратури Харкова. Народний комісар юстиції УСРР (1936–1937 рр.), член редакційної комісії з підготовки проекту Конституції УРСР (1937 р.).

**РАКОВСЬКИЙ Християн Георгійович** (1873–1941) — більшовицький політичний діяч болгарського походження. В 1918 р. очолював ВЧК в Одесі і Севастополі, голова РНК УСРР (1919–

1923 рр.). Вороже ставився до української мови, українську націю називав «вигадкою інтелігентів».

**РАСКОВА Марина Михайлівна** (1912–1943) — у період «Великого терору» 1937–1938 рр. — співробітниця НКВС СРСР як штатний консультант, з лютого 1939 р. — уповноважений особливого відділу НКВС, пізніше — в 3-му Управлінні Народного комісаріату оборони СРСР. Мала спеціальне звання «старший лейтенант держбезпеки».

**РЕВЕНКО Григорій Іванович** (нар. 1936) — радянський і компартійний діяч. Інспектор ЦК КПУ (з 1972 р.), член президії Верховної Ради УРСР (1980–1984 рр.), перший секретар Київського обкому КПУ (1985–1990 рр.). Член ЦК КПРС (з 1986 р.), член комісії ЦК КПРС з питань міжнародної політики.

**РЕДЕНС Станіслав Францевич** (1892–1938) — працівник радянських органів держбезпеки, один із організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Поляк за походженням, один із найближчих соратників Ф. Дзержинського. Заступник начальника відділу Київської ЧК (1919 р.), голова Одеської (1920 р.) та Кримської (з 1921 р.) ЧК. Голова ДПУ в Закавказзі (1927–1931 рр.), Білорусі (1931 р.), Україні (1931–1933 рр.). Один із організаторів політичного терору та безпосередній виконавець масових репресій проти учасників національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., відповідав за розкуркулення та організацію Голодомору 1932–1933 рр. в Україні.

**РЕЙХЕЛЬ Михайло Йосипович** (1880–1955) — радянський правник і державний діяч, один із керівників радянських карально-репресивних органів. Нарком праці УСРР (1920–1921 рр.), голова малого раднаркому (1921–1926 рр.) і одночасно заступник наркома юстиції і генерального прокурора УСРР (1922–1926 рр.).

**РИКОВ Олексій Іванович** (1881–1938) — радянський політичний і державний діяч. Народний комісар внутрішніх справ (1917 р.), член Революційної військової ради РРФСР (1919 р.), голова РНК СРСР і одночасно РНК РРФСР (1924–1930 рр.).

**РОГИНЕЦЬ Михайло Георгійович** (1910–1980) — радянський і компартійний діяч. Служив у Головному політуправ-



лінні Радянської армії та в Політуправліннях різних фронтів (1941–1946 рр.), секретар Чернігівського обкому КП(б)У по кадрах (1946–1948 рр.), перший секретар Чернігівського обкому КПУ(б)У (1948–1953 рр.).

**РОМЧЕНКО Михайло Васильович** (1898–1971) — командир загону Червоної гвардії у м. Новгород-Сіверський, командир батальйону Таращанського полку.

**РУДЕНКО Роман Андрійович** (1907–1981) — один із керівників радянських органів держбезпеки, брав безпосередню участь у масових політичних репресіях населення. Прокурор Сталінської (Донецької) області, член обласної Трійки НКВС у часи «Великого терору» 1937–1938 рр., прокурор УРСР (1944–1953 рр.), генеральний прокурор СРСР (з 1953 р.). Член ЦК КПРС. На шахті у Воркуті особисто і демонстративно застрелив одного із очільників табірної страйки військовополонених-іноземців (1953 р.).

**РУДНІВ Микола Олександрович** (1894–1918) — більшовицький військовий діяч; учасник боїв з військами Української Центральної Ради, а згодом — з Армією УНР; з 1918 р. — заступник наркома з військових справ маріонеткової Донецько-Криворізької Радянської Республіки.

**САБУРОВ Максим Захарович** (1900–1977) — компартійний та радянський діяч. Служив у частинах особливого призначення на Донбасі (1920–1921 рр.). Голова Держплану СРСР (1941–1942 рр.), заступник голови Ради Міністрів СРСР (1947–1955 рр.), перший заступник голови Ради Міністрів СРСР (1955–1957 рр.). Член Президії ЦК КПРС (1952–1957 рр.).

**САБУРОВ Олександр Миколайович** (1908–1974) — один із керівників органів державної безпеки, брав участь у переслідуваннях учасників боротьби за незалежність України. Очолював Дрогобицьке обласне управління НКВС (МВС) і особисто організовував боротьбу проти Української Повстанської Армії та підпілля ОУН (1944–1951 рр.), начальник управління МВС по Запорізькій області (1951–1953 рр.).

**САГАЙДАК Степан Григорович** (1885–1919) — учасник Жовтневого перевороту 1917 р. та січневого більшовицького за-

колоту 1918 р. у Києві; активний учасник боротьби проти Армії УНР, загинув у бою під Білою Церквою в 1919 р.

**СВЕРДЛОВ Яків Михайлович** (1885–1919) — більшовицький партійний та державний діяч, один з організаторів розгону Установчих зборів, розкозачування. Організатор жорстоких каральних заходів при придушенні селянських повстань на Дону проти радянської влади. Підписав звернення ВЦВК 2 вересня 1918 р. «Про перетворення радянської республіки в єдиний військовий табір», згодом доповнене «Постановою про червоний терор», що оголосила масовий «червоний терор» проти всіх ворогів більшовиків.

**СЕЛЮК Володимир Андрійович** (1881–1918) — активний учасник встановлення радянської влади на території України, один із засновників чернігівської більшовицької організації.

**СЕМАШКО Микола Олександрович** (1874–1949) — компартійний і радянський діяч, народний комісар охорони здоров'я РРФСР (1918–1930 рр.).

**СИБІРЦЕВ Всеволод Михайлович** (1893–1920) — революціонер-більшовик, секретар виконкому Владивостокської ради, учасник громадянської війни на Далекому Сході.

**СИВКОВ Сергій Васильович** (1896–?) — учасник більшовицької збройної інтервенції на території України. В 1918–1919 рр. — перший голова Ніжинської революційно-військової ради та Ніжинського повітового революційного комітету.

**СКРИПНИК Микола Олексійович** (1872–1933) — голова першого українського радянського уряду (1918 р.). Член колегії ВЧК, завідував відділом по боротьбі з контрреволюцією; брав участь у придушенні повстання отамана Зеленого (1919 р.). Народний комісар внутрішніх справ (1921–1922 рр.), народний комісар юстиції та генеральний прокурор УСРР (1922–1927 рр.).

**Сестри СЛОМНИЦЬКІ (Пепа Самойлівна (?–1919) та Броня Самойлівна (?–1919) Сломницькі)** — брали участь у знищенні українського національного руху. Члени Бердичівського комітету більшовиків у 1917–1919 рр., загинули в боях із Січовими стрільцями Армії УНР.

**СОКОЛОВСЬКА Софія Іванівна** (1894–1938) — більшовичка, професійна революціонерка, радянська функціонерка. У 1918 р. — голова Чернігівської губернської ради, член Чернігівського і Київського підпільних губкомів КП(б)У, секретар підпільного Одеського губкому КП(б)У. З 1921 р. — у виконкомі Комінтерну та ЦКК ВКП(б). Заступник директора (з 1935 р.), згодом директор «Мосфільму».

**СТАЛІН (Джугашвілі) Йосип Віссаріонович** (1879–1953) — генеральний секретар ЦК РКП(б) (ЦК ВКП(б)) у 1922–1953 рр., керівник уряду СРСР. Один із найжорстокіших диктаторів в історії людства. Його правління супроводжувалося встановленням диктаторського режиму, порушенням прав і свобод людини, воєнними злочинами і злочинами проти людства, створенням системи масових репресій і ГУЛАГу, депортаціями цілих народів у СРСР та інших країнах, багатомільйонними людськими втратами. Головний організатор форсованої індустріалізації, насильницької колективізації, Голодомору-геноциду українського народу в 1932–1933 рр. Втілюючи в життя політику «світової революції», уклав пакт із Гітлером у 1939 р., що привело до розв'язання Другої світової війни.

**СТАРОСТІН Петро Іванович** (1883–1918) — організатор більшовицького збройного заколоту проти УНР в Одесі (1918 р.), нарком праці та промисловості Одеської Радянської республіки (1918 р.), голова виконкому Одеської облради (1918 р.).

**СТАРЧЕНКО Василь Федорович** (1904–1948) — агрохімік, радянський та компартійний діяч. У 1938 р. — голова виконавчого комітету Київської обласної ради депутатів трудящих, заступник голови Ради Народних Комісарів, з 1946 р. — Ради Міністрів УРСР. Член ЦК КП(б)У (з 1940 р.).

**СТАХАНОВ Олексій Григорович** (1906–1977) — шахтар-забійник, радянський діяч. Встановив рекорд видобутку вугілля (1935 р.), використаний комуністичною пропагандою як інструмент для організації стахановського руху в промисловості і сільському господарстві для підвищення норм виробітку. Обіймав керівні посади у вищих органах управління СРСР (у 1943–1957 рр. начальник сектору соціалістичного змагання Народного Комісаріату вугільної промисловості СРСР). Помер у психіатричній лікарні від алкоголізму.

**СТЕХОВ Сергій Трохимович** (1898–1994) — один із керівників радянських органів держбезпеки. Очолював відділи Управління НКВС-МДБ по Дрогобицькій області (1944–1952 рр.), начальник Управління МДБ-МВС-КДБ по Дрогобицькій (1952–1953 рр.) та Вінницькій (1953–1957 рр.) областях.

**СТРОГАНОВ Василь Андрійович** (1888–1938) — компартійний і радянський державний діяч, один із організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Секретар Сталінського (1927–1930 рр.) та Харківського (1930 р.) окружних комітетів КП(б)У, другий секретар ЦК КП(б)У (1930–1932 рр.), в березні 1932 р. був відраджений для посилення темпів хлібозаготівель. Секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У (1932–1933 рр.), член Політбюро ЦК КП(б)У (1930–1933 рр.), член ВУЦВК.

**СТРУТИНСЬКИЙ Сергій Йосипович** (1876–1962) — учасник Жовтневого перевороту 1917 р. та січневого більшовицького заколоту 1918 р. у Києві; заступник голови Центральної виборчої комісії УРСР (1934–1948 рр.).

**СУХОМЛИН Кирило Васильович** (1886–1938) — радянський і компартійний діяч, один із організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Член Політбюро КП(б)У, член ЦК ВКП(б). У жовтні 1932 р. призначений відповідальним за виконання хлібозаготівель у Вінницькій області.

**ТАБУКАШВІЛІ Лук'ян Мілантьєвич** (1890–1921) — начальник бронеколони 1-ї Української радянської червоної армії, командував бронепотягом «Комуніст Коростенського району» (1919 р.). Брав участь у придушеннях народних повстань проти радянської влади.

**ТЕВОСЯН Іван Федорович (Ованес Тевадросович)** (1902–1958) — займав керівні посади в комуністичній партії та радянському уряді. Член ЦК КПРС з 1939 р., нарком (міністр) металургійної промисловості, заступник голови Ради Міністрів СРСР.

**ТЕЛЕШЕВ Георгій Галактіонович** (1902–1978) — радянський і компартійний діяч, один із керівників радянських органів держбезпеки. В органах ЧК із 1921 р. Начальник управління НКВС по Харківській області (1938 р.). 1-й секретар Одеського обкому КП(б)У (1938–1939 рр.), член ЦК КП(б)У (1938–1940 рр.).

**ТЕЛЬМАН Ернст** (1886–1944) — лідер німецьких комуністів. Підтримував російський комуністичний режим, співпрацював із більшовицькими спецслужбами. У 1923 р. брав участь у підготовці збройного комуністичного перевороту в Німеччині. Один з провідних діячів міжнародної підривної організації «Комінтерн».

**ТЕР-ПЕТРОСЯН (Камо) Симон Аршакович** (1882–1922) — революціонер-терорист, бойовик, соратник Й. Сталіна по революційній боротьбі в Закавказзі. В результаті гучного пограбування філії Державного банку в Тифлісі (13 червня 1907 р.), здійсненого Тер-Петросяном, загинуло близько 50 чоловік. Працював у Бакинському ЧК.

**ТЕРЕШКОВА Валентина Володимирівна** (нар. 1937) — перша жінка генерал радянської армії, космонавт, член ЦК КПРС з 1971 р., депутат Державної Думи РФ від «Единой России», заступник голови комітету Держдуми у міжнародних справах. Член Вищої ради «Единой России».

**ТЕРЛЕЦЬКИЙ Євген Петрович** (1892–1938) — член ВУЦВК, нарком юстиції УСРР (1920–1922 рр.).

**ТИМОФЄЄВА Галя (Тимофєєва Ганна Гаврилівна)** (1896–1919) — у 1917 р. брала участь у встановленні радянської влади в Харкові, у 1918–1919 рр. проводила підпільну роботу з організації антиукраїнського руху на Київщині.

**ТИНЯКОВ Юхим Дмитрович** (1893–1918) — організатор створення червоноармійських загонів у Харкові, член агітколегії Харківського міського і Донецько-Криворізького обкомів РСДРП(б), брав участь у встановленні радянської влади у Харкові. Входив до складу ЦВК Рад України (1918 р.).

**ТОВСТУХА Іван Павлович** (1889–1935) — радянський політичний діяч, секретар Й. Сталіна, помічник директора інституту В.І. Леніна при ЦК ВП(б), заступник директора Інституту Маркса-Енгельса-Леніна.

**ТОЛЬЯТТІ Пальміро** (1893–1964) — діяч італійського і міжнародного комуністичного руху. Член президії і секретаріату Комінтерну (1935–1943 рр.), генеральний секретар Італійської комуністичної партії.

**ТОРЕЗ Моріс** (1900–1964) — діяч французького, міжнародного робітничого і комуністичного руху, генеральний секретар Французької комуністичної партії, активний функціонер Комінтерну.

**ТРУТЕНКО Онуфрій Степанович** (1885–1920) — член Деміївського ревкому м. Києва, брав активну участь у боротьбі проти військ Української Центральної Ради та Армії УНР.

**ТУХАЧЕВСЬКИЙ Михайло Миколайович** (1893–1937) — командував придушенням Кронштадтського та Тамбовського повстань 1921 р. 12 червня 1921 р. підписав наказ № 0116 про застосування проти повстанців хімічної зброї. Брав участь у боротьбі проти військ УНР.

**УБОРЕВИЧ Ієронім Петрович** (1896–1937) — командував бойовими діями проти Армії УНР, брав активну участь у встановленні радянської влади в Україні. Один із керівників придушення Тамбовського та інших селянських повстань, під час яких застосовувалась практика терору, захоплення заручників та застосування проти повсталих селян отруйних газів.

**УЛЬЯНОВ Володимир** — див. *Ленін Володимир Ілліч*.

**УЛЬЯНОВИ (брати Олександр Ілліч** (1866–1887) та **Володимир Ілліч** (1870–1924) Ульянови) — російські революціонери. Олександр Ульянов керував терористичною фракцією «Народної волі», готував замах на російського імператора Олександра III. Володимир Ілліч Ульянов (Ленін) — організатор Жовтневого більшовицького перевороту 1917 р., один із головних творців тоталітарної системи СРСР, теоретик комунізму, лідер міжнародного комуністичного руху.

Меморіалізація братів Ульянових з неприхованим політичним підтекстом була складовою частиною ідеології та пропаганди комуністичного тоталітарного режиму.

**УЛЬЯНЦЕВ Тимофій Іванович** (1888–1919) — матрос-більшовик, учасник Жовтневого перевороту 1917 р.; організатор загонів Червоної гвардії на Донбасі.

**УНШЛІХТ Йосип Станіславович** (1879–1938) — один із творців радянських органів держбезпеки, учасник встановлення радянської влади в Росії та Білорусі. Член колегії НКВС РРФСР

(1917 р.), заступник голови ВЧК-ДПУ (1921–1923 рр.), керував висилкою лікарів, професорів та інших представників інтелігенції.

**УРИЦЬКИЙ Мойсей Соломонович** (1873–1918) — одна з найбільш зловісних фігур перших років правління більшовиків, організатор «червоного терору». Після Жовтневого перевороту 1917 р. — комісар наркомату із закордонних справ, засновник Петроградської надзвичайної комісії. Фактично підготував розгін Установчих зборів. За розпорядженням Урицького були розстріляні демонстрації робітників, обурених діями нової влади; піддані тортурам, а потім вбиті офіцери Балтійського флоту і члени їх сімей. Кілька барж з заарештованими офіцерами були потоплені в Фінській затоці.

**ФАБРИЦИУС Ян Фріцевич** (1877–1929) — латвієць, командир і комісар Червоної армії. Впродовж 1917–1929 рр. обіймав різні посади у Червоній армії, з 1927 р. член Центральної контрольної комісії ВКП(б).

**ФАДЕЄВ Олександр Олександрович** (1901–1956) — більшовицький військовий діяч; брав участь у придушенні Кронштадтського повстання 1921 р. Організатор репресій проти Михайла Зощенка, Анни Ахматової, Осипа Мандельштама.

**ФЕДІН Андрій Трохимович** (1893–1938) — командир кінного загону Червоної гвардії в Катеринославі (нині Дніпропетровськ), комісар полку особливого призначення.

**ФЕДОРЕНКО Яків Миколайович** (1896–1947) — боровся за встановлення радянської влади в Одесі, командир і комісар бронепотяга № 4.

**ФЕДОРОВ Олексій Федорович** (1901–1989) — перший секретар Чернігівського обкому КП(б)У (1938–1941 рр.), генерал-майор НКВС, командир Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання, причетного до знищення воїнів УПА.

На посаді першого секретаря Чернігівського обкому КП(б)У підписав документи, за якими засуджено до розстрілу 297 чоловік, ув'язнення у сталінських таборах — 147 осіб. Як перший секретар Херсонського обкому КП(б)У у 1944–1949 рр. брав участь у реалізації державної політики, що призвела до голодомору 1946–1947 рр. з масовими жертвами населення.

**ФЕДЬКО Іван Федорович** (1897–1939) — більшовицький військовий діяч, учасник бойових дій проти Армії УНР; брав участь в придушенні Кронштадтського повстання та селянського повстання в Тамбовській губернії (1921 р.).

**ФІАЛЕК Іполит (Іван) Михайлович** (1875–1936) — більшовицький політичний діяч, один з керівників січневого більшовицького заколоту 1918 р. у Києві.

**ФІОЛЕТОВ Іван Тимофійович** (1884–1918) — діяч російського революційного руху. Член виконкому Бакинської ради, член Кавказького краєвого комітету РСДРП(б) (1917 р.), комісар у справах народного господарства Бакинського Раднаркому (1918 р.). Проводив націоналізацію нафтової промисловості, налагоджував постачання нафтою Радянської Росії.

**ФРУНЗЕ Михайло Васильович** (1885–1925) — військовий комісар; керував боротьбою проти українських повстанців. Уповноважений Реввійськради в Україні і командувач більшовицькими збройними силами України і Криму, член Політбюро ЦК КП(б)У.

**ФУРМАНОВ Дмитро Андрійович** (1891–1926) — більшовицький військовий діяч, комісар 25-ї стрілецької дивізії, з березня 1920 р. — уповноважений по Семиріченській області, брав участь у придушенні антирадянського повстання в Семиріччі, знищенні врангелевського десанту на Кубані. Секретар окружному РКП(б).

**ХАТАЄВИЧ Мендель Маркович** (1893–1937) — один із організаторів Голодомору 1932–1933 рр. Член Політбюро КП(б)У в 1932–1937 рр., в жовтні 1932 р. відповідав за виконання хлібозаготівель в Харківській області.

**Клара ЦЕТКІН** (1857–1933) — діячка німецького та міжнародного робітничого руху, одна з засновниць Комуністичної партії Німеччини. Підтримувала російський комуністичний режим, його загарбницьку політику у Німеччині, співпрацювала з більшовицькими спецслужбами. Член Виконкому Комінтерну, міжнародної підривної організації.

**ЦИБУЛЬКО Володимир Михайлович** (1924–1987) — радянський державний та компартійний діяч. Перший секретар До-



нецького обкому ЛКСМУ (з 1956 р.), 1-й секретар Жданівського міськкому КПУ (1966–1968 рр.), 1-й секретар Київського обкому КПУ (1970–1985 рр.). Член ЦК КПУ (1968–1985 рр.).

**ЦЮРУПА Олександр Дмитрович** (1870–1928) — один з ініціаторів створення комнезамів, що забирали у селян всі продукти, фактично прирікаючи їх на голод.

3 грудня 1921 р. заступник голови РНК. Голова Держплану СРСР (1923–1925 рр.), нарком зовнішньої і внутрішньої торгівлі СРСР (з 1925 р.). Створені ним комнезами діяли спільно з озброєними продзагонами, які входили в Продармію, і проводили на селі «продрозкладку» (реквізицію продовольства).

**ЧАПАЄВ Василь Іванович** (1887–1919) — більшовицький військовий діяч, командир 25-ї стрілецької дивізії Червоної армії. Проводив політику геноциду проти уральського козацтва, придушував селянські повстання 1918 р.

**ЧАПЛІН І. Г. (?–?)** — активний учасник встановлення радянської влади у Бахмутському повіті на Донеччині. Командир загону «червоних партизанів» (1918 р.). Від 16 лютого 1919 р. — командир 12-го Українського радянського полку та начальник Бахмутського укріпленого району.

**ЧЕРНЯК Тимофій Вікторович** (1891–1919) — один з організаторів збройної інтервенції та встановлення радянської влади на території України, командир Новгород-Сіверської бригади 44-ої стрілецької дивізії Червоної Армії.

**ЧУБАР Влас Якович** (1891–1939) — один з організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Голова РНК УСРР у 1923–1932 рр. У жовтні 1932 р. відповідав за виконання хлібозаготівель в Дніпропетровській області.

**ЧУДНОВСЬКИЙ Григорій Ісакович** (1894–1918) — учасник боротьби проти української влади. В 1917 р. ув'язнений Українською Центральною Радою. Після захоплення Києва більшовиками — комісар міста з цивільного управління (січень-лютий 1918 р.).

**ШАПОВАЛОВ Олександр Сидорович** (1871–1942) — чекіст. Голова Київської губернської ЧК (1919 р.), Кримської ЧК (1919 р.), член ЦК РКП(б) (1924–1925 рр.).

**ШАУМЯН Степан Георгійович** (1878–1918) — більшовицький партійний діяч, лідер більшовицького руху Кавказу, голова Бакинської РНК. Виступав проти визнання права націй на самовизначення; у березні 1918 р. очолив придушення антибільшовицького повстання мусаватистів у Баку (так звана різня мусульман у Баку).

**ШВЕРНИК Микола Михайлович** (1888–1970) — радянський та компартійний діяч. 1-й секретар ВЦРПС (1930–1944 рр.), голова Ради Національностей Верховної Ради СРСР (1938–1946 рр.), голова Президії Верховної Ради СРСР (1946–1953 рр.), голова Президії ВЦРПС (1953–1956 рр.), голова Комітету партійного контролю при ЦК КПРС (1965–1966 рр.).

**ШЕЛЕСТ Петро Юхимович** (1908–1996) — компартійний та державний діяч, перший секретар ЦК КПУ (1963–1972 рр.). Керував придушенням дисидентського руху в Україні. У 1968 р. був одним із ініціаторів введення військ країн-членів Варшавського Договору до Чехословаччини для придушення «Празької весни».

**ШКАДІНОВ Микола Іванович** (1890–1944) — політичний комуністичний діяч. Голова Краматорської ради (1917–1919 рр.), голова виконкому Краматорської міськради (1921 р.), голова виконкому Юзівської міськради (1923 р.), Сталінської окружради (1923–1927 рр.), завідувач розподільним відділом ЦК КП(б)У (1930–1933 рр.), член ЦК КП(б)У (1930–1934 рр.).

**ШЛІХТЕР Олександр Григорович** (1868–1940) — активний учасник встановлення радянської влади на території України. У 1917–1918 рр. — народний комісар земельних справ, народний комісар продовольчих справ РРФСР, член Тимчасового Робітничо-селянського уряду України. Народний комісар з продовольчих справ УСРР (1919 р.), народний комісар земельних справ України (1927–1929 рр.).

**ЩЕРБАКОВ Олександр Сергійович** (1901–1945) — компартійний і радянський діяч. Був керівником низки областей, брав участь у здійсненні політичних репресій, очолював «трійки». З червня 1942 р. — начальник Головного політичного управління РСЧА. Член ЦК ВКП(б), кандидат у члени Політбюро ЦК.

**ЩЕРБИЦЬКИЙ Володимир Васильович** (1918–1990) — компартійний та радянський діяч. Перший секретар Дніпропетровського обкому КПУ (1955–1957 рр.), член секретаріату (1957–1972 рр.) і перший секретар ЦК КПУ (1972–1989 рр.). З його ім'ям пов'язане посилення русифікації України (вся діяльність партійного та державного апарату велася російською мовою), суворе переслідування діячів українського дисидентства. Не підтримав курс М. Горбачова на «перебудову» (1985 р.). У перші дні після аварії на Чорнобильській АЕС (1986 р.) намагався приховати правду про трагедію.

**ЩОРС Микола Олександрович** (1895–1919) — активний учасник знищення українського національного руху у 1918–1919 рр., військовий комендант міста Києва (лютий 1919 р.). Його підлеглі вбивали українських військовополонених і творили насильства над мирним населенням. Загинув у бою з українськими військами.

**ЯКІР Йона Емануїлович** (1896–1937) — більшовицький військовий діяч, один з керівників більшовицької інтервенції в Україну у 1917–1921 рр. Брав активну участь у знищенні українського національного руху, здійсненні «червоного терору», один із організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Командувач військами Українського військового округу (1925–1937 рр.), член Реввійськради СРСР (1930–1934 рр.), входив до складу ЦВК УСРР, а також ЦВК СРСР. Саме він випустив на Дону директиву про «процентне знищення чоловічого населення»; документально підтверджені особисті звірства Якіра.

Сергій Горобець,  
кандидат історичних наук,  
співробітник Українського  
інституту національної пам'яті

**Із переліку назв символів, організацій, подій та явищ комуністичного тоталітарного режиму, на честь яких названі населені пункти, об'єкти топоніміки у населених пунктах (вулиці, провулки, площі тощо), юридичні особи, друковані засоби масової інформації, товарні знаки і послуги, встановлені пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки та інші меморіальні об'єкти, що підлягають перейменуванню і демонтажу відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»**

До списку включено короткі біографічні дані та інформацію про 93 назви символів, органів влади, організацій, установ, формувань, подій і явищ комуністичного тоталітарного режиму, на честь яких названі населені пункти, об'єкти топоніміки у населених пунктах (вулиці, провулки, площі тощо), юридичні особи, друковані засоби масової інформації, товарні знаки і послуги, встановлені пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки та інші меморіальні об'єкти, що підлягають перейменуванню і демонтажу відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Цей список не є вичерпним. У разі виникнення питань щодо конкретної особи, Український інститут національної пам'яті у межах своєї компетенції надасть відповідну інформацію та рекомендацію. Надсилайте листа з усією відомою і документально підтвердженою інформацією про сумнівну назву, світлина пам'ятника, пам'ятного знаку, меморіальної дошки на-

лежної якості Голові Українського інституту національної пам'яті В'ятровичу Володимир Михайловичу на адресу: 01021, м. Київ, вул. Липська, 16.

**АРСЕНАЛЬЦІВ** — на честь робітників заводу «Арсенал» — головного оплоту більшовицького збройного виступу 16–22 січня (29 січня — 4 лютого) 1918 р., організованого Київським комітетом більшовицької партії проти Центральної Ради та УНР під час наступу військ радянської Росії на Київ.

**АРТЕМІВСЬК (-е)** — назва на честь Артема (Сергеєва) Федора Андрійовича (1883–1921) — особи, яка пов'язана зі встановленням радянської влади в Україні, діяльністю комуністичної партії та радянських органів влади (голова Раднаркому маріонеткової Донецько-Криворізької Радянської Республіки, заступник голови і нарком радянської пропаганди Тимчасового робітничо-селянського уряду України, член ЦК РКП(б)).

**БАКИНСЬКИХ КОМІСАРІВ** — на честь учасників встановлення радянської влади в Азербайджані (т.зв. 26 бакинських комісарів), що брали участь в організації та здійсненні політичних репресій.

**БІЛЬШОВИК (рос. «Большевик»)** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії і є загальновживаним синонімом компартії, що походить від частини назви Російської соціал-демократичної робітничої партії більшовиків (РСДРП(б)), Російської комуністичної партії більшовиків (РКП(б)), Всесоюзної комуністичної партії більшовиків (ВКП(б)), Комуністичної партії більшовиків України (КП(б)У).

**БОГУНСЬКОГО** (м. Чернігів) — на честь командира Богунського полку (сформованого восени 1918 р. у «нейтральній зоні» на території Чернігівської губернії, для збройної інтервенції в Україну під час радянсько-української війни) Шарого (псевдо Богунський) Антона Савича, ліквідованого за наказом Л. Троцького влітку 1919 р. Пізніше радянською пропагандою назва полку асоціювалася з полковником часів Хмельниччини Іваном Богунем.

**ВЛКСМ** — на честь Всесоюзного Ленінського комуністичного союзу молоді (ВЛКСМ) або комсомолу — комуністичної молодіжної організації, підконтрольної КПРС.

**ВОЇНІВ-ІНТЕРНАЦІОНАЛІСТІВ** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади в Україні (з діяльністю т. зв. більшовицьких «червоноармійських інтербригад», до особового складу яких входили китайці, угорці, чехи, німці, латиші та інші іноземці), діяльністю комуністичної партії та агресивною зовнішньою політикою СРСР (у складі т. зв. Інтернаціональних бригад у ході Громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр. на боці республіканського уряду з боку СРСР брали участь підрозділи Червоної армії та кадрові офіцери, які мали підроблені документи та офіційно називалися «добровольцями»). Офіційним приводом для вторгнення радянських військ до Угорщини 1956 року, Чехословаччини 1968 року, до Афганістану 1979 р. було саме «надання інтернаціональної допомоги» та виконання «інтернаціонального обов'язку»).

**ВОЛОЧАЄВА (Волочаєвський)** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади на Далекому Сході Росії. 5-14 лютого 1922 р. в районі ст. Волочаївка Амурської залізниці проходили завершальні бої громадянської війни в Росії.

**ГЕРОЇВ ПЕРЕКОПУ** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади в Україні (на честь наступальної операції Південного фронту Червоної армії в листопаді 1920 р. проти армії П. Врангеля з метою прориву на територію Криму, яка в офіційній радянській історичній науці вважалася завершенням громадянської війни в Росії).

**ДРУЖБИ НАРОДІВ СРСР** — на честь встановлення радянської влади і утворення СРСР (30 грудня 1922 р.) та «вирішення національного питання в СРСР».

**ЖДАНІВСЬКІ ВІСТІ (рос. «Ждановские вести»)** — на честь Жданова Андрія Олександровича (1896–1948) — особи, яка причетна до встановлення радянської влади та діяльності комуністичної партії. Член Політбюро ЦК ВКП (б), Секретар ЦК ВКП(б), перший секретар Ленінградського обкому ВКП(б), Голова Верховної Ради РРФСР. Брав участь у організації репресій, особисто завізував 176 розстрілених списків.

**ЖОВТНЕВА** — на честь Жовтневого перевороту (у радянській історіографії — «Велика Жовтнева соціалістична революція») — збройного державного заколоту в Росії, що відбувся

7 листопада (25 жовтня за старим стилем) 1917 р., у ході якого владу у Петрограді захопили більшовики.

**ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ** — назва пов'язана з Жовтневим переворотом (25 жовтня за старим стилем) 1917 р.

**ЗА РАДЯНСЬКУ ВЛАДУ** (рос. «За советскую власть») — назва пов'язана зі встановленням радянської влади.

**ІЛЛІЧА** — на честь Леніна (Ульянова) Володимира Ілліча (1870–1924) — організатора Жовтневого перевороту 1917 р., голови Ради Народних Комісарів СРСР.

**ІЛЛІЧІВКА** — на честь Леніна (Ульянова) Володимира Ілліча (1870–1924) — організатора Жовтневого перевороту 1917 р., голови Ради Народних Комісарів СРСР.

**ІЛЛІЧІВСЬК** (-е) — на честь Леніна (Ульянова) Володимира Ілліча (1870–1924) — організатора Жовтневого перевороту 1917 р., голови Ради Народних Комісарів СРСР.

**ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії. У радянські часи використовувалася як символ розвитку комуністичної економіки, «боротьби за комунізм». Політика «індустріалізації», розпочата у 1928–1929 рр., поставила на межу виживання українське селянство і спричинила масове знищення людей під час Голодомору-геноциду 1932–1933 рр.

**ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади в Україні (з діяльністю т. зв. більшовицьких «червоноармійських інтербригад», до особового складу яких входили китайці, угорці, чехи, німці, латиші та інші іноземці), діяльністю комуністичної партії та агресивною зовнішньою політикою СРСР (у складі т. зв. Інтернаціональних бригад у ході Громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр. на боці республіканського уряду з боку СРСР брали участь підрозділи Червоної армії та кадрові офіцери, які мали підроблені документи та офіційно називалися «добровольцями». Офіційним приводом для вторгнення радянських військ до Угорщини 1956 р., Чехословаччини 1968 р., до Афганістану 1979 р. було саме «надання інтернаціональної допомоги» та виконання «інтернаціонального обов'язку»).

**КАЛІНІНГРАДСЬКА** — від назви міста Калінінград, названого на честь Калініна Михайла Івановича (1875–1946) — особи,

яка причетна до здійснення Жовтневого перевороту 1917 р., діяльності комуністичної партії та радянських органів влади. Голова Президії Верховної Ради СРСР у 1938–1946 рр.

**КИМ** — від аббревіатури Комуністичний інтернаціонал молоді — назва пов'язана із діяльністю комуністичної партії.

**КІННОАРМІЙСЬКА** — назва пов'язана з Першою кінною армією на чолі з С. Будьонним, що відіграла важливу роль у встановленні радянської влади під час збройної більшовицької інтервенції 1918–1921 рр. в Україні. Зокрема, брала участь в Київській операції 1920 р. проти польських і українських військ; у червні захопила українські міста Житомир і Бердичів, Новоград-Волинський, а в липні — Рівне; у вересні в районі Замостя зазнала поразки від 6-ї Січової стрілецької дивізії Армії УНР. Унаслідок розгрому в боях з армією Ю. Пілсудського, під час відступу її підрозділи займалися погромами в Україні, за що біля 200 червоноармійців було розстріляно.

**КОЛГОСПНА** — на честь колгоспів (від скорочення — колективне господарство) — сільськогосподарських підприємств на території колишнього СРСР, повністю підконтрольних компартійній владі, символу рабської експлуатації селян і Голодомору 1932–1933 рр.

**КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ** — на честь колективізації селянських господарств — більшовицької політики, що призвела до масових репресій і знищення частини селянства під гаслом «розкуркулення», організації Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. в Україні.

**КОМІНТЕРНУ** — на честь Комуністичного інтернаціоналу (скорочено — Комінтерн) — міжнародної організації комуністичних партій, заснованої у 1919 р. у Москві за ініціативи В. Леніна (Ульянова), керованої Кремлем і контрольованої Іноземним відділом НКВС.

**КОМСОМОЛЬСЬКА** — на честь Всесоюзного ленінського комуністичного союзу молоді (ВЛКСМ) або комсомолу — комуністичної молодіжної організації, підконтрольної КПРС.

**КОМУНА** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії та встановленням радянської влади.



**КОМУНАРІВ** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії та встановленням радянської влади.

**КОМУНІСТ ДОНБАСУ** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії та встановленням радянської влади в Донбасі.

**КОМУНІСТИЧНА** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії.

**КОРЧАГІНЦІВ** — на честь Павла Корчагіна, літературного «героя-комсомольця» з повісті радянського письменника, чекіста М. Островського «Як гартувалася сталь» (1932 р.).

**КОТОВСЬК** (-е) — на честь Котовського Григорія Івановича (1881–1925) — особи, яка пов'язана з Жовтневим переворотом 1917 р., встановленням радянської влади (командир червоноармійських загонів та з'єднань у ході війни більшовицької Росії проти УНР) та участю у керівних органах радянської держави (член Всеросійського ЦВК, член Реввійськради СРСР; у 1925 р. — голова ревізійної комісії Центрального управління промрадгоспами).

**КРАСНИЙ СОДОВЕЦЬ** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади та пропагандою комуністичної ідеології.

**КРАСНИЙ ШАХТАР** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади та пропагандою комуністичної ідеології.

**КРАСНОГВАРДІЙСЬКА** — див. Червоногвардійська.

**КРАСНОЗНАМЕННА** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади.

**КРАСНОПРЕСНЕНСЬКА** — назва пов'язана з революційними подіями у м. Москві у 1905–1907 рр., названа на честь московської вулиці Красная Пресня (до 1918 р. — Большая Пресненская), яка отримала свою назву після Жовтневого перевороту 1917 р. на згадку про революційні події 1905–1907 рр.

**ЛЕНІНГРАДСЬКА** — від назви міста Ленінград (нині Санкт-Петербург, Російська Федерація), названого на честь Леніна (Ульянова) Володимира Ілліча (1870–1924) — організатора Жовтневого більшовицького перевороту 1917 р., голови Ради Народних Комісарів СРСР.

**ЛЕНІНСЬКА** — на честь Леніна (Ульянова) Володимира Ілліча (1870–1924) — організатора Жовтневого перевороту 1917 р., голови Ради Народних Комісарів СРСР.

**ЛЕНІНСЬКА ПРАВДА** (рос. «Ленинская правда») — на честь Леніна (Ульянова) Володимира Ілліча (1870–1924) — організатора Жовтневого перевороту 1917 р., голови Ради Народних Комісарів СРСР.

**МОПРа** (рос. «Международная организация помощи борцам за революцию») — назва походить від аббревіатури організації, створеної за рішенням Комінтерну. Існувала в 1922–1947 рр., надавала матеріальну підтримку комуністичним терористам та лівим діячам по всьому світу.

**МОСКОВСЬКИЙ КОМСОМОЛЕЦЬ** — назва містить слово «комсомолец», що є похідним від «Комуністичний союз молоді» (скороченої назви Всесоюзного ленінського комуністичного союзу молоді) і є назвою, що пов'язана з діяльністю комуністичної партії.

**МЮД** (рос. «Международный юношеский день») — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії. Міжнародний день молоді (відзначався в 1915–1945 рр.) в СРСР проводився як день міжнародної солідарності і трудових успіхів молоді в соціалістичному будівництві.

**НАРКОМАТІВСЬКА** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади. Походить від слова народний комісаріат, центрального органу галузевого управління, з 1946 р. — міністерство.

**НАШ КРАСНОАРМІЙСЬК** (рос. «Наш Красноармейск») — назва походить від міста Красноармійськ, названого на честь Червоної армії.

**ОСО** (рос. «Особое совещание») — на честь Особливої наради НКВС — позасудового органу у системі ОДПУ-НКВС для адміністративної висилки та позасудового розгляду кримінальних справ без виклику обвинувачених та свідків. Діяла у 1924–1953 рр. і найчастіше виносила вироки по 58-й статті Кримінального кодексу СРСР «Контрреволюційні злочини». Особлива нарада НКВС не мала нічого спільного з кримінальним судочин-

ством і мала на меті посилити репресивну машину радянського тоталітарного режиму.

**ОСОАВІАХІМА** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії (калька з рос. аббревіатури Осоавиахим — «Товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву», радянської громадсько-політичної оборонної організації, створеної у 1927 р. шляхом злиття Авіахіму та Товариства сприяння обороні СРСР).

**ПАРИЗЬКОЇ КОМУНИ** — на честь Паризької Комуни — революційного уряду, який захопив владу після укладення перемир'я під час франко-пруської війни в Парижі (18 березня — 28 травня 1871 р.) та був оголошений марксистами першим в історії прикладом диктатури пролетаріату, став важливим символом комуністичного тоталітарного режиму.

**ПЕРЕКОПСЬКА** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади в Україні (на честь наступальної операції Південного фронту Червоної армії в листопаді 1920 р. проти армії П. Врангеля з метою прориву на територію Криму, яка в офіційній радянській історичній науці вважалася завершенням громадянської війни в Росії).

**ПЕРЕКОПСЬКОЇ ПЕРЕМОГИ** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади в Україні (на честь наступальної операції Південного фронту Червоної армії в листопаді 1920 р. проти Російської армії П. Врангеля з метою прориву на територію Криму, яка в офіційній радянській історичній науці вважалася завершенням Громадянської війни в Росії).

**ПЕТРІВСЬКЕ (Петровське)** — на честь Петровського Григорія Івановича (1878–1958) — особи, яка причетна до здійснення Жовтневого перевороту 1917 р., діяльності комуністичної партії та радянських органів влади, організації Голодомору 1932–1933 рр. в Україні.

**ПІОНЕРСЬКА** — на честь Всесоюзної піонерської організації імені В. І. Леніна. Створена комуністами у 1922 р., мала на меті ідеологічне виховання дітей у дусі відданості комуністичній партії та радянській державі.

**ПРАВДИ** — на честь газети «Правда» — головного щоденного друкованого засобу інформації КПРС до 1991 р., основного ідеологічного рупору компартії.

**ПРОЛЕТАР** (-ський, -ська, -ське, -ські) — назва, яка була складовою частиною ідеології та пропаганди комуністичного тоталітарного режиму. Особливо масштабними подібні назви були напередодні та у ході масових відзначень чергових річниць Жовтневого перевороту 1917 р. та пов'язаного з ним встановлення радянської влади, зокрема й на території України. Жовтневий переворот 1917 р. у офіційному радянському дискурсі називався саме «пролетарською революцією», що встановила «диктатуру пролетаріату», яка передбачала фізичне винищення «класово ворожих елементів», а гасло «Пролетарії всіх країн, єдняйтеся!», що було заклик до здійснення «світової пролетарської революції» — незмінна складова (девіз) композиції герба СРСР та союзних радянських республік. У радянські часи існувало чимало більшовицьких військових частин і з'єднань (т. зв. «червоноармійських» або «червонокозацьких» чи «червонопартизанських»), які містили у своїй назві покликання на їх «пролетарські» походження та завдання. Зокрема, варто назвати харківський 1-й пролетарський полк та 1-й кулеметний пролетарський полк, що боролися проти Української Народної Республіки. Сумновідомою є також 1-а гвардійська мотострілецька Пролетарська Московсько-Мінська ордена Леніна, двічі Червонопрапорна, орденів Суворова і Кутузова дивізія — моторизована стрілецька дивізія Червоної армії, Збройних сил СРСР, а після 1991 р. — Збройних сил Російської Федерації, яка, крім іншого, взяла активну участь в т. зв. «Прибалтійській кампанії» (радянській окупації та анексії країн Балтії у 1940 р.), «Операції «Дунай» (вторгнення радянських військ у Чехословаччину та придушення «Празької весни» 1968 р.) та Першій чеченській війні (1994–1996 рр.). Отже, назва «Пролетарська» безпосередньо пов'язана з Жовтневим переворотом 25 жовтня (7 листопада) 1917 р., встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX ст., комуністичною тоталітарною ідеологією та діяльністю комуністичної партії, агресивною зовнішньою політикою СРСР, а також містить символіку комуністичного тоталітарного режиму.

**ПРОФІНТЕРНА** — назва (від «Профінтерн», скороченої назви «Червоного інтернаціоналу профспілок» — міжнародної організації, створеної у Москві у 1921 р. під егідою Комінтерну з метою координації дій комуністичними профспілками й кому-

ністами та комуністичними організаціями, що діяли в масових профспілках) пов'язана з діяльністю комуністичної партії.

**П'ЯТИРІЧКИ** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії та плановою економікою СРСР.

**РАДГОСПНА** (рос. «Совхозная») — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії та організацією Голодомору 1932–1933 рр. в Україні.

**РАДЯНСЬКА** (Совєтська, рос. «Советская») — на честь встановлення радянської влади.

**РЕВОЛЮЦІЇ** — на честь Жовтневого перевороту 1917 р. і встановлення радянської влади.

**СВЕРДЛОВКА** — на честь Свердлова Якова Михайловича (1885–1919) — особи, яка причетна до здійснення Жовтневого перевороту 1917 р., діяльності комуністичної партії та радянських органів влади. Голова Всеросійського ЦВК Рад робітничих і солдатських депутатів.

**СІЧНЕВА** — на честь січневого заколоту 1918 р. у Києві проти УНР.

**СОВНАРКОМА** (укр. «Раднаркома») — назва пов'язана з радянськими органами влади (похідна від «Совет народных комиссаров»).

**СОЦДОНБАСІВСЬКА** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії.

**СОЮЗНИЙ** — є похідною від назви держави — Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

**СПОРТІНТЕРНУ** — на честь Червоного спортивного інтернаціоналу (рос. «Красный спортивный интернационал») — міжнародної спортивної організації, що діяла під егідою Комінтерну в 1921–1937 рр. як «пролетарська» альтернатива існуючим «буржуазним» і соціал-демократичним міжнародним спортивним організаціям. Спортінтерн проводив «Спартакіади» на протипагу «буржуазним» Олімпійським іграм.

**СТАРИХ БІЛЬШОВИКІВ** — на честь Всесоюзного товариства старих більшовиків, яке діяло в 1922–1935 рр. і об'єднувало

партійців, що мали не менше 18-и років безперервного стажу перебування в більшовицькій партії.

**СТАХАНОВЕЦЬ** — назва пов'язана з Стахановим Олексієм Григоровичем (1906–1977) — особою, яка обіймала керівні посади у вищих органах управління СРСР (у 1943–1957 рр. начальник сектора соцзмагання Народного Комісаріату вугільної промисловості СРСР).

**ТАРАЩАНСЬКА** — на честь Таращанського полку 1-ї Української радянської дивізії, сформованого радянською Росією восени 1918 року в «нейтральній зоні» на території Чернігівської губернії для збройної інтервенції та встановлення радянської влади в Україні.

**ЧЕКІСТ** (-ів, -ська) — назва пов'язана з радянським органом державної безпеки — Всеросійською надзвичайною комісією по боротьбі з контрреволюцією і саботажем (рос. «ВЧК»).

**ЧЕРВОНИЙ** (рос. «красный») — прикметник, що використовується у топоніміці, сам по собі не є комуністичною символікою. В той же час, за комуністичного режиму додавання до назви населених пунктів прикметника «червоний» (або російською мовою «красний») у багатьох випадках було символом встановлення радянської влади. У такому випадку назви відповідно до пп. «є» п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» підлягають перейменуванню.

#### ПРИКЛАДИ:

Місто **КРАСНИЙ ЛИМАН**. Місто Лиман засновано у 1667 р. і своєю назвою завдячує однойменному озеру, що знаходиться поруч. У 1869 р. поблизу поселення збудовано, а у 1911–1913 рр. розширено залізничну станцію Лиман (Шухтанове). У 1919 р. в Лимані встановлено більшовицьку владу. У 1925 р., на прохання колишніх бійців 12-го Українського радянського полку, станцію Лиман перейменовано на Красний Лиман на честь загиблих червоних партизанів. У ході адміністративної реформи 1938 р. станція Красний Лиман і село Лиман були об'єднані в одне ціле. Так виникло місто Красний Лиман — районний центр Доне-

цької області. Таким чином, назва м. Красний Лиман містить у своїй назві прикметник «красний», що символізує більшовицьку інтервенцію на територію України (у даному випадку збройну боротьбу червоних партизанів проти Армії УНР) під червоним прапором комуністичної партії, пов'язана зі встановленням радянської влади на території України та переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті.

Місто **ЧЕРВОНАЗАВОДСЬКЕ** було засновано у вересні 1928 р. як селище Сталінка у зв'язку з будівництвом цукрового заводу, відповідно до проголошеного у грудні 1925 р. XIV-м з'їздом ВКП(б) партійного курсу на індустріалізацію СРСР. У 1961 р. перейменовано у селище Червонозаводське, статус міста отримало у 1977 р. Додавання прикметника «червоний» у назві населеного пункту у радянські часи використовувалось як символ більшовицької революції, комуністичної партії, червоного прапору «боротьби за комунізм». Безпосереднім наслідком цієї боротьби була розпочата у 1928/29–1932/33 рр. політика «індустріалізації», яка поставила на межу виживання українське селянство, спричинила масове знищення людей під час Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. Таким чином, назва міста Червонозаводське, з одного боку, містить елемент символіки комуністичної партії та, з іншого, вказує на «індустріалізаційне» походження, отже, підпадає під дію пп. «г», «є» п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» та має бути перейменована.

**ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКА** (рос. «Красноармейская» — від «Робітниче-Селянська Червона Армія») — назва пов'язана зі встановленням радянської влади та є похідною від збройних більшовицьких формувань.

**ЧЕРВОНОГВАРДІЙСЬКА** — на честь Червоної гвардії (рос. «Красная гвардия») — добровільного напіввійськового та військового формування більшовиків, що виникло під час Лютневої революції 1917 р., зняряддя більшовицьких і анархістських організацій у здійсненні червоного терору та продрозверстки з селянства, а також інтервенції та встановлення радянської влади на території України.

**ЧЕРВОНОЗОРЯНА** — на честь встановлення радянської влади.

**ЧЕРВОНОЇ АВІАЦІЇ** (рос. «Красной авиации») — назва пов'язана зі встановленням радянської влади.

**ЧЕРВОНОЇ ЗІРКИ** — назва містить символіку комуністичної партії, є елементом герба СРСР та гербів союзних радянських республік та пов'язана з встановленням радянської влади (першопочатково — знак розрізнення бійців Червоної Армії, запроваджений наказом Народного комісаріату з військових справ РРФСР від 7 травня 1918 р.).

**ЧЕРВОНОКОЗАЧА** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади та є похідною від збройних більшовицьких формувань.

**ЧЕРВОНОПАРТИЗАНСЬКА** — на честь червоних партизан, які брали участь у військовій агресії проти УНР у 1918–1921 рр.

**ЧЕРВОНОПРАПОРНА** — на честь встановлення радянської влади та є похідною від комуністичної символіки — червоного прапора.

**ЧЕРВОНОФЛОТСЬКА** — на честь Робітниче-селянського Червоного флоту, який брав збройну участь встановленні радянської влади.

**ЧОНГАРСЬКА** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади в Україні (на честь наступальної операції Південного фронту Червоної армії в листопаді 1920 р. проти армії П. Врангеля з метою прориву на територію Криму через Чонгарські укріплення, яка в офіційній радянській історичній науці вважалася завершенням громадянської війни в Росії).

**III-го ІНТЕРНАЦІОНАЛУ** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії (від Комуністичного інтернаціоналу) — міжнародної організації комуністичних партій, заснованої у 1919 р. у Москві за ініціативи В. Леніна (Ульянова), керованої Кремлем і контрольованої Іноземним відділом НКВС.

**5-го ГРУДНЯ** — на честь прийняття 5 грудня 1936 р. VIII-м надзвичайним з'їздом Рад т. зв. «Сталінської конституції» — основного закону СРСР.



**VI З'ЇЗДУ РАД** — назва пов'язана зі встановленням радянської влади.

**10-ї П'ЯТИРІЧКИ** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії та плановою економікою СРСР.

**17-го ВЕРЕСНЯ** — пов'язана з початком агресії СРСР проти Польщі і встановленням радянської влади на території Західної України внаслідок розгрому Польщі спільно з нацистською Німеччиною (1939 р.).

**18-го ПАРТЗ'ЇЗДУ** — назва пов'язана з діяльністю комуністичної партії.

**25-го ЖОВТНЯ** — назва пов'язана із Жовтневим переворотом (25 жовтня за старим стилем) 1917 р.

**26 БАКИНСЬКИХ КОМІСАРІВ** — на честь учасників встановлення радянської влади в Азербайджані, що брали участь в організації та здійсненні політичних репресій.

**40-РІЧЧЯ ЖОВТНЯ** — на честь річниці Жовтневого перевороту (25 жовтня за старим стилем) 1917 р. та встановлення радянської влади.

**40 РОКІВ ВЛКСМ** — на честь річниці Всесоюзного Ленінського комуністичного союзу молоді (ВЛКСМ) або комсомолу — комуністичної молодіжної організації, підконтрольної КПРС.

**50-РІЧЧЯ ЖОВТНЯ** — на честь річниці Жовтневого перевороту (25 жовтня за старим стилем) 1917 р. та встановлення радянської влади.

**50 РОКІВ ВЛКСМ** — на честь річниці Всесоюзного Ленінського комуністичного союзу молоді (ВЛКСМ) або комсомолу — комуністичної молодіжної організації, підконтрольної КПРС.

**50 РОКІВ СРСР** — на честь Союзу Радянських Соціалістичних Республік (скорочено — СРСР або Радянський Союз), утвореного 30 грудня 1922 р.

**51-а ПЕРЕКОПЬСКА ДИВІЗІЯ** (повна назва — 51-а стрілецька Перекопська ордена Леніна Червонопрапорна дивізія імені Московської Ради робітничих селянських та червоноармійських депутатів) — на честь дивізії під командуванням В. Блюхера, яка

відіграла важливу роль у встановленні радянської влади в ході збройної більшовицької інтервенції 1917–1921 рр. в Україну. Зокрема, брала участь в боях за Каховський плацдарм у серпні 1920 р., Перекопській операції і боях за Крим у жовтні-листопаді 1920 р. У січні-березні 1940 р. 51-а дивізія брала участь в окупації та наступній анексії частини території Фінляндії. У ході Другої світової війни, 28 листопада 1942 р. 51-а стрілецька дивізія була розформована. У подальшому, з метою збереження революційних та бойових традицій, почесне найменування «Перекопської», було присвоєно іншому гвардійському з'єднанню Радянської Армії.

**60 РОКІВ СРСР** — на честь Союзу Радянських Соціалістичних Республік (скорочено — СРСР або Радянський Союз), утвореного 30 грудня 1922 р.

**70 РОКІВ СРСР** — на честь Союзу Радянських Соціалістичних Республік (скорочено — СРСР або Радянський Союз), утвореного 30 грудня 1922 р.

Сергій Горобець,  
кандидат історичних наук,  
співробітник Українського  
інституту національної пам'яті

# ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ РОЗ'ЯСНЕННЯ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

## Як перейменувати населений пункт: рекомендації для органів місцевого самоврядування

### 1. Нормативно-правові акти, що регулюють порядок перейменування населеного пункту:

- Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- Закон України «Про звернення громадян»;
- Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР, затверджене указом Президії ВР УРСР від 12.03.1981 №1654-Х.

### 2. Ініціатива щодо перейменування населеного пункту:

#### 2.1. Ініціатор та організатор перейменування населеного пункту:

- посадові особи органів місцевого самоврядування (сільський, селищний, міський голова або секретар місцевої ради) або місцева рада;

#### 2.2. Право подання пропозицій щодо перейменування населеного пункту мають:

- будь-який громадянин України, іноземець, особа без громадянства, які на законних підставах знаходяться на території України;
- будь-яка юридична особа;
- органи державної влади та їх посадові особи;
- органи місцевого самоврядування та їх посадові особи (сільський, селищний, міський голова або секретар місцевої ради);
- об'єднання громадян;
- трудові колективи.

### 2.3. Оформлення пропозиції щодо перейменування населеного пункту:

- лист, звернення (у т.ч. в електронній формі).

### 2.4. Пропозиції вносяться:

- на ім'я сільського, селищного, міського голови або відповідній місцевій раді.

#### 2.4.1. Пропозиція розглядається:

- сільським, селищним, міським головою або секретарем місцевої ради, виконавчим органом або допоміжним органом (наприклад, комісією з перейменування) місцевої ради.

### У разі розгляду пропозиції виконавчим органом або комісією з перейменування, вони вносять пропозицію сільському, селищному, міському голові щодо:

- дати, місця і часу проведення громадських слухань;
- переліку питань порядку денного;
- організаційного комітету заходу;
- процедури підведення підсумків.

### 2.5.2. Сільський, селищний, міський голова приймає розпорядження про проведення громадських слухань

(*Чітких термінів проведення громадських слухань, на відміну від громадського обговорення, законодавством не передбачено. Тому вони можуть бути запропоновані організатором громадських слухань і мають бути визначені у рішення про проведення громадських слухань.*)

*Разом з тим, проведення громадських слухань, прийняття відповідного рішення місцевою радою та направлення пропозиції Верховній Раді України мають відбутися до 21.11.2015 р.).*

### 2.6. Повідомлення про проведення громадських слухань:

#### 2.6.1. Повідомлення розміщує організатор на сайті місцевої ради та в місцевих ЗМІ.

#### 2.6.2. Інформаційне повідомлення про проведення громадських слухань повинно містити:

- найменування організатора громадських слухань;
- мету і порядок денний громадських слухань;

— ініціаторів, що внесли пропозицію щодо перейменування населеного пункту;

— строк, місце, час проведення громадських слухань, акредитація представників засобів масової інформації, реєстрація учасників;

— поштову адресу та (або) адресу електронної пошти, номер телефону, строк і форму для подання пропозицій (зауважень);

— місцезнаходження та (або) адресу електронної пошти, номер телефону організатора громадських слухань, за якими можна отримати консультації з питання, що винесене на громадські слухання;

— прізвище та ім'я особи, відповідальної за проведення громадських слухань;

— строк і спосіб оприлюднення результатів громадських слухань.

## **2.7. Порядок проведення громадських слухань:**

### **2.7.1. Громадські слухання вважаються такими, що відбулися, за умови участі в них:**

— ініціатора (організатора);

— представників місцевої ради;

— представників територіальної громади.

### **2.7.2. У ході громадських слухань ведеться протокол.**

### **2.7.3. Пропозиції вносяться головному:**

— в усній та письмовій формі.

### **2.7.4. Підведення підсумків громадських слухань:**

— пропозиція підтримується шляхом голосування простою більшістю голосів присутніх;

— оформлення протоколу та передача його організатору громадських слухань.

***Результати громадських слухань мають рекомендаційний характер для органів місцевого самоврядування.***

## **2.8. Сільський, селищний, міський голова:**

— з урахуванням протоколу громадських слухань готує проект рішення та подає на розгляд ради.

**2.8.1.** Рада приймає рішення (схвалює пропозицію громадських слухань або бере до відома) і направляє Верховній Раді

України рішення з пропозицією про перейменування населеного пункту.

Богдан Короленко,  
кандидат історичних наук,

Сергій Рябенко,  
магістр права,  
співробітники Українського інституту  
національної пам'яті

## Як перейменувати населений пункт, район: рекомендації для місцевих державних адміністрацій

### 1. Нормативно-правові акти, що регулюють порядок перейменування населеного пункту:

- Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;
- Закон України «Про місцеві державні адміністрації»;
- Закон України «Про звернення громадян»;
- Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР, затверджене указом Президії ВР УРСР від 12.03.1981 №1654-Х.

### 2. Ініціатива щодо перейменування населеного пункту:

#### 2.1. Ініціатор та організатор перейменування населеного пункту:

- голова місцевої державної адміністрації (або особа, яка згідно закону здійснює його повноваження).

#### 2.2. Право подання пропозицій щодо перейменування населеного пункту мають:

- будь-який громадянин України, іноземець, особа без громадянства, які на законних підставах знаходяться на території України;
- будь-яка юридична особа;
- органи державної влади або їх посадові особи;
- об'єднання громадян;
- трудові колективи.

#### 2.3. Оформлення пропозиції щодо перейменування на- селеного пункту:

- лист, звернення (в т.ч. в електронній формі).

#### 2.4. Пропозиції вносяться:

- на ім'я голови місцевої державної адміністрації (або особи, яка згідно закону здійснює його повноваження).

#### 2.5.Пропозиція розглядається:

- головою місцевої державної адміністрації (або особою, яка згідно закону здійснює його повноваження), одним із його заступників (згідно розподілу обов'язків) або допоміжним органом (наприклад, комісією з перейменування) місцевої державної адміністрації.

#### Заступник або допоміжний орган (комісія з переймену- вання) місцевої державної адміністрації вносять пропози- цію голові щодо:

- дати, місця і часу проведення громадських слухань;
- переліку питань порядку денного; — організаційного комітету заходу;
- процедури підведення підсумків.

#### 2.5.2. Голова місцевої державної адміністрації приймає розпорядження про проведення громадських слухань

*(чітких термінів проведення громадських слухань, на відміну від громадського обговорення, законодавством не передбачено. Тому вони можуть бути запропоновані організатором громадських слухань і мають бути визначені у розпорядженні про проведення громадських слухань.*

*Разом з тим, проведення громадських слухань, прийняття відповідного розпорядження голови місцевої державної адміністрації та направлення пропозиції Верховній Раді України мають відбутися до 21.11.2015 р.).*

#### 2.6. Повідомлення про проведення громадських слухань:

##### 2.6.1. Повідомлення розміщує організатор на сайті міс- цевої державної адміністрації та в місцевих ЗМІ.

##### 2.6.2.Інформаційне повідомлення про проведення гро- мадських слухань повинно містити:

- найменування організатора громадських слухань (відповідна місцева державна адміністрація);
- мету і порядок денний громадських слухань;
- ініціаторів, що внесли пропозицію щодо перейменування населеного пункту;
- строк, місце, час проведення заходів з громадських слухань, акредитація представників засобів масової інформації, реєстрація учасників;



— поштову адресу та (або) адресу електронної пошти, номер телефону, строк і форму для подання пропозицій (зауважень);

— місцезнаходження та (або) адресу електронної пошти, номер телефону організатора громадських слухань, за якими можна отримати консультації з питання, що винесене на громадські слухання;

— прізвище та ім'я особи, відповідальної за проведення громадських слухань;

— строк і спосіб оприлюднення результатів громадських слухань.

## **2.7. Порядок проведення громадських слухань**

### **2.7.1. Громадські слухання вважаються такими, що відбулися, за умови участі в них:**

— ініціатора (організатора);

— представників територіальної громади населеного пункту (населених пунктів) району.

### **2.7.2. У ході громадських слухань ведеться протокол.**

### **2.7.2. Пропозиції вносяться головуючому:**

— в усній чи письмовій формі.

### **2.7.3. Підведення підсумків громадських слухань:**

— пропозиція підтримується шляхом голосування простою більшістю голосів присутніх;

— оформлення протоколу та передача його організатору громадських слухань.

**Результати громадських слухань мають рекомендаційний характер для місцевих державних адміністрацій**

## **2.8. Голова місцевої державної адміністрації:**

— з урахуванням протоколу громадських слухань видає розпорядження та направляє на розгляд Верховної Ради України розпорядження з пропозицією про перейменування.

Богдан Короленко,  
кандидат історичних наук,

Сергій Рябенко,  
магістр права, співробітники  
Українського інституту національної пам'яті

## **Щодо перереєстрації транспортних засобів фізичних осіб**

Станом на сьогодні перереєстрація транспортних засобів визначається порядком, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів» № 1388 від 07.09.1998.

Зокрема, згідно п. 33 вказаного порядку, перереєстрація транспортних засобів проводиться у разі «отримання свідоцтва про реєстрацію замість утраченого або не придатного для користування, зміни їх власників, місця стоянки, місцезнаходження або найменування власників-юридичних осіб, місця проживання або прізвища, імені чи по батькові фізичних осіб, які є власниками транспортних засобів, а також у разі зміни кольору, переобладнання транспортного засобу чи заміни кузова, інших складових частин, що мають ідентифікаційні номери».

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» та ст. 29 Цивільного кодексу України, місцем проживання фізичної особи є житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якому особа проживає постійно або тимчасово.

Відповідно до ст. 379 Цивільного кодексу України, «житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них».

Таким чином, передбачене ч. 6, 7 ст. 7 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» перейменування областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів

не є зміною місця проживання фізичної особи-власника транспортного засобу, оскільки фактично місцезнаходження житла фізичної особи не змінюється. У зв'язку з цим, зміна назви вулиці (провулку, населеного пункту) згідно діючого законодавства не є та не може бути підставою для перереєстрації транспортних засобів, належних фізичним особам на праві власності.

У разі безпідставних вимог з боку органів ДАІ МВС України у Вашій області або місті щодо необхідності перереєстрації належних громадянам транспортних засобів, по даним фактам радимо Вам звертатися до органів прокуратури.

Богдан Короленко,  
*кандидат історичних наук,*

Сергій Рябенко,  
*магістр права,*  
*співробітники Українського інституту*  
*національної пам'яті*

## СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АСРР — Автономна Соціалістична радянська республіка  
ВКП(б) — Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)  
ВЛКСМУ — Всесоюзний ленінський комуністичний союз молоді  
ВУЦВК — Всеукраїнський центральний виконавчий комітет  
ВЧК — рос. Всероссийская чрезвычайная комиссия  
ГУЛАГ — рос. Главное управление лагерей  
ДЕРЖБЕЗПЕКА — державна безпека  
ДПУ — Державно-політичне управління  
КДБ — Комітет державної безпеки  
КІМ — Комуністичний інтернаціонал молоді  
КОМНЕЗАМ — комітет незаможних селян  
КОМПАРТИЙНИЙ — комуністичний партійний  
КП(б)У — Комуністична партія (більшовиків) України  
КПРС — Комуністична партія Радянського Союзу  
КПУ — Комуністична партія України  
ЛКСМУ — Ленінський комуністичний союз молоді України  
МВС — Міністерство внутрішніх справ  
МДБ — Міністерство державної безпеки  
МОПР — рос. Международная организация помощи борцам за революцию  
МЮД — рос. Международный юношеский день»  
НДР — Німецька Демократична Республіка  
НК — Народний комісаріат  
НКВС — Народний комісаріат внутрішніх справ  
ОДПУ — Об'єднане державно-політичне управління  
ОСО — рос. Особое совещание  
РКП(б) — Російська комуністична партія (більшовиків)  
РНК — Рада народних комісарів  
РРФСР — Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка  
РСДРП(б) — Російська соціал-демократична партія (більшовиків)  
РСІ — Робітниче-селянська інспекція  
СРСР — Союз Радянських Соціалістичних Республік  
Ст. — станція  
УДБ — Управління державної безпеки

УНКВ — Управління народного комісаріату внутрішніх справ  
УНР — Українська Народна Республіка  
УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка  
УСРР — Українська Соціалістична Радянська Республіка  
ЦВК — Центральний виконавчий комітет  
ЦК — Центральний комітет  
ЧК — рос. Чрезвычайная комиссия

## ЗАКОН УКРАЇНИ

**Про засудження комуністичного та націоналсоціалістичного  
(нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону  
пропаганди їхньої символіки**

**(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.219)**

Верховна Рада України від імені Українського народу — громадян України всіх національностей, керуючись положеннями Загальної декларації прав людини, беручи до уваги резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1096 (1996) від 27 червня 1996 року щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів, № 1481 (2006) від 26 січня 2006 року щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів, № 1495 (2006) від 12 квітня 2006 року щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології, № 1652 (2009) від 29 січня 2009 року щодо відношення до пам'ятників, що мають суперечливу історичну інтерпретацію у державах — членах Ради Європи, резолюцію Парламентської Асамблеї ОБСЄ SC (09) 3 R від 29 червня — 3 липня 2009 року щодо неприпустимості звеличення тоталітарних режимів, відкриття історичних та політичних архівів, вивчення тоталітарної спадщини та підвищення поінформованості громадськості, декларацію Європейського Парламенту від 23 вересня 2008 року щодо проголошення 23 серпня днем пам'яті жертв сталінізму і нацизму, резолюцію Європейського Парламенту від 23 жовтня 2008 року в пам'ять про Голодомор — штучний голод в Україні 1932-1933 років, резолюцію Європейського Парламенту від 2 квітня 2009 року щодо європейської свідомості та тоталітаризму, Спільну заяву з нагоди 70-х роковин Голодомору — Великого голоду 1932-1933 років в Україні, прийняту на 58-й сесії Генеральної Асамблеї

ООН, враховуючи засудження у 1991 році Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» політичних репресій, що здійснювалися протягом 1917-1991 років комуністичним тоталітарним режимом на території України, відмежування від методу державного терору в управлінні державою, притаманного комуністичному тоталітарному режиму, і проголошення намірів неухильно сприяти відновленню справедливості та усуненню наслідків свавілля

і порушення громадянських прав, враховуючи визнання Законом України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» Голодомору 1932-1933 років геноцидом Українського народу, засудження злочинних дій тоталітарного режиму СРСР, спрямованих на організацію Голодомору, наслідком якого стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу та його вікових традицій, духовної культури та етнічної самобутності, а також встановлення постановою Апеляційного суду міста Києва 13 січня 2010 року факту причетності вищого керівництва СРСР, УРСР та комуністичної партії до організації Голодомору 1932-1933 років в Україні, дбаючи про забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, прагнучи розвивати і зміцнювати незалежну, демократичну, правову державу,

керуючись статтею 11 Конституції України, яка зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, з метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України приймає цей Закон, яким засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму.

#### **Стаття 1.** Визначення термінів

1. У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

1) комуністична партія — Російська соціал-демократична робітнича партія (більшовиків) (РСДРП(б)), Російська комуністична партія (більшовиків) (РКП(б)), Всесоюзна комуністична партія (більшовиків) (ВКП(б)), Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС), Комуністична партія (більшовиків) України (КП(б)У), Комуністична партія України (КПУ), комуністичні партії союзних республік, що входили до складу СРСР, а також їхні осередки в автономних радянських соціалістичних республіках, краях, об-

ластях, автономних областях, автономних округах, містах республіканського підпорядкування та місцеві осередки;

2) пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів — публічне заперечення, зокрема через засоби масової інформації, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націоналсоціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, поширення інформації, спрямованої на виправдання злочинного характеру комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, діяльності радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів;

3) радянські органи державної безпеки — Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією і саботажем, Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами, Державне політичне управління, Об'єднане державне політичне управління, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат державної безпеки, Міністерство державної безпеки, Комітет державної безпеки, їхні територіальні, функціональні, структурні підрозділи, а також безпосередньо підпорядковані цим органам бойові загони, охорона (варта), війська або спеціальні частини;

4) символіка комуністичного тоталітарного режиму — символіка, що включає:

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої «народної демократії»: Народної Республіки Албанії (Соціалістичної Народної Республіки Албанії), Народної Республіки Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Народної Республіки Румунії (Соціалістичної Республіки Румунії), Угорської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Федеративної Народної Республіки Югославії (Соціалістичної Феде-



ративної Республіки Югославії) та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними (діючими) прапори або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні

посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

ж) найменування комуністичної партії;

5) символіка націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму — символіка, що включає:

а) символіку Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

б) державний прапор нацистської Німеччини 1939-1945 років;

в) державний герб нацистської Німеччини 1939-1945 років;

г) найменування Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

г) зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

д) зображення гасел Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП), цитат осіб, які обіймали керівні посади в Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини (НСДАП), вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у 1935-1945 роках.

**Стаття 2.** Засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Комуністичний тоталітарний режим 1917-1991 років в Україні визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політич-

них, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

2. Націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим визнається в Україні злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з расових, етнічних мотивів, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим, спираючись на встановлені Нюрнберзьким міжнародним військовим трибуналом 1945–1946 років факти, засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

**Стаття 3.** Заборона пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки

1. Пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв комуністичного тоталітарного режиму, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму та заборонена законом.

2. Пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки юридичною особою, політичною партією, іншим об'єднанням громадян, друкованим засобом масової інформації та/або використання у назві символіки комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів є підставою для відмови в реєстрації та/або припинення діяльності юридичної особи, політичної партії, іншого об'єднання громадян, підставою для відмови в реєстрації та/або припинення випуску друкованого засобу масової інформації.

3. У разі невиконання юридичними особами, політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян, друкованими засоба-

ми масової інформації вимог цього Закону їх діяльність/випуск підлягає припиненню в судовому порядку за позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, або іншого уповноваженого органу державної влади.

4. Рішення про невідповідність діяльності, найменування та/або символіки юридичної особи, політичної партії, іншого об'єднання громадян вимогам цього Закону приймає центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку.

5. Політичні партії, обласні, міські, районні організації або інші структурні утворення, передбачені статутами політичної партії, щодо яких центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, прийнято у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку рішення про невідповідність їх діяльності, найменування та/або символіки вимогам цього Закону, не можуть бути суб'єктом виборчого процесу.

**Стаття 4.** Заборона використання та пропаганди символіки комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України заборонено.

2. Заборона виготовлення символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму не поширюється на випадки виготовлення такої символіки для її подальшого використання з метою, зазначеною у частині третій цієї статті.

3. Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму:

1) на документах державних органів та органів місцевого самоврядування (місцевих органів державної влади і управління), прийнятих чи виданих до 1991 року;

2) на документах, виданих закладами освіти та науки, підприємствами, установами, організаціями до 1991 року;

3) в експозиціях музеїв, тематичних виставках, Музейному фонді України, а також бібліотечних фондах на різних носіях інформації;

4) у творах мистецтва, створених до набрання чинності цим Законом;

5) у процесі наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб;

6) на оригіналах бойових знамен;

7) на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991-2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними;

8) на намогильних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань;

9) під час викладення або реконструкції (зокрема історичної) історичних подій;

10) у приватних колекціях та приватних архівних зібраннях;

11) як об'єктів антикварної торгівлі.

Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму (за умови, що це не призводить до пропаганди злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, злочинного характеру націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму):

1) у посібниках, підручниках та інших матеріалах наукового, освітнього і навчального характеру, які використовуються у навчальному, навчально-виховному і освітньому процесах;

2) у творах мистецтва, створених після набрання чинності цим Законом.

**Стаття 5.** Розслідування та оприлюднення інформації про злочини, вчинені представниками комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Держава здійснює розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людства та людяності, військових злочинів, вчинених в Україні представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, та вживає заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків таких злочинів та відновлення історичної справедливості, зокрема шляхом дослідження та встановлення кількості жертв комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, визначення та упорядкування місць масових поховань таких жертв, збору, узагальнення та оприлюднення інформації про розкуркулення, репресії, масові та індивідуальні страти, смерті, депортації, катування, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідування з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіяння моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях.

2. Держава вживає заходів, спрямованих на підвищення поінформованості громадськості про злочини, вчинені представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, розробляє та вдосконалює навчальні посібники, програми та заходи з питань історії комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, сприяє утвердженню в суспільстві поваги до людської гідності, прав і основоположних свобод людини, розвитку плюралізму та демократії.

3. Держава заохочує та підтримує діяльність неурядових установ та організацій, які проводять дослідницьку та просвітницьку роботу стосовно злочинів, вчинених представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

4. Архівні документи, зокрема документи колишніх радянських органів державної безпеки, пов'язані з політичними репресіями, Голодомором 1932-1933 років в Україні, іншими

злочинами, вчиненими представниками комуністичного або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, а також будь-яка інформація, що міститься в них, не належать до інформації з обмеженим доступом. Держава здійснює оприлюднення, забезпечує можливість вивчення та доступ до зазначених архівних документів та інформації, що міститься в них.

**Стаття 6.** Відповідальність за порушення законодавства про заборону пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та використання їхньої символіки

1. Особи, винні у порушенні вимог цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом.

**Стаття 7.** Прикінцеві та перехідні положення

Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 2526, ст. 131):

частину першу статті 96-<sup>9</sup> після цифр «436» доповнити цифрами «436-<sup>1</sup>»; статтю 436-<sup>1</sup> викласти в такій редакції:

«**Стаття 436-<sup>1</sup>.** Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки», — карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені особою, яка є представником влади, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, — караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна

або без такої»; у Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 1, ст. 1; 2004 р., № 11, ст. 141; 2014 р., № 5, ст. 62, № 22, ст. 816):

частину першу статті 3 доповнити абзацом сьомим такого змісту:

«пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки»; статтю 11 доповнити частиною четвертою такого змісту:

«Забороняється державна реєстрація друкованого засобу масової інформації, назва якого містить символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів»;

3) у Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 7, ст. 36; 2003 р., № 35, ст. 271):

у статті 5:

частину першу після слова «моралі» доповнити словами «вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»; частину другу доповнити реченням такого змісту: «Об'єктом знака не можуть бути імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті»; статтю 6 доповнити частиною п'ятою такого змісту:

«5. Не можуть одержати правову охорону та не можуть бути зареєстровані як знаки позначення, що суперечать вимогам частини другої статті 5 цього Закону та вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного



(нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

4) статтю 2 Закону України «Про інформаційні агентства» (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 13, ст. 83; 2014 р., № 12, ст. 178, № 22, ст. 816) доповнити частиною четвертою такого змісту:

«Інформаційні агентства не мають права у своїх матеріалах пропагувати комуністичний та/або націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими та їхню символіку»;

5) частину першу статті 52 Закону України «Про вибори Президента України» (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 20-21, ст. 291; 2014 р., № 16, ст. 582) доповнити пунктом 8 такого змісту:

«8) висування кандидата на пост Президента України від партії, яка здійснює пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їхньої символіки та щодо якої в установленому Кабінетом Міністрів України порядку прийнято рішення про невідповідність її діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

6) розділ VII «Заключні положення» Закону України «Про місцеві державні адміністрації» (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 20-21, ст. 190) доповнити двома абзацами такого змісту:

«У разі якщо протягом строку, визначеного абзацами першим і другим пункту 6 статті 7 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», сільські, селищні, міські ради або сільські, селищні, міські голови населених пунктів на території відповідної області в установленому Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» порядку не здійзнять перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об'єктів топоніміки населених пунктів, назви

яких містять у собі символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке перейменування здійснюється розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов'язаний прийняти таке розпорядження у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом другим пункту 6 статті 7 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, установлених Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», статтею 3 Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом строку, визначеного пунктом 6 статті 7 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», сільські, селищні, міські ради або сільські, селищні, міські голови населених пунктів на території відповідної області в установленому зазначеним законом порядку не здійзнять демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, пе-

реслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, такий демонтаж здійснюється за розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов'язаний прийняти розпорядження про демонтаж у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом четвертим пункту 6 статті 7 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

7) у Законі України «Про політичні партії в Україні» (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 23, ст. 118; 2014 р., № 5, ст. 62): частину першу статті 5 доповнити пунктом 9 такого змісту:

«9) пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки»; статтю 9 після частини другої доповнити новою частиною такого змісту:

«У символіці політичної партії не може використовуватися символіка комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів».

У зв'язку з цим частини третю і четверту вважати відповідно частинами четвертою і п'ятою;

8) у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., № 31-32, ст. 263 із наступними змінами): частину сьому статті 8 доповнити другим реченням такого змісту: «Забороняється використовувати в назві юридичної особи символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів»; частину другу статті 10 викласти в такій редакції:

«2. Адміністративний збір не справляється за проведення державної реєстрації змін, що вносяться до установчих документів:

благодійних організацій;

юридичних осіб, пов'язаних із прийняттям Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного

(нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки», а також зміни місцезнаходження юридичної особи, місця проживання фізичної особи у зв'язку із зміною назви (перейменуванням) скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів»; частину першу статті 27 після абзацу третього доповнити новим абзацом такого змісту:

«наявність в установчих документах юридичної особи пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки».

У зв'язку з цим абзаци четвертий — дванадцятий вважати відповідно абзацами п'ятим — тринадцятим;

9) у Законі України «Про географічні назви» (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 27, ст. 360; 2014 р., № 6-7, ст. 80): у статті 5:

після частини дев'ятої доповнити новою частиною такого змісту:

«Забороняється присвоювати географічним об'єктам назви, які є іменами або псевдонімами осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, а також назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури)».

У зв'язку з цим частини десяту та одинадцятую вважати відповідно частинами одинадцятую та дванадцятую; частину одинадцятую викласти в такій редакції:

«Перейменування географічних об'єктів здійснюється у випадку:

повторення назв однорідних географічних об'єктів у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці; необхідності

повернення окремим географічним об'єктам їхніх історичних назв; істотної зміни функції або призначення географічного об'єкта; необхідності приведення назви географічного об'єкта у відповідність із вимогами Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»; частину дванадцяту доповнити реченням такого змісту: «Перейменування географічних об'єктів, пов'язане з необхідністю приведення назв таких географічних об'єктів у відповідність із вимогами Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

статтю 8 після частини четвертої доповнити новою частиною такого змісту:

«Перейменування географічних об'єктів, пов'язане з необхідністю приведення назв таких об'єктів у відповідність із вимогами Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», здійснюється з урахуванням особливостей, установлених Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

У зв'язку з цим частини п'яту та шосту вважати відповідно частинами шостою та сьомою;

10) статтю 9 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 18, ст. 155) після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

«2. Мовник не має права розповсюджувати аудіовізуальні твори, у яких заперечується або виправдовується злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, злочинний характер націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, створюється позитивний образ осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (поса-

ду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки, виправдовується діяльність радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті».

У зв'язку з цим частину другу вважати частиною третьою;

11) частину першу статті 44 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № 35-36, ст. 491; 2014 р., № 18-19, ст. 696) доповнити пунктом 6 такого змісту:

«6) висування кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови від місцевої організації партії, яка здійснює пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їхньої символіки та щодо якої в установленому Кабінетом Міністрів України порядку прийнято рішення про невідповідність її діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

12) пункт 4 частини четвертої статті 21 Закону України «Про інформацію» (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., № 32, ст. 313) викласти в такій редакції:

«4) про факти порушення прав і свобод людини, включаючи інформацію, що міститься в архівних документах колишніх радянських органів державної безпеки, пов'язаних з політичними репресіями, Голодомором 1932-1933 років в Україні та іншими злочинами, вчиненими представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів»;

13) частину першу статті 60 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 10-11, ст. 73; 2014 р., № 22, ст. 794) доповнити пунктом 8 такого змісту:

«8) висування кандидата (кандидатів) у депутати від партії, яка здійснює пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їхньої символіки та щодо якої в установленому Кабінетом Міністрів України порядку прийнято рішення про невідповідність її діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

14) у Законі України «Про громадські об'єднання» (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 1, ст. 1; 2014 р., № 17, ст. 593, № 22, ст. 801, ст. 811):

частину першу статті 4 після слів «здоров'я населення» доповнити словами «пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки»;

частину другу статті 18 після пункту 5 доповнити новим пунктом такого змісту:

«б) символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів».

У зв'язку з цим пункт 6 вважати пунктом 7;

15) у Законі України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» (Відомості Верховної Ради України, 2013 р., № 17, ст. 150): статтю 1 доповнити частиною четвертою такого змісту:

«4. Питання, пов'язані з приведенням раніше присвоєних об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій у відповідність з вимогами Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», регулюються цим Законом з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

статтю 3 доповнити частиною шостою такого змісту:

«б. Забороняється присвоювати юридичним особам та об'єктам права власності імена або псевдоніми осіб, які обіймали

керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, а також назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури)».

3. Юридичні особи, політичні партії, інші об'єднання громадян, зареєстровані на день набрання чинності цим Законом, у разі порушення його вимог зобов'язані протягом одного місяця з дня набрання чинності цим Законом привести свої установчі документи, найменування та/або символіку у відповідність із вимогами цього Закону. При цьому такі юридичні особи звільняються від сплати адміністративного збору під час державної реєстрації змін до установчих документів, пов'язаних з приведенням їх у відповідність із цим Законом.

Власники знаків для товарів і послуг, які на день набрання чинності цим Законом містять символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом зобов'язані привести такі знаки для товарів і послуг у відповідність із цим Законом.

4. У разі недотримання вимог цього Закону юридичними особами, політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян, зазначеними у пункті 3 цієї статті Закону, їхня діяльність підлягає припиненню в установленому законом порядку, крім випадків, коли юридичними особами, політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян вжито заходів щодо дотримання вимог цього Закону, а неможливість державної реєстрації змін до установчих документів, пов'язаних з приведенням їх у відповідність із цим Законом, зумовлена об'єктивними причинами.

5. Засновники друкованих засобів масової інформації, які на момент набрання чинності цим Законом здійснювали про-



паганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та/або використовували у назві символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, зобов'язані припинити здійснення такої пропаганди та/або здійснити перереєстрацію друкованого засобу масової інформації. Засновники таких друкованих засобів масової інформації звільняються від сплати реєстраційного збору за перереєстрацію.

6. У разі недотримання вимог цього Закону засновниками друкованих засобів масової інформації після спливу трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом їх випуск підлягає припиненню в установленому законом порядку, крім випадків, коли засновником друкованого засобу масової інформації вжито заходів щодо дотримання вимог цього Закону, а неможливість перереєстрації такого друкованого засобу масової інформації зумовлена об'єктивними причинами.

Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним державним адміністраціям, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом в установленому порядку здійснити демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, а також в установленому порядку перейменувати райони у містах, сквери, бульвари, вулиці, провулки, узвози, проїзди, проспекти, площі, майдани, набережні, мости, інші об'єкти топоніміки населених пунктів, а також інші географічні об'єкти, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку сільською, селищною, міською радою в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об'єктів топоніміки населених пунктів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке рішення у формі розпорядження приймається відповідним сільським, селищним, міським головою (або особою, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, встановлених цим Законом, статтею 3 Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування (обласними, районними, сільськими, селищними, міськими радами) в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про перейменування назв географічних об'єктів, що містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке рішення у формі постанови приймається Кабінетом Міністрів України у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, встановлених цим Законом, статтею 5 Закону України «Про географічні назви», пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом строку, зазначеного в абзаці другого цього пункту, сільським, селищним, міським головою (або особою, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення у формі розпорядження про перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об'єктів

топоніміки населених пунктів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке перейменування здійснюється розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов'язаний прийняти таке розпорядження у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом другим цього пункту. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, встановлених цим Законом, статтею 3 Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку сільською, селищною, міською радою в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, таке рішення у формі розпорядження приймається відповідним сільським, селищним, міським головою (або особою, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці п'ятому цього пункту строку не здійснено демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, осо-

бам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті, такий демонтаж здійснюється за розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов'язаний прийняти таке розпорядження про демонтаж у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом п'ятим цього пункту.

7. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом в установленому порядку провести громадські слухання та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо перейменування населених пунктів, районів та областей, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму.

8. Верховна Рада України у тримісячний строк, який обчислюється з дня закінчення строку, визначеного пунктом 7 цієї статті Закону, приймає рішення про перейменування населених пунктів та районів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, з урахуванням пропозицій, поданих Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті. У разі якщо протягом строку, встановленого пунктом 7 цієї статті Закону, пропозиції щодо перейменування населених пунктів та районів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, не були подані до Верховної Ради України, відповідне рішення про перейменування таких населених пунктів та районів при-

ймається Верховною Радою України на підставі рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

9. Кабінету Міністрів України з метою створення належних умов для реалізації цього Закону:

1) у тримісячний строк з дня опублікування цього Закону привести свої нормативноправові акти у відповідність із цим Законом;

2) вжити інших заходів до реалізації цього Закону.

10. Рекомендувати Президенту України з метою збереження пам'яті про жертви комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні встановити День пам'яті жертв комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

11. Рекомендувати Президенту України привести укази Президента України у відповідність із цим Законом.

Президент України

П.ПОРОШЕНКО

м. Київ

9 квітня 2015 року № 317-VIII

## ЗАКОН УКРАЇНИ

### Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст.190)

Цей Закон спрямований на визнання учасників боротьби за незалежність України у XX столітті головними суб'єктами боротьби за відновлення державної незалежності України — борцями за незалежність України у XX столітті, встановлення правового статусу борців за незалежність України у XX столітті, визначення права такої категорії осіб на отримання державних та муніципальних соціальних гарантій. Цей Закон також спрямований на визнання нагород та військових ступенів борців за незалежність України у XX столітті, визначення напрямів державної політики щодо відновлення, збереження та вшанування національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України у XX столітті та встановлення відповідальності за порушення законодавства про статус борців за незалежність України у XX столітті.

Стаття 1. Правовий статус борців за незалежність України у XX столітті

1. Борцями за незалежність України у XX столітті визнаються особи, які брали участь у всіх формах політичної, збройної та іншої колективної чи індивідуальної боротьби за незалежність України у XX столітті у складі таких органів влади, організацій, структур та формувань:

1) органи влади Української Народної Республіки, включаючи, зокрема, Українську Центральну Раду, Генеральний секретаріат Української Центральної Ради (Української Народної Республіки), Раду народних міністрів Української Народної Республіки, Уряд Української Народної Республіки в екзилі (Державний центр Української Народної Республіки), генеральні секретарства, міністерства, ресорти Української Народної Республіки, у тому числі в екзилі, дипломатичні місії Української Народної Республіки за кордоном, місцеві органи влади Української Народної Республіки, Всеукраїнський національний конгрес, Всеукраїнський центральний повстанський комітет (Центральний український повстанський комітет, ВУЦПК, Цупком), Трудовий конгрес України (Конгрес трудового народу України, Всеукраїн-

ський трудовий конгрес), Директорію Української Народної Республіки, Державну народну раду, Раду Республіки Української Народної Республіки, Українську Національну Раду, Президента Української Народної Республіки в екзилі;

2) органи влади Української Держави (Гетьманату), включаючи, зокрема, Раду міністрів Української Держави, Малу Раду міністрів Української Держави, міністерства Української Держави, дипломатичні представництва та місії Української Держави за кордоном, місцеві органи влади Української Держави, Гетьмана, Державний сенат Української Держави, Генеральний суд Української Держави;

3) органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), включаючи, зокрема, Українську Національну Раду Західноукраїнської Народної Республіки, Державний секретаріат Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), секретарства (міністерства) Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), посольства, дипломатичні представництва та місії Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки) за кордоном, місцеві органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), президента (диктатора) Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки);

4) органи влади Східно-Лемківської (Команчанської, Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки, включаючи управу, комендатуру міліції та Комісаріат повіту Саніцького у Вислоці Великій, Гуцульську Народну Раду;

5) органи влади Карпатської України (Підкарпатської Русі), включаючи, зокрема, Сойм Карпатської України, уряд Карпатської України, міністерства Карпатської України, місцеві органи влади Карпатської України, Президента Карпатської України;

6) військові, безпекові, інші мілітарні, воєнізовані або парамілітарні формування та частини Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманату), Західноукраїнської Народної Республіки, Східно-Лемківської (Команчанської, Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки, Карпатської

України, включаючи, зокрема, Українських Січових Стрільців (УСС), Дієву армію Української Народної Республіки, Галицьку армію (Українську Галицьку Армію), Повстанчу армію України, Організацію народної оборони «Карпатська Січ»;

7) політичні партії, інші громадські організації до утворення та під час існування Української Народної Республіки, Української Держави, Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), Карпатської України (Підкарпатської Русі), метою діяльності яких було здобуття (відновлення) або захист незалежності України;

8) повстанські, партизанські загони, які діяли на території України у 1917-1930 роках і метою діяльності яких були боротьба за здобуття, захист або відновлення незалежності України, включаючи загони Холодноярської, Медвинської республік, Волинську повстанську (повстанчу) армію;

9) Українська військова організація (УВО);

10) Організація українських націоналістів (ОУН);

11) Народно-визвольна революційна організація (НВРО);

12) Українська повстанська армія (УПА);

13) Українська повстанча армія отамана Тараса Боровця (Бульби) «Поліська Січ», Українська народна революційна армія (УНРА);

14) Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), включаючи Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради (ЗП УГВР);

15) Антибільшовицький блок народів (АБН);

16) Українська Гельсінська спілка (група) (УГС, УГГ);

17) організації українського визвольного руху другої половини ХХ століття, включаючи, зокрема, групу «Наша зміна», організацію «Пробоем», групу Василя Бучковського, групу «Об'єднана партія визволення України» (ОПВУ), організацію «Загін юних повстанців» (ЗЮП), групу Богдана Стефанюка, підпільну організацію «Об'єднання» (1956-1959 роки), Український національний комітет, Український робітничо-селянський союз (Ходорівська група), Українську національну партію, Українську робітничо-селянську спілку (УРСС), Український національний фронт, Український національно-визвольний фронт, Спілку української молоді Галичини, Стебниківську групу, Росохацьку групу, Українську загальнонародну організацію (УЗНО, УНФ-2);



18) організації, створені особами, які зазнали політичних репресій за участь у боротьбі за незалежність України у XX столітті, у радянських тюрмах, таборах або табірних відділеннях для боротьби за свої громадянські або інші права;

19) Народний Рух України за перебудову (Народний Рух України) до 24 серпня 1991 року;

20) інші організації, структури або формування, що існували протягом XX століття (до 24 серпня 1991 року) і метою діяльності яких було здобуття (відновлення) або захист незалежності України. Перелік таких організацій, структур та формувань затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 2. Основи правового статусу борців за незалежність України у XX столітті

1. Держава визнає, що борці за незалежність України у XX столітті, визначені у статті 1 цього Закону, відіграли головну роль у відновленні української державності, закріпленої Актом проголошення незалежності України, ухваленим Верховною Радою України 24 серпня 1991 року, що є основною передумовою надання правового статусу та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті.

2. Правовою основою надання правового статусу борцям за незалежність України у XX столітті є міжнародні акти та національне законодавство України, відповідно до положень яких держава вважає правомірними форми і методи боротьби за незалежність України у XX столітті.

Стаття 3. Соціальні гарантії борців за незалежність України у XX столітті та членів їхніх сімей

1. Держава може надавати соціальні гарантії, пільги або інші виплати борцям за незалежність України у XX столітті та членам їхніх сімей.

2. Органи місцевого самоврядування можуть за рахунок коштів місцевих бюджетів надавати додаткові соціальні гарантії, пільги або інші виплати борцям за незалежність України у XX столітті та членам їхніх сімей.

Стаття 4. Визнання нагород та військових ступенів борців за незалежність України у XX столітті

1. Державою визнаються державні та військові нагороди (відзнаки) та військові ступені борців за незалежність України у XX столітті, надані їм органами влади, організаціями, струк-

турами або формуваннями, що зазначені у статті 1 цього Закону.

Стаття 5. Державна політика щодо відновлення, збереження та вшанування національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України у XX столітті

1. Держава забезпечує всебічне вивчення історії про боротьбу та борців за незалежність України у XX столітті.

2. Держава вживає заходів, спрямованих на підвищення поінформованості суспільства та привернення уваги громадськості до історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті, розробляє та вдосконалює навчальні плани, підручники, програми та заходи з метою вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті, поширює об'єктивну інформацію в Україні та світі про боротьбу та борців за незалежність України у XX столітті.

3. Держава заохочує та підтримує діяльність неурядових установ та організацій, що здійснюють дослідницьку та просвітницьку роботу з питань вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у XX столітті.

4. Держава сприяє увічненню пам'яті про борців за незалежність України у XX столітті, зокрема, шляхом пошуку, обліку, впорядкування та збереження місць їх поховання на території України та за кордоном, створення меморіальних комплексів та поховань, спорудження та відновлення пам'ятників, пам'ятних знаків, увічнення імен або псевдонімів борців та формувань, зазначених у статті 1 цього Закону, у назвах об'єктів топоніміки населених пунктів або адміністративно-територіальних одиниць, назвах географічних об'єктів, виготовлення друкованої, кіно- та відеопродукції, сприяння діяльності щодо сценічного та іншого художнього втілення образів борців за незалежність України у XX столітті.

Стаття 6. Відповідальність за порушення законодавства про статус борців за незалежність України у XX столітті

1. Громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які публічно виявляють зневажливе ставлення до осіб, зазначених у статті 1 цього Закону, перешкоджають реалізації прав борців за незалежність України у XX столітті, несуть відповідальність відповідно до законодавства.

2. Публічне заперечення факту правомірності боротьби за незалежність України у XX столітті визнається наругою над

пам'яттю борців за незалежність України у XX столітті, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 7. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Президент України

м. Київ

9 квітня 2015 року

№ 314-VIII

П.ПОРОШЕНКО

## ЗАКОН УКРАЇНИ

Про увічнення перемоги над нацизмом  
у Другій світовій війні 1939-1945 років

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 25, ст.191)

Відповідно до Конституції України, зокрема статті 11, яка зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, спираючись на резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 22 листопада 2004 року № A/RES/59/26 та від 2 березня 2010 року № A/RES/64/257, прагнучи розвивати та зміцнювати незалежну, демократичну, правову державу, усвідомлюючи, що Друга світова війна 1939-1945 років, що розпочалася внаслідок домовленостей націонал-соціалістичного (нацистського) режиму Німеччини та комуністичного тоталітарного режиму СРСР, стала найбільшою трагедією людства у XX столітті, зважаючи на те, що під час Другої світової війни 1939-1945 років націонал-соціалістичним (нацистським) та комуністичним тоталітарним режимами на території України було вчинено численні злочини проти людства та людяності, воєнні злочини та злочини геноциду, внаслідок чого Україні та Українському народові було завдано величезних втрат, відзначаючи всесвітньо-історичне значення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років, віддаючи данину пам'яті всім жертвам Другої світової війни 1939-1945 років та зважаючи на необхідність постійного піклування про ветеранів війни, учасників визвольного руху та жертв нацизму, з метою збереження пам'яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років Верховна Рада України приймає цей Закон.

**Стаття 1.** Увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років

1. Шанобливе ставлення до пам'яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років, про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху та жертв нацизму є священним обов'язком держави та громадян України.

2. З метою вшанування пам'яті всіх жертв Другої світової війни 1939-1945 років в Україні встановлюється День пам'яті та примирення, який відзначається щороку 8 травня.

3. В Україні щороку 9 травня відзначається державне свято — День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги).

Порядок проведення меморіальних та урочистих заходів, присвячених Дню пам'яті та примирення і Дню перемоги, визначається Кабінетом Міністрів України.

**Стаття 2.** Форми увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років

1. Основними формами увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років є:

1) відзначення Дня пам'яті та примирення, Дня перемоги, днів вигнання нацистів з України, Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, інших адміністративно-територіальних одиниць;

2) установлення почесної варти біля Вічного вогню, могил Невідомого солдата і Невідомого матроса, покладання вінків, квітів до пам'ятників та меморіалів, присвячених увічненню перемоги над нацизмом та вшануванню пам'яті жертв Другої світової війни 1939–1945 років;

3) недопущення фальсифікації історії Другої світової війни 1939–1945 років у наукових дослідженнях, навчально-методичній літературі, підручниках, засобах масової інформації, публічних виступах представників державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб;

4) сприяння об'єктивному та всебічному дослідженню історії Другої світової війни 1939–1945 років, відображенню подій війни, її жертв, діянь учасників у творах літератури і мистецтва, книгах та альбомах пам'яті, засобах масової інформації;

5) упорядкування, збереження та спорудження пам'ятників і пам'ятних знаків на вшанування пам'яті учасників та жертв Другої світової війни 1939–1945 років, створення музеїв, меморіальних комплексів, присвячених Другій світовій війні 1939–1945 років;

6) забезпечення проведення за сприяння держави пошукової роботи з метою встановлення імен загиблих і тих, хто пропав безвісти, перепоховання останків воїнів, які загинули під час Другої світової війни 1939–1945 років.

**Стаття 3.** Почесна варта

1. Під час відзначення Дня пам'яті та примирення, Дня перемоги і Дня захисника України у столиці України, столиці Авто-

номної Республіки Крим, місті Севастополі, в обласних центрах біля пам'ятників та меморіалів, присвячених увічненню перемоги над нацизмом та вшануванню пам'яті жертв Другої світової війни 1939–1945 років, установлюється почесна варта, а також покладаються вінки і квіти.

**Стаття 4.** Пам'ятки Другої світової війни 1939–1945 років

1. Пам'ятками Другої світової війни 1939–1945 років визнаються військові кладовища, військові ділянки на цивільних кладовищах, братські та одинокі могили, пам'ятники, пам'ятні знаки, скульптурні, архітектурні та інші споруди, композиції і об'єкти, що увічнюють пам'ять про події часів Другої світової війни 1939–1945 років, її учасників та жертв.

Єдиний національний реєстр пам'яток Другої світової війни 1939–1945 років затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. Пам'ятки, визначені частиною першою цієї статті, перебувають під охороною держави.

3. Фінансування заходів, пов'язаних з утриманням у належному стані пам'яток, визначених частиною першою цієї статті, здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, передбачених на відповідну мету, а також за рахунок пожертв юридичних, фізичних осіб, міжнародних організацій або іноземних держав.

4. Державні органи та органи місцевого самоврядування несуть у межах компетенції відповідальність за облік і збереження пам'яток Другої світової війни 1939–1945 років.

5. Пошук невідомих військових поховань, останків жертв та воїнів, загиблих у Другій світовій війні 1939–1945 років, здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

6. Поховання учасників бойових дій під час Другої світової війни 1939–1945 років здійснюється органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

7. Наруга над пам'ятками Другої світової війни 1939–1945 років, їх руйнування або знищення тягне за собою відповідальність згідно із законом.

**Стаття 5.** Міжнародні договори щодо ліквідації наслідків Другої світової війни 1939–1945 років і збереження пам'яток, пов'язаних з подіями Другої світової війни 1939–1945 років

1. Україна забезпечує виконання міжнародних договорів щодо ліквідації наслідків Другої світової війни 1939–1945 років

та укладає договори про компенсацію шкоди жертвам нацизму. На підставі міжнародних договорів Україна забезпечує спорудження і збереження пам'яток у місцях поховань воїнів, які загинули під час Другої світової війни 1939–1945 років, за межами території України.

2. Україна в рамках міжнародних договорів сприяє виявленню поховань часів Другої світової війни 1939–1945 років, розташованих на її території, спорудженню і збереженню пам'яток у місцях поховань, відродженню гуманістичного ставлення до них.

3. Україна неухильно дотримується міжнародних зобов'язань щодо недопущення проявів нацизму і тоталітаризму в будь-якій формі на своїй території.

**Стаття 6.** Відповідальність за невиконання цього Закону

1. Особи, винні у порушенні вимог цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом.

**Стаття 7.** Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Визнати таким, що втратив чинність, Закон України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 30, ст. 239; 2011 р., № 44, ст. 470; 2012 р., № 28, ст. 310).

3. Абзац шостий частини першої статті 73 Кодексу законів про працю України (Відомості Верховної Ради УРСР, 1971 р., додаток до № 50, ст. 375) викласти в такій редакції:

«9 травня — День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги)».

Президент України




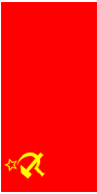




м. Київ

9 квітня 2015 року № 315-VIII




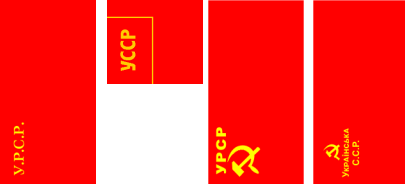
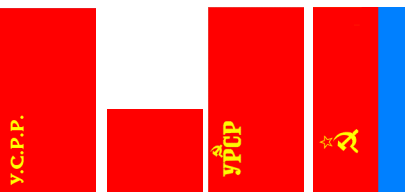

П.ПОРОШЕНКО

## Зображення



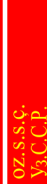














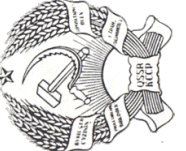


державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, союзних та автономних республік у складі СРСР, держав так званої «народної демократії», соціалістичних республік, що входили до складу комуністичної Югославії. Інформаційний матеріал Українського інституту національної пам'яті СРСР і союзні республіки (1956-1991)



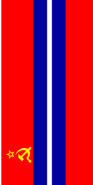







П.н.	Назва	Відомі прапори (крім тих, що є чинними)	Відомі герби (крім тих, що є чинними)
1.	Союз Радянських Соціалістичних Республік	   	   



2	Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка	 	
3	Українська Радянська Соціалістична Республіка	 	









4	Білоруська Радянська Соціалістична Республіка	 	
---	--	--	---

5	Узбецька Радянська Соціалістична Республіка	         	   
6	Казахська Радянська Соціалістична Республіка	  	  


7	Киргизька Радянська Соціалістична Республіка	  	  
8	Туркменська Радянська Соціалістична Республіка	  	  

9	Таджицька Радянська Соціалістична Республіка		
10	Грузинська Радянська Соціалістична Республіка		

11	Азербайджанська Радянська Соціалістична Республіка		
12	Вірменська Радянська Соціалістична Республіка		

















13	Литовська Радянська Соціалістична Республіка		
14	Латвійська Радянська Соціалістична Республіка		
15	Естонська Радянська Соціалістична Республіка		
16	Молдавська Радянська Соціалістична Республіка		












## Автономні радянські соціалістичні республіки

















П.н.	Назва	Відомі прапори (крім тих, що є чинними)	Відомі прапори (крім тих, що є чинними)
1	Башкирська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	    	 
2	Бурятська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	    	






























3	Дагестанська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	 	
4	Кабардино- Балкарська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	     	  
5	Калмицька Автономна Радянська Соціалістична Республіка	 	 


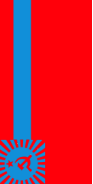








6	Карельська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	   	  
7	Комі Автономна Радянська Соціалістична Республіка	  	
8	Марійська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	   	






9	Мордовська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	 	 
10	Північно-Осетинська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	     	

11	Татарська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	  	  
12	Тувинська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	  	 
13	Удмуртська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	   	





14	Чечено-Інгушська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	  	
15	Чувашська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	    	   

16	Якутська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	    	 
17	Абхазька Автономна Радянська Соціалістична Республіка	    	 

18	Аджарська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	 	 
19	Нахичеванська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	     	












20	Каракалпакська Автономна Радянська Соціалістична Республіка	 	  
----	---	---	---















### Союзні та автономні республіки, ліквідовані у радянський час<sup>1</sup>









П.н.	Назва	Відомі прапори (крім тих, що є чинними)	Відомі прапори (крім тих, що є чинними)
1	Закавказька Радянська Федеративна Соціалістична Республіка (1922-1936)		  

<sup>1</sup> Без врахування тимчасових радянських утворень періоду Революції 1917-1921 рр. і республік періоду «параду суверенітетів» 1990-1991 рр.



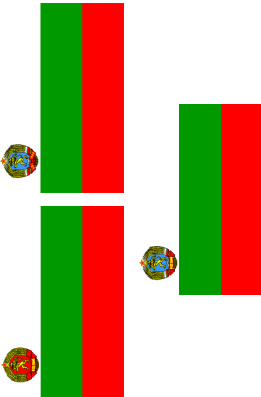



2	Соціалістична Радянська Республіка Абхазія (1921-1930)		
3	Карело-Фінська Радянська Соціалістична Республіка (1940-1956)	 	
4	Бухарська Радянська Соціалістична Республіка (1920-1924)	 	
5	Хорезмська Радянська Соціалістична Республіка (1920-1924)	  	

6	Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (1920-1945)	     	 
7	Горська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (1921-1924)		 
8	Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (1924-1940)	  	

9	Туркестанська Автономна Соціалістична Радянська Республіка (1920-1924)			
10	Казахська Автономна Соціалістична Радянська Республіка (1920-1936)			
11	Таджицька Автономна Соціалістична Радянська Республіка (1924-1929)			
12	Автономна Радянська Соціалістична Республіка Німців Поволжя (1923-1941)			

### Комуністичні держави так званої «народної демократії»<sup>1</sup>

П.н.	Назва	Відомі прапори (крім тих, що є чинними)	Відомі герби (крім тих, що є чинними)
1.	Народна Соціалістична Республіка Албанія		
2	Народна Республіка Болгарія		



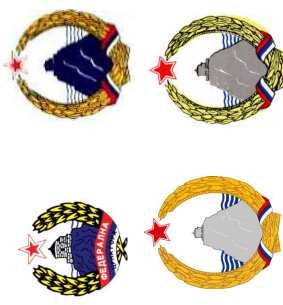





<sup>1</sup> Перелік подано згідно із Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

3	Німецька Демократична Республіка		
4	Соціалістична Республіка Румунія		
5	Угорська Народна Республіка		

6	Чехословацька Соціалістична Республіка		
7	Соціалістична Федеративна Республіка Югославія		

## Республіки, що склали СФРЮ

П.н.	Назва	Відомі прапори (крім тих, що є чинними)	Відомі герби (крім тих, що є чинними)
1	Соціалістична Республіка Словенія		
2	Соціалістична Республіка Хорватія		

							
							
3	Соціалістична Республіка Боснія і Герцеговина	4	Соціалістична Республіка Сербія	5	Соціалістична Республіка Чорногорія	6	Соціалістична Республіка Македонія

## Тексти гімнів СРСР та союзних республік. Інформаційний матеріал Українського інституту національної пам'яті

Відомі тексти гімнів СРСР та союзних республік СРСР

### Гімн СРСР (1922-1944)

Вставай, проклятьем заклеймённый,  
Весь мир голодных и рабов!  
Кипит наш разум возмущённый  
И смертный бой вести готов.  
Весь мир насилья мы разрушим  
До основания, а затем  
Мы наш, мы новый мир построим, —  
Кто был ничем, тот станет всем.

#### Приспів (двічі):

Это есть наш последний  
И решительный бой; С Интернационалом  
Воспрянет род людской!

Никто не даст нам избавленья:  
Ни бог, ни царь и ни герой.  
Добьёмся мы освобожденья  
Своею собственной рукой.  
Чтоб свергнуть гнёт рукой умелой,  
Отвоевать своё добро, —  
Вздувайте горн и куйте смело,  
Пока железо горячо!

#### Приспів (двічі).

Лишь мы, работники всемирной  
Великой армии труда,  
Владеть землёй имеем право,  
Но паразиты — никогда!



И если гром великий грянет  
Над сворой псов и палачей, —  
Для нас всё так же солнце станет  
Сиять огнём своих лучей.

*Приспів (двічі).*

### **Гімн СРСР (1944-1955)**

Союз нерушимый республик свободных  
Сплотила навеки Великая Русь.  
Да здравствует созданный волей народов  
Единый, могучий Советский Союз!

*Приспів:*

Славься, Отечество наше свободное,  
Дружбы народов надёжный оплот!  
Знамя советское, знамя народное  
Пусть от победы к победе ведёт!

Сквозь грозы сияло нам солнце свободы,  
И Ленин великий нам путь озарил:  
Нас вырастил Сталин — на верность народу,  
На труд и на подвиги нас вдохновил!

*Приспів.*

Мы армию нашу растили в сраженьях.  
Захватчиков подлых с дороги сметем!  
Мы в битвах решаем судьбу поколений,  
Мы к славе Отчизну свою поведем!

*Приспів.*

### **Гімн СРСР (1977-1991)**

Союз нерушимый республик свободных  
Сплотила навеки Великая Русь.  
Да здравствует созданный волей народов

Единый, могучий Советский Союз!

*Приспів:*

Славься, Отечество наше свободное,  
Дружбы народов надёжный оплот!  
Партия Ленина — сила народная  
Нас к торжеству коммунизма ведёт!

Сквозь грозы сияло нам солнце свободы,  
И Ленин великий нам путь озарил:  
На правое дело он поднял народы,  
На труд и на подвиги нас вдохновил!

*Приспів.*

В победе бессмертных идей коммунизма  
Мы видим грядущее нашей страны,  
И Красному знамени славной Отчизны  
Мы будем всегда беззаветно верны!

*Приспів.*

### **Гімн Української РСР (1949-1978)**

Живи, Україно, прекрасна і сильна,  
В Радянськiм Союзi ти щастя знайшла.  
Мiж рiвними рiвна, мiж вiльними вiльна,  
Пiд сонцем свободи, як цвiт, розцвiла.

Слава Союзу Радянському, слава!  
Слава Вiтчизнi народiв-братiв!  
Живи, Україно, радянська державо,  
Возз'єднаний краю на вiки-вiкiв!

Нам завжди у битвах за долю народу  
Був другом і братом російський народ,  
І Ленiн осяяв нам путь на свободу,  
І Сталiн веде нас до свiтлих висот.

*Приспів.*

Розіб'ємо всі ми ворожі навали  
Народного гніву священним мечем!  
Під стягом радянським ми дужими стали  
І в світ Комунізму велично ідем!

*Приспів.*

### **Гімн Української РСР (1978-1991)**

Живи, Україно, прекрасна і сильна,  
В Радянським Союзі ти щастя знайшла.  
Між рівними рівна, між вільними вільна,  
Під сонцем свободи, як цвіт розцвіла.

*Приспів:*

Слава Союзу Радянському, слава!  
Слава Вітчизні на віки-віків!  
Живи Україно, радянська державо,  
В єдиній родині народів-братів!

Нам завжди у битвах за долю народу  
Був другом і братом російський народ,  
Нас Ленін повів переможним походом  
Під прапором Жовтня до світлих висот.

*Приспів.*

Ми славим трудом Батьківщину могутню,  
Утверджуєм правду безсмертних ідей.  
У світ комунізму — величне майбутнє  
Нас Ленінська партія мудро веде.

*Приспів.*

### **Гімн Білоруської РСР (1952-1956)**

Мы, беларусы, з братняю Руссю  
Разам шукалі к долі дарог.  
Ў бітвах за волю, ў бітвах за долю  
Мы здабылі з ёй сцяг перамог!

Нас аб'яднала Леніна імя,  
Сталін павёў нас к шчасцю ў паход.  
Слава саветам! Слава Радзіме! Слава табе, беларускі народ!

Ў слаўным саюзе люд Беларусі  
Вырас, як волат нашых былін.  
Вечна мы будзем вольныя людзі,  
Жыць на шчаслівай, вольнай зямлі!

*Приспів.*

Дружбай народаў мы назаўсёды  
Нашы граніцы ў сталь закуём.  
Ворагаў хмары грозным ударам  
З нашых прастораў прэч мы змяцём!

*Приспів.*

### **Гімн Білоруської РСР (1956-1991)**

Мы, беларусы, з братняю Руссю  
Разам шукалі к шчасцю дарог.  
Ў бітвах за волю, ў бітвах за долю  
З ёй здабылі мы сцяг перамог!

*Приспів:*

Нас аб'яднала Леніна імя,  
Партыя к шчасцю вядзе нас ў паход.  
Партыі слава! Слава Радзіме!  
Слава табе беларускі народ!

Сілы гартуе люд Беларусі  
Ў братнім саюзе, ў мужнай сям'і  
Вечна мы будзем, вольныя людзі,  
Жыць на шчаслівай, вольнай зямлі!

*Приспів.*

Дружба народаў — сіла народаў,  
К шчасцю працоўных сонечны шлях  
Горда ж узвіся ў светлыя высі,  
Сцяг камунізму — радасці сцяг!

*Приспів.*

### **Гімн Узбекської РСР**

Ассалом, рус халқи, буюк оғамиз,  
Барҳаёт доҳиймиз Ленин, жонажон!  
Озодлик йўлини Сиз кўрсатдингиз,  
Советлар юртида ўзбек топди шон!

Партия раҳнамо, жон Ўзбекистон,  
Серқуёш ўлкасан, обод, баркамол!  
Тупроғинг хазина, бахтинг бир жаҳон,  
Советлар юртида сенга ёр иқбол!

Серқуёш ўлкада кўрмасдик зиё,  
Дарёлар бўйида эдик сувга зор.  
Тонг отди, Инқилоб, Ленин раҳнамо,  
Раҳнамо Лениндан халқлар миннатдор!

*Приспів.*

Коммунизм гулбоғи мангу навбаҳор,  
Тоабод қардошлик — дўстлик барҳаёт!  
Советлар байроғи ғолиб, барқарор,  
Бу байроқ нуридан порлар коинот!

*Приспів.*

### **Гімн Казахської РСР**

Біз қазақ ежелден еркіндік аңсаған,  
Бостандық өмір мен ар үшін қиған жан.  
Торлаған тұманнан жол таппай тұрғанда,  
Жарқырап Лениндей күн шығып, атты таң.

*Приспів:*

Жасасын Советтер Одағы,  
Жеткізген еркіндік, теңдікке,  
Бастайтын елдерді бірлікке,  
Жеңіске, шаттыққа, ерлікке!

Дақ салмай Лениннің жеңімпаз салтына,  
Ұрпағы қосты даңқ Отанның даңқына,  
Одақтас, ұрандас елдердің қамқоры,  
Көп алғыс айтамыз ұлы орыс халқына.

*Приспів.*

Іргелі мемлекет, ерікті болдық ел,  
Достықпен, бірлікпен жайнайды туған жер.  
Еңбекте, майданда, жеткізген жеңіске  
Данышпан партия — сүйікті кемеңгер.

*Приспів.*

### **Гімн Киргизької РСР**

Азаттыкты кыргыз эңсеп турганда,  
Ала-Тоого Октябрдын таңы аткан.  
Улуу орус достук менен кол берип,  
Ленин бизге бак-таалайга жол ачкан.

Жаша, Кыргызстаным,  
Ленин туусу колунда.  
Алгалай бер, гүлдөй бер,  
Коммунизм жолунда.

Эмгек, эрдик, күрөштөрдө такшалтып,  
Таалай берген улуу совет калкыга,  
Жеңиштерден жеңиштерге алпарат,  
Элдин күчү — лениндик партия.

*Приспів.*

Эл достугун болоттон бек ширетип,  
Көп улуттан Союз курдук урагыс.  
Жандай сүйүп даңктуу Ата-Мекенди,  
Түбөлүккө коммунизм курабыз.

*Приспів.*

### **Гімн Туркменської РСР**

Дең хукуклы халклармызың достлугы  
Совет илин бир машгала өвүрди!  
Бу достлугың аркадагы рус халкы  
Эгсилмез доганлык көмегин берди.

*Приспів:*

Яша сен, кувватлан, эй азат Ватан!  
Баряң коммунизмиң еңшине бакан.  
Ленин партиясыңдан гүйч алян, өсйөн,  
Совет Ватанымыз, жан Түркменистан!

Бейик Ленин ачды азатлык ёлун,  
Бизе бакы ягты дурмуш гетирди.  
Галкындырып әхли халкы хак ише,  
Еңише, зәхмете, багта етирди.

*Приспів.*

Коммунизме баглап арзув-эркимиз,  
Айдың гелжегмизи дөредйәс, гуряс.  
Гызыл байдагы биз берк тутуп голда,  
Биз бейик максада ынамлы баряс.

*Приспів.*

### **Гімн Таджикиської РСР**

Чу дасти рус мадад намуд,  
бародарии халқи совет устувор шуд,  
ситораи ҳаёти мо шарорабор шуд.  
Гузаштаҳои пурифтихори мо  
ба ҷилва омаданду дар диёри мо, диёри мо  
Мустақил давлати тоҷикон барқарор шуд.

Ба ҳоли таб даруни шаб  
Садои раъди давлати Ленин фаро расид  
Зи барқи байрақаш сиёҳии ситам парид  
Саодати ҷовидон дар ин замин  
Зи партия ба мо расид, ба партия сад офарин  
Марду озода моро чунин ӯ бипарварид.

Шиори мо диҳад садо:  
Баробарӣ, бародарӣ миёни халқи мо.  
Зи хонадони мо касе намешавад ҷудо,  
Ягонагиро ба худ сипар кунем  
Ба сӯи фатҳи коммунизм сафар кунем, сафар кунем,  
Зинда бод мулки мо, халқи мо, Иттиҳоди мо.

### **Гімн Грузинської РСР (1944-?)**

იდიდე მარად, ჩვენო სამშობლოვ,  
გმირთა კერა ხარ გაუქრობელი,  
ქვეყანას მიეც დიდი სტალინი  
ხალხთა მონობის დამამხობელი.

შენი ოცნება ასრულდა,  
რისთვისაც სისხლი ღვარეო,  
აყვავდი, ტურფა ქვეყანავ ილხინე,  
ქართველთ მხარეო.

დიდი ოქტომბრის შუქით  
ლენინმა შენ გაგინათა მთები ჭაღარა,  
სტალინის სიბრძნემ ძლევით შეგმოსა  
გადაგაქცია მზიურ ბაღნარად.

მომე ერების ოჯახში  
დამკვიდრდი, გაიხარეო,  
აყვადი, ტურფა ქვეყანავ  
ილხინე, ქართველთ მხარეო.

უხსოვარ დროდან ბრწყინავდა შენი  
აზრი, ხმალი და გამბედაობა,  
დღეს შენს დიდებას, ნათელ მომავალს  
სჭედს სტალინური წრთობის თაობა.

საბჭოთა დროშა დაგნათის,  
მზესავით მოელვარეო,  
აყვადი, ტურფა ქვეყანავ  
ილხინე, ქართველთ მხარეო.

#### **Гімн Грузинської РСР (?-1991)**

იდიდე მარად, ჩემო სამშობლოვ,  
გმირთა კერა ხარ განახლებული,  
დიად პარტიის ნათელი აზრით  
ლენინის სიბრძნით ამაღლებული.

შენი ოცნება ასრულდა,  
რისთვისაც სისხლი ღვარეო,  
მშრომელი კაცის მარჯვენით  
აყვავებულო მხარეო.

დიდი ოქტომბრის დროშის სხივებმა  
შენ გაგინათეს მთები ჭაღარა,  
თავისუფლებამ და შემართებამ  
გადაგაქციეს მზიურ ბაღნარად.

მომე ერების ოჯახში  
ამაღლდი, გაიხარეო,  
მეგობრობით და გმირობით  
გამარჯვებულო მხარეო.

უხსოვარ დროდან ბრწყინავდა შენი  
აზრი, ხმალი და გამბედაობა,

დღეს საქართველოს ნათელ მომავალს  
სჭედს ლენინური წრთობის თაობა.

კომუნიზმის მზე დაგნათის,  
კაშკაშა, მოელვარეო,  
იდიდე მრავალჭამიერ,  
ჩემო სამშობლო მხარეო!

#### **Гімн Азербайджанської РСР (1944-1978)**

Азәрбајҹан — дүнја көрмүш бу шәрәфли, шанлы дијар,  
Вәтән ешги бабалардан галмыш әзиз бир јадикар,  
Ганлы дөјүш мејданында биз јаратдыг ағ күнләри -  
Нәсилләрдән нәсилләрә јурдумузун шөһрәти вар.

*Приспів:*

Гој вар олсун Азәрбајҹан, Одлар јурду — Ана вәтән!  
Гоча Шәргә күнәш доғур јурдумузун гүдрәтиндән.  
Бајрағымыз социализмин гардаш елләр дүнјасыдыр,  
Јаша вәтән! Халғымызын шәрәфисән, шөһрәтисән!

Устадымыз бөјүк Ленин — шанлы зәфәр бајрағымыз,  
Рәһбәримиз Сталиндир — бизим һәјат нөвряғымыз!  
Көзәл Бакы! Гүдрәтиндән илһам алыр Азәрбајҹан,  
Азад елли, азад күнлү доғма Совет торпағымыз!

*Приспів.*

Гардашымыз рус халгыдыр азадлығын бајрагдары,  
Ганымызла сувармышыг бу достлуғу, бу илгары,  
Јер үзүнүн шөһрәтидир шанлы Совет торпағымыз,  
Бу торпагда чичәк ачды инсанлығын илк баһары!

*Приспів.*

#### **Гімн Азербайджанської РСР (1944-1978)**

Азәрбајҹан! Чичәкләнән республика, шанлы дијар!  
Гадир совет елләриндә һәм азадсан, һәм бәхтијар.



Октјабрдан гүввэт алыб сән говушдун сәадәтә,  
Алгыш олсун бу хүнәрә, алгыш олсун бу гүдрәтә!

*Приспів:*

Јолумуз Ленин јолудур, партијадыр рәһбәримиз,  
Коммунизмин күнәшилә нурланачаг сәһәримиз.  
Биз кедирик кәләчәјә галибләрин чәркәсиндә,  
Јаша, јаша, Азәрбајчан, бөјүк совет өлкәсиндә!

Одлар јурду! Бу ағ күнләр ел күчүнүн бәһрәсидир,  
Гәһрәмәнлыг, бир дә хүнәр азад инсан һәвәсидир.  
Насилләрдән-нәсилләрә јадикардыр дәјәнәтин,  
Коммунизмә биз кедирик, сыра мөһкәм, аддым мәтин.

*Приспів.*

Рәшадәтли рус халгыдыр достлуг, бирлик бајрагдары,  
Мүгәддәсдир, сарсылмасдыр дост елләрин бу илгары.  
Гардаш халглар бирлијиндән алдыг күчү, гүдрәти биз,  
Гој вар олсун бу иттифаг — шанлы Совет Вәтәнимиз!

*Приспів.*

### **Гімн Вірменської РСР**

Սովետական ազատ աշխարհ Հայաստան,  
Բազում դարեր դաժան ճամփա դու անցար,  
Քաջ որդիք քո մաքառեցին քեզ համար,  
Որ դառնաս դու մայր հայրենիք հայության:

*Приспів:*

Փառք քեզ, միշտ փառք, Սովետական Հայաստան,  
Աշխատասեր, ճարտարագործ-շինարար,  
Ժողովրդոց սուրբ դաշինքով անսասան  
Դու ծաղկում ես և կերտում լույս ապագադ:

Լենինն անմահ մեզ հուրն անշեջ պարզևեց,  
Մեր դեմ շողաց երջանկաբեր այգաբաց,

Հոկտեմբերը կործանումից մեզ փրկեց  
Եվ տվեց մեզ նոր, պայծառ կյանք փառապանծ:

*Приспів.*

Մեծ Ռուսիան մեզ եղբայրության ձեռք մեկնեց,  
Մենք կերտեցինք ամրակուռ նոր պետություն,  
Լենինյան մեր կուսակցությունն իմաստուն  
Հաղթորեն մեզ դեպ կոմունիզմ է տանում:

*Приспів.*

### **Гімн Литовської РСР**

Tarybinę Lietuvą liaudis sukūrė,  
Už laisvę ir tiesą kovojus ilgai.  
Kur Vilnius, kur Nemunas, Baltijos jūra,  
Ten klesti mūsų miestai, derlingi laukai.

*Приспів:*

Tarybų Sąjungoj šlovingoj,  
Tarp lygių lygi ir laisva,  
Gyvuok per amžius, būk laiminga,  
Brangi Tarybų Lietuva!

Į laisvę mums Leninas nušvietė kelią,  
Padėjo kovoj didi rusų tauta.  
Mus Partija veda į laimę ir galią,  
Tautų mūsų draugystė kaip plienas tvirta.

*Приспів.*

Tėvynė galinga, nebijom pavojų,  
Tebūna padangė taiki ir tyra.  
Mes darbu sukursim didingą rytojų,  
Ir žemę nušvies komunizmo aušra.

*Приспів.*

### Гімн Латвійської РСР

Šai zemē visdārgā mēs brīvību guvām,  
Te paaudžu paaudzēm laimīgam dzimt,  
Te šalc mūsu jūra, te zied mūsu druvas,  
Te skan mūsu pilsētas, Rīga te dimd.

Приспів:

Padomju Latvija mūžos lai dzīvo,  
Spoža lai Padomju vainagā mirdz!

Mēs cēlāmies, verdzības važas lai rautu,  
Par gadsimtu cīņām ik veto vēl teic.  
Vien biedros ar diženās Krievzemes tautu  
Mēs kļuvām par spēku, kas pretvaru veic.

*Приспів.*

Pa Ļeņina ceļu uz laimi un slavu  
Ar Oktobra karogu iesim mūždien.  
Mēs sargāsim Padomju Tēvzemi savu  
Līdz pēdējai asiņu lāsei ikviens.

*Приспів (двічі).*

### Гімн Естонської РСР (1945-1956)

Jää kestma, Kalevite kange rahvas,  
ja seisa kaljuna, me kodumaa!  
Ei vaibund kannatustes sinu vahvus, e  
nd läbi sajanditest murdsid sa.

Ja tõusid töötajate vabaks maaks,  
et päikene su päevadesse paista saaks.

Nüüd huuga, tehas, vili, nurmel vooga,  
sirp, lõika, alasile, haamer, löö!  
Nõukogu elu, tuksu võimsa hooga,  
too õnne rahvale, me tubli töö!

Me Liidu rahvaste ja riike seas  
sa, Eesti, sammu esimeste kindlas reas!

Kui kants-nii seisavad su kodurannad,  
su ees vaid lainetavad laiad veed.  
Sa kõrgel leninlikku lippu kannad suur  
Stalin juhtimas su tõusuteed.

Käi kindlalt, saatmas sind su õnneteel  
me võitlusvaim ja kohkumatu mehemeel!

### Гімн Естонської РСР (1956-1991)

Jää kestma, Kalevite kange rahvas,  
ja seisa kaljuna, me kodumaa!  
Ei vaibund kannatustes sinu vahvus,  
end läbi sajanditest murdsid sa.

Ja tõusid õitsvaks sotsialismimaaks,  
et päikene su päevadesse paista saaks.

Nüüd huuga, tehas, vili, nurmel vooga,  
sirp, lõika, alasile, haamer, löö!  
Nõukogu elu, tuksu võimsa hooga,  
too õnne rahvale, me tubli töö!

Me Liidu rahvaste ja riike seas sa,  
Eesti, sammu esimeste kindlas reas!

Sa kõrgel leninlikku lippu kannad  
ja julgelt kommunismi rada käid.  
Partei me sammudele suuna annab  
ja võidult võitudele viib ta meid.

Ta kindlal juhtimisel kasva sa  
ja tugevaks ning kauniks saa, me kodumaa!

### Гімн Молдавської РСР

Молдова Советикэ, плаюл ностру'н флоаре  
Алэтурь де алте републичь сурорь.  
Пэшеште ымпреунэ ку Русия маре  
Спре ал Униуний сенин виитор.

Дойна ынфрэцирий прослэвеште Цара,  
Ку ынцелепчуне кондусэ де Партид.  
Кауза луй Ленин — каузэ мэряцэ —  
О ынфэптуеште попорул стрынс унит.

Славэ ын вякурь, ренэскут пэмынт!  
Мунка сэ-ць фие креатор авынт!  
Ши комунизм — цел нестрэмутат —  
Ыналцэ-л прин фапте пентру феричиря та!

### Гімн Карело-Фінської РСР (1940-1956)

Oma Karjalais-suomalaiskansamme maa,  
Vapaa Pohjolan Neuvostojen tasavalta.  
Kotimetsäimme kauneus öin kajastaa  
Revontultemme taivaalta leimuavalta.

*Приспів:*

Neuvostoliitto on voittamaton,  
Se kansamme suur-isänmaa ijät on.  
Sen Tienä on Kansojen Kunniantie,  
Se Karjalan Kansankin voittoihin vie.

Isänmaa Kalevan, kotimaa runojen,  
Jota Leninin Stalinin lippu johtaa.  
Yli kansamme uutteran onnellisen  
Valo kansojen veljeystähdestä hohtaa.

*Приспів.*

Kotimaamme loi uudeksi kansamme työ,  
Tätä maata me puollamme kuin isät ammain.  
Sotasuksemme suihkavat kalpamme lyö.  
Asemahdilla suojaamme Neuvosto-Sammon.  
*Приспів.*

## Зображення та опис комуністичної символіки, символіки комуністичної партії. Інформаційний матеріал Українського інституту національної пам'яті

Зображення комуністичної символіки, символіки  
комуністичної партії

Серп і молот — головна державна емблема або так званий Малий герб СРСР, що застосовувався до середини 30-х років, в період дії конституцій 1918 і 1924 років, колишнього Радянського Союзу, союзних і автономних республік. Символізувала владу трудящих, союз робітників і селян. Це зображення було на державному гербі СРСР, державному прапорі СРСР, а також на державних гербах і прапорах союзних та автономних республік. Використовувався на державному друці і у державному гербі для внутрішньосоюзного користування, а також як гриф на ділових паперах державного значення або приналежності.



Серп і молот зображуються з 1923 року неодмінно схрещеними (у 1918–1923 рр. зустрічалося і роздільне, симетричне зображення серпа і молота). Колір емблеми допускався лише золотий. Серп зображувався завжди накладеним на молот (за винятком тих випадків, коли традиційно використовується сти-

лізована емблема, що є контуром серпа і молота). Це означає, що молот передує як геральдичний знак серпу, і старше за нього за значенням у гербі. Але читається вся емблема в тому порядку, як її бачить глядач: спочатку називається серп, а потім молот. Емблема «серп і молот» була встановлена урядовим рішенням наприкінці березня — початку квітня 1918 року і затверджена V з'їздом Рад 10 липня 1918. Вперше змальована на державному друці Раднаркому РРФСР 26 липня 1918 р.



Емблема комуністичної партії Радянського Союзу, яка поєднувала зображення червоного прапора, перехрещених серпа і молота з п'ятикутною зіркою у горі над ними, профіль Леніна та аббревіатуру КПРС (КПСС).



Вперше червона зірка у Радянській Росії виникла як військова емблема у 1918 році, з метою відрізнити солдатів Червоної армії від солдатів інших армій та дезертирів з фронтів Першої світової війни. 19 квітня 1918 року у газеті Правда з'явилася стаття про затвердження зірки як нагрудного знаку для червоноармійців. Червона (марсова) зірка символізувала революційну боротьбу трудящих за визволення від голоду, війни та рабства.

На державному прапорі та гербі СРСР зображення червоної зірки було затверджено у 1923 році на сесіях ЦВК СРСР, а у 1924 році такий вигляд прапора та герба був закріплений у Кон-

ституції СРСР. Пізніше червона зірка з'явилась на прапорах та гербах інших радянських республік.

«Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» («Пролетарии всех стран, соединяйтесь!») — комуністичне гасло, девіз Союзу комуністів, запропонований Карлом Марксом та Фрідріхом Енгельсом у 1847 році. Всесвітню відомість гасло отримало після публікації Карлом Марксом та Фрідріхом Енгельсом «Маніфесту комуністичної партії» 1848 року.



Нагрудний знак у вигляді перехрещених червоної зірки з плугом (ралом) та молотом у центрі



Кокарда головного убору у вигляді зірки та перехрещених молота і рала



Кокарди до головних уборів у вигляді червоної зірки та перехрещених серпа і молота



## **Зображення та опис символіки нацистської Німеччини, Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії (НСДАП). Інформаційний матеріал Українського інституту національної пам'яті**

**Зображення та опис символіки нацистської Німеччини,  
Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії  
(НСДАП)**

Націонал-соціалістична німецька робітничка партія (нім. аббревіатура *NSDAP*) на чолі з Адольфом Гітлером прийшла до влади в Німеччині 30 січня 1933 р. З цього часу почалося формування символіки проголошеного Гітлером нацистського Третього Райху.



(Reichsadler) Імперський орел

Гербом Третього Райху (національною емблемою) став Імперський орел.

«Державним гербом Імперії є свастика, оточена дубовим вінком, на дубовому вінку розташований орел з розпростертими крилами. Голова орла звернена праворуч. Фюрер і канцлер Адольф Гітлер» (3 «Декрету про розробку національного герба від 07.03.1936р.»).

Державний військовий прапор являв собою червоне пря-

мокутне полотнище, на середній осьовій лінії якого, ближче до древка, знаходилося двічі облямоване (чорним і білим) біле коло з похилим гачкуватим хрестом (свастикою), нижній гачк якого звернений до древка. Під білим колом лежить чотири рази розділений білим і тричі розділений чорним хрест, продовження хрестовин якого є вертикальним і горизонтальним діаметрами білого кола. У внутрішньому верхньому червоному полі (у крижі) розміщено облямований білим кольором Залізний Хрест. Висота прапора відноситься до його довжини як 3:5.

15 вересня 1935 р. на партійному з'їзді НСДАП у Нюрнберзі був прийнятий «Закон про державний прапор» (das Reichsflaggengesetz), що встановлював:

«1. Державні кольори — чорний, білий і червоний.

2. Державним і національним прапором (die Reichs-und National flagge) є прапор зі свастикою (нім. Die Hakenkreuzflagge). Він також є торговим прапором. Прапор з гачкуватим хрестом (нім. Die Hakenkreuzflagge) має червоне полотнище, на горизонтальній середній осі якого, ближче до древка, біле коло, в якому зображено чорний гачкуватий хрест (нім. Das Hakenkreuz, свастика), гаки якого повернені на 45 градусів. Білий круг і чорний гачкуватий хрест (свастика) мають загальний центр. Гаки хреста (свастики) спрямовані від древка (на зворотному боці полотнища — навпаки). Діаметр білого кола становить 3/4 висоти полотнища прапора. Довжина хрестовин хреста (свастики) дорівнює половині висоти полотнища. Ширина хрестовин хреста і його гачків дорівнює 1/10 висоти полотнища. Зовнішня довжина гачків становить 3/10, внутрішня — 2/10 висоти полотнища. Відношення висоти полотнища до його довжини як 3:5».

31 жовтня 1935 р. було видано «Припис про державний службовий прапор», яким встановлювалося:

«Державний службовий прапор (нім. Die Reichsdienstflagge) — червоне прямокутне полотнище, що несе в середині на білому колі чорний гачкуватий хрест з чорно-білим обрамленням, його нижній гачк звернений до древка. У внутрішньому верхньому куті прапора знаходиться чорно-білий вищий знак держави (нім. Das Hoheitszeichendes Reichs). Голова орла звернена до древка. Висота прапора відноситься до його довжини як 3:5».





Військовий прапор  
Вермахту (1938-  
1945)



Прапор Третього  
Райху (1935-1945)



Державний  
службовий прапор  
(1935-1945)

5 жовтня 1935 р. було видано припис про гюйс військових кораблів, торговий прапор із Залізним Хрестом, прапор державного військового міністра і головнокомандувача збройними силами:



Гюйс військових кораблів



Гюйс військових кораблів

Крім цього, протягом 1935 року були затверджені і почали використовувати Штандарт вождя та імперського канцлера, Прапор державного військового міністра. Серед нацистських символів слід відзначити також партійний значок НСДАП, затверджений А. Гітлером 1933 року, яким нагороджували старих членів партії. Золотий партійний знак має вигляд кола білого кольору, у центрі якого зображено чорну свастику. Навколо свастики — червоне кільце, по якому нанесено німецькомовну назву НСДАП: «NATIONALSOZIALISTISCHE DAP». По периметру значка розташовано круглий золотий вінок.



Штандарт вождя  
та імперського  
канцлера




Прапор  
державного  
військового  
міністра



Партійний значок  
НСДАП

СС (скорочення від нім. Schutzstaffel — « Охоронні загони») — військово-поліцейська організація НСДАП. Утворена 4 квітня 1925 року як воєнізовані загони партії. Повна назва — Охоронні загони Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії (нім. Schutzstaffel der NSDAP).

Протягом 4 липня 1934 — 8 травня 1945 років СС існувала як окрема військова структура Третього Райху. Символіка СС — аббревіатура з двох латинських літер «S», стилізованих під давньогерманські руни зіг: «».



Руни СС (1925 — 1945)

Серед політичних гасел нацистів найбільшого поширення отримали такі:

— «Sieg Heil!» («Слава перемозі!», нацистське гасло, яке зазвичай супроводжується витягуванням правої руки з розгорнутою долонею).

— «Heil Hitler!» («Слава Гітлеру!», нацистське вітання, яке зазвичай супроводжується витягуванням правої руки з розгорнутою долонею)

— «Ein Volk, Ein Reich, Ein Fuhrer» («Один народ, один Райх, один Фюрер»).

— «Deutschland erwache!» («Німеччина, прокинься!», одне з головних гасел пропаганди НСДАП, було вишите на прапорі партії).

— «Deutschland uber alles» («Німеччина понад усе»); розгорнутий варіант — «Deutschland uber alles, Uber alles in der Welt!» («Німеччина понад усе, понад усе на світі!»).

3 першого куплету «Патріотичного гімну німців» (1841), написаного Гофманом фон Фаллерслебенем (1798–1874):

«Кров та гідність» — на багнетах Гітлер-Югенда. «Gott mit Uns» («З нами Бог») — гасло на ремінних пряжках солдатів Вермахту.

**Історико-юридичний висновок щодо причетності  
В.І. Леніна (Ульянова) до організації та здійснення  
політичних репресій. Довідка Українського інституту  
національної пам'яті**

Відповідно до п. 1 ст. 119 Конституції України та п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» місцеві державні адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують «виконання Конституції України, законів України, **актів Президента України** Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня».

Ст. 6 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» передбачено, що голова місцевої державної адміністрації на виконання Конституції України, законів України, **актів Президента України**, актів Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які відповідно до закону забезпечують нормативно-правове регулювання власних і делегованих повноважень видає відповідні розпорядження.

Ст. 7 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» встановлено, що місцеві державні адміністрації у своїй діяльності керуються «Конституцією України, цим [Законом України «Про місцеві державні адміністрації»] та іншими законами України, **актами Президента України** та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади вищого рівня».

Згідно з ч. 2 ст. 106 Конституції України Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає **укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на всій території України**.

Таким чином, місцеві державні адміністрації, включаючи обласні державні адміністрації, у своїй діяльності згідно норм діючого законодавства України керуються, зокрема, указами Президента України, які є обов'язковими для виконання на всій території України.

Президентом України 28 березня 2007 р. видано указ «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні» №250/2007 (надалі — Указ).

Абзацом 7 п. 3 зазначеного Указу обласні державні адміністрації зобов'язано вжити заходів щодо «*демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні* **та політичних репресій**».

Зазначений Указ станом на сьогоднішній день є чинним, таким, що не скасований в установленому порядку Президентом України, а також в установленому порядку не визнавався таким, що не відповідає Конституції України Конституційним Судом України.

З огляду на це, положення Указу є, станом на сьогодні, обов'язковими до виконання на всій території України, в тому числі, обласними державними адміністраціями.

Діюче законодавство України, зокрема, Конституція України, Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», не містить визначення поняття «політичні репресії».

В історичній науці існує декілька визначень поняття «політичні репресії», відповідно до яких під політичними репресіями розуміється:

— засоби або методи державного примусу, що застосовувалися радянськими державними органами з політичних, соціальних, класових, національних, релігійних мотивів тощо стосовно конкретних осіб або груп людей;

— політично мотивоване застосування радянською державою на підставі антигуманних законів або у позазаконному порядку різноманітних форм розправи (страта, позбавлення волі, примусові депортації, обмеження свободи пересування та занять, конфіскація майна, звуження можливості реалізації законних — прав громадян тощо), інших примусових заходів по відношенню до громадян СРСР;

— каральні заходи або покарання, які вживалися радянськими державними органами та включали у себе комплекс заходів з арештів, розстрілів, примусових переселень, депортацій великих груп населення.

Крім того, у преамбулі Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (надалі — Закон про реабілітацію) зазначено, що «після 1917 року, в період громадянської війни і наступні десятиріччя на землі України пролилося багато людської крові. Мільйони безвинних людей на підставі антигуманних та антидемократичних законів та внаслідок прямого беззаконня і свавілля зазнали переслідувань за свою політичну діяльність, висловлювання та релігійні переконання. [...] При судових і позасудових розправах грубо нехтувалися норми Конституції, покликані охороняти права і свободи громадян, елементарні норми судочинства. [...] Верховна Рада України вважає, що реабілітація жертв політичних репресій повинна охоплювати увесь період після 1917 року до моменту набрання чинності цим Законом і поширюватися на осіб, необґрунтовано засуджених за цей час судами України або репресованих на території республіки іншими державними органами в будь-якій формі, включаючи позбавлення життя або волі, переселення в примусовому порядку, вислання і заслання за межі республіки, позбавлення громадянства, примусове поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод з мотивів політичного, соціального, класового, національного і релігійного характеру».

Таким чином, відповідно до положень преамбули Закону про реабілітацію, а також визначень поняття «політичні репресії», що застосовуються у сучасній історичній науці, можна виділити основні ознаки політичних репресій, до яких відносяться наступні:

— політичні репресії були примусовими заходами, які застосовувалися радянськими органами по відношенню окремих осіб або цілих груп людей;

— політичні репресії застосовувалися радянськими органами з мотивів політичного, соціального, класового, національного, релігійного або іншого характеру;

— політичні репресії здійснювалися у період з 1917 по 1991 роки;

— політичні репресії застосовувалися радянськими органами на підставі спеціально прийнятих актів радянського законодавства або навіть за відсутності таких;

— політичні репресії здійснювалися у формі позбавлення життя або волі, примусового переселення особи або цілих груп людей, вислання або заслання за межі території України або Радянського Союзу, примусового позбавлення громадянства, примусового поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод людини.

27 жовтня (9 листопада) 1917 року декретом II Всеросійського з'їзду рад робітничих та солдатських депутатів було утворено Раду народних комісарів як «тимчасовий робітничий та селянський уряд», якому мала належати урядова влада, та призначено головою цієї Ради народних комісарів Володимира Леніна (Ульянова).

Конституція Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР) 1918 року статтею 9 глави 5 визначала у якості основної задачі на «перехідний період» «установлення диктатури міського та сільського пролетаріату та найбіднішого селянства у вигляді міцної Всеросійської радянської влади з метою повного придушення буржуазії, ліквідації експлуатації людини людиною та створення соціалізму», а статтею 23 «керуючись інтересами робочого класу у цілому, РСФРР позбавляє окремих осіб та окремі групи прав, які користуються ними на шкоду інтересам соціалістичної революції».

Згідно з статтями 37 та 38 глави 8 зазначеної Конституції РСФРР 1918 року Раді народних комісарів належало загальне управління справами РСФРР, на виконання чого Рада народних комісарів видавала декрети, розпорядження, інструкції та загалом вживала усіх заходів, необхідних для правильного та швидкого плину державного життя.

На основі зазначеної Конституції РСФРР у січні 1919 року було запроваджено Конституцію Української СРР (УСРР), згідно з ст. 1 якої УСРР проголошувалася організацією диктатури трудящих та експлуатованих мас пролетаріату та найбіднішого селянства над їхніми віковичними поневолювачами та експлуаторами — капіталістами та поміщиками. Пп. «а»-«в» ст. 3 Конституція УСРР визначала, що для досягнення своєї основної мети УСРР провадить у життя заходи, спрямовані на знищення існуючого економічного ладу, які виражаються у скасуванні

приватної власності на землю та усі інші засоби виробництва, у галузі будівництва державного життя закріплює владу за робітничим класом, встановлюючи право участі у здійсненні державної влади виключно для трудящих мас та повністю усуваючи пануючі класи від такої участі, а також створює для трудящих мас виключну можливість користування політичними правами (свободою усного та друкованого слова, зібрань та союзів), усуваючи від користування цими правами пануючі класи та суспільні групи, які примикають до них за своєю політичною позицією.

Ст. 4 Конституції УСРР проголошувалася повна солідарність з існуючими радянськими республіками та рішення вступити з ними у тісніше політичне об'єднання для спільної боротьби за перемогу світової комуністичної революції та тісніше співробітництво у галузі комуністичного будівництва, яке мислиме лише у світовому масштабі.

Таким чином, радянськими конституціями як РСФРР, так і УСРР, фактично на законодавчому рівні закріплювалося здійснення політичних репресій по відношенню до окремих груп населення (буржуазії, так званих «пануючих класів» та інших груп населення), яке полягало не тільки у формі обмеження цих груп населення у користуванні політичними правами (свобода слова, зібрань, створення відповідних об'єднань, участі у здійсненні державної влади тощо), так і у формі примусової конфіскації належного цим групам майна, а також «повного придушення» таких окремих груп (буржуазії).

Для здійснення таких політичних репресій радянська влада спиралася на відповідний апарат насильства у вигляді створених нею державних органів, зокрема, Раду народних комісарів на чолі з Володимиром Леніним (Ульяновим), яка здійснювала загальне управління державними справами шляхом видання відповідних декретів, розпоряджень, інструкцій та вжиття інших заходів, а також органів Всеросійської надзвичайної комісії (ВЧК (ЧК), Всероссийская чрезвычайная комиссия, чрезвычайная комиссия).

Ініціатором створення органів ВЧК (ЧК) був В. Ленін (Ульянов), у записці якого на адресу заступника народного комісара

внутрішніх справ Фелікса Дзержинського, написаній після засідання Ради народних комісарів 6 (19) грудня 1917 року, наголошувалося на необхідності «екстрених засобів боротьби з контрреволюціонерами та саботажниками»[1].

Постановою Касаційного відділу Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) від 6 листопада 1918 року контрреволюційною діяльністю (виступами) проголошувалися *«будь-які виступи, незалежно від підстав, з яких вони виникли, проти рад, або їх виконавчих органів, або окремих радянських установ»*.

21 лютого 1918 року Радою народних комісарів на чолі з В. Леніним (Ульяновим) було ухвалено декрет під назвою «Социалистическое отечество в опасности» (Соціалістична вітчизна у небезпеці), пунктами 5-6 якого встановлювалося, що «робітники і селяни Петрограду, Києва, усіх міст, містечок та сіл по лінії нового фронту повинні мобілізувати батальйони для риття окопів під керівництвом військових спеціалістів. У ці батальйони мали бути включені всі працездатні члени буржуазного класу, чоловіки і жінки, під наглядом червоногвардійців; тих, що чинитимуть опір — розстрілювати». Пунктом 8 зазначеного декрету «ворожі агенти, спекулянти, погромники, хулігани, контрреволюційні агітатори, німецькі шпигуни розстрілюються на місці злочину»[2].

Таким чином, вказаний декрет прямо наголошував на здійсненні політичних репресій проти окремих груп населення (буржуазного класу) у вигляді примусової мобілізації на виконання відповідних фізичних робіт з риття окопів під загрозою розстрілів, а також запроваджував позасудове покарання у вигляді розстрілу на місці для окремих осіб за висловлення політичних переконань (контрреволюційну агітацію).

8 листопада 1918 року під час публічного виступу на мітингу-концерті працівників ВЧК В. Ленін (Ульянов) проголосив, що «для нас є важливим, що ЧК здійснює безпосередню диктатуру пролетаріату, і у цьому відношенні їх роль неоцінима. Іншого шляху до звільнення мас, крім придушення шляхом насильства експлуататорів, — немає. Цим і займаються ЧК, у цьому їхня заслуга перед пролетаріатом»[3].



Таким чином, В. Леніним (Ульяновим) у зазначеному публічному виступі на адресу працівників ВЧК, у якому він приймав участь як керівник Ради народних комісарів, прямо наголошувалося на необхідності застосування політичних репресій у формі «придушення шляхом насильства» окремої групи населення (експлуататорів) державним органом — ВЧК.

Крім того, В. Ленін (Ульянов) зазначав про те, що «жодне важливе політичне або організаційне питання не вирішується жодною державною установою у нашій республіці без керуючих вказівок Цєка партії»[4]. 7 листопада 1918 року В. Ленін (Ульянов) сформулював основні вимоги до діяльності працівників ВЧК: рішучість, швидкість, вірність[5].

Окрім того, спеціальним листом Центрального Комітету Російської комуністичної партії (більшовиків) (ЦК РКП (б)), фактичним керівником якого був В. Ленін (Ульянов), губернським комітетам РКП (б) наголошувалося на тому, що «губкоми і губчека повинні складати одне ціле у справі своєчасного попередження та запобігання контрреволюційних виступів»[6]. Також, у зверненні до комуністів у складі ЧК ЦК РКП (б) вказувалося на те, що «ЧК створені, існують та працюють лише як прямі органи партії, за її директивами та під її контролем»[7].

Тим самим, керівник Ради народних комісарів В. Ленін (Ульянов), який одночасно де-факто очолював вищий орган комуністичної партії (ЦК РКП (б)), фактично визначав загальнообов'язковий характер вказівок вищого партійного органу (ЦК РКП (б)) для будь-яких радянських державних органів, у тому числі, ВЧК (ЧК), щодо здійснення будь-якої діяльності такими органами, що на той момент не передбачалося діючою Конституцією ані РРФСР, ані УСРР.

5 вересня 1918 р. Радою народних комісарів було прийнято постанову «О «Красном терроре» (Про «Червоний терор»), якою було визначено необхідність «забезпечити Радянську Республіку від класових ворогів шляхом ізоляції їх у концентраційних таборах; що підлягають розстрілу усі особи, дотичні до білогвардійських організацій, змов та заколотів»[8].

Постановою VI Всеросійського надзвичайного з'їзду рад «Про амністію» від 6 листопада 1918 року зазначалося, що

«радянська влада, оточена ворогами з фронту, маючи контрреволюцію у тилу, застосувала найсуворіші заходи репресій та придушення контрреволюції у всіх її видах». Пунктом 2 було передбачено звільнення від ув'язнення усіх заручників «крім тих з них, тимчасове затримання яких необхідне як умова безпеки товаришів, що потрапили до рук ворогів. Необхідність подальшого утримання під вартою заручників такого роду для кожної окремо особи може бути встановлена тільки Всеросійською надзвичайною комісією. Жодна інша організація не має права і помилка думати, що НЕП поклав кінець терору. Ми ще повернемося до терору брати заручників та утримувати їх під вартою»[9].

Сам В. Ленін (Ульянов) зазначав, що використання заручників з класово чужого середовища у зв'язку з прямою загрозою завоюванням пролетарської влади є необхідним та справедливим засобом, який служить інтересам більшості народу[10].

Тим самим, В. Ленін (Ульянов) визнавав не тільки за необхідний, але й «справедливий» засіб державного примусу застосування політичних репресій проти окремих груп населення (класового чужого середовища, білогвардійців тощо) у вигляді взяття осіб, належних до таких груп, у заручники, поміщення їх до концентраційних таборів та, тим самим, обмеження їх громадянських прав по відношенню до інших груп населення.

22 листопада (5 грудня) 1917 року Радою народних комісарів було видано декрет «Про суд», п. 2 та 8 якого «для боротьби проти контрреволюційних сил у вигляді застосування заходів обмеження від них революції та її завоювань, а так само для вирішення справ про боротьбу з мародерством і хижацтвом, саботажем та іншими зловживаннями торгівців, промисловців чиновників та інших осіб, створюються робітничі та селянські революційні термінали», а для вирішення кримінальних справ на фронтах полковими радами або полковими комітетами мали бути обрані відповідні місцеві суди[11].

Призначений на посаду першого голови Революційного військового трибуналу Карл Юлій Данішевський наголосив на тому, що відповідні трибунали «не керуються та не повинні керуватися ніякими юридичними нормами. Це караючі органи, створені у процесі напруженої боротьби, які постановляють



свої вироки, керуючись принципом політичної доцільності правосвідомістю комуністів». Він також прямо зазначав про те, що в умовах диктатури пролетаріату революційні трибунали є «у першу чергу органи знищення, ізоляції, знешкодження та тероризування ворогів Робітничо-Селянської вітчизни, а тільки у другу чергу це суди, які встановлюють ступінь провини даного суб'єкта» та, що народні суди та революційні трибунали «не зв'язані у своїй діяльності жодними формальними умовами при встановленні вини та покарання»[12].

Сам В. Ленін (Ульянов) виступав за узаконення терору, наголошуючи на тому, що «суд повинен не усунути терор; обіцяти це було б самообманом або обманом, а обґрунтувати та узаконити його принципово, ясно, без фальші та без прикрас. Формулювати потрібно якомога ширше, бо тільки революційна правосвідомість та революційна совість поставлять умови застосування на ділі, більш або менш широкого»[13].

Таким чином, В. Ленін (Ульянов), будучи головою Ради народних комісарів, під час створення судових органів та так званих революційних трибуналів виступав та наголошував на необхідності створення таких органів саме як каральних, які мали якнайширше застосовувати у своїй діяльності терор, тобто, фактично, здійснювати репресії проти окремих груп населення чи осіб. Навіть після запровадження на початку 1920-х років так званої Нової економічної політики (НЕП) Ленін наголошував на тому, що «найбільша помилка думати, що НЕП поклав кінець терору. Ми ще повернемося до терору й терору економічного»[14].

В. Леніним (Ульяновим) як керівником Ради народних комісарів давалися безпосередні вказівки, у тому числі, органам влади нижчого рівня, щодо здійснення репресій проти окремих груп населення.

Зокрема, у промові на нараді делегатів так званих комітетів бідноти центральних губерній від 8 листопада 1918 року Ленін зазначав про те, що «з куркулями потрібно вести боротьбу енергійно, ні на які угоди з ними не йти» та, що «у трудящих ми нічого не відбираємо, але у тих, хто використовує найману працю, хто наживається на інших — у тих ми експропріюємо все»[15]. У

телеграмі від 10 серпня 1918 р. на адресу Пензенського губвиконкому Ленін вказував, що «необхідно з найбільшою енергією, швидкістю та безжалісністю придушити повстання куркулів, взяти частини війська з Пензи, конфісковуючи все майно повсталих куркулів та весь їхній хліб»[16].

У декреті «Об аресте вождей гражданской войны против революции» (Про арешт вождів громадянської війни проти революції) від 28 листопада (11 грудня) 1917 року прямо наголошувалося на тому, що «члени керівних установ партії кадетів, як партії ворогів народу, підлягають арешту і переданню під суд революційних трибуналів»[17].

У постанові Ради оборони, керівником якої як голова Ради народних комісарів був В. Ленін (Ульянов), про застосування репресій до осіб, які саботують розчищення залізничних шляхів від снігу від 15 лютого 1919 р. вимагалось «негайно арештувати кількох членів виконкомів та комбідів [комітетів бідноти] у тих місцевостях, де розчистка снігу здійснюється не зовсім задовільно. У тих же місцевостях узяти заручників з селян із тим, що, якщо розчистка снігу не буде здійснена, вони будуть розстріляні»[18]. Іншою постановою Ради оборони від 17 березня 1919 р. у зв'язку з тим, що на виконання попередньої постанови жодного з членів виконкомів не було заарештовано, прямо зазначалося про те, що «голови надзвичайних комісії по боротьбі з контрреволюцією будуть самі підлягати негайному арешту у тому випадку, якщо вони у майбутньому не будуть здійснювати арешт осіб, відповідальних за виконання постанови Ради оборони про боротьбу з сніговими заносами»[19]. 8 квітня 1919 р. у записці на адресу голови ВЧК Ф. Дзержинського, пов'язаній з виконанням вказаних вище постанов Ради оборони, Ленін писав: «чи не заарештувати по 1-2 членів кожного виконкому?»[20].

У записці на адресу заступника голови Революційної військової ради Ефраїма Скланського від 9 червня 1919 р. В. Ленін (Ульянов) писав, що «потрібно посилити взяття заручників з буржуазії та родин офіцерів — через те, що почастишали зради. Змовтеся з Дзержинським»[21].

У серпні 1921 р. під час боротьби з Всеросійським комітетом допомоги голодуючим В. Леніним (Ульяновим) було дано вказів-

ку: «Прокоповича [громадський діяч, член комітету] сьогодні ж заарештувати за звинуваченням у протиурядовій промові [...] і протримати місяці зо три... Решту членів [...] сьогодні ж вислати із Москви, розташувавши по одному у повітових містах по можливості без залізниці, під нагляд»[22].

Таким чином, В. Ленін (Ульянов), перебуваючи на посаді керівника Ради народних комісарів та очолюючи Раду оборони, не тільки наголошував на необхідності застосування політичних репресій по відношенню до окремих груп населення, але й напругу віддавав розпорядження та вказівки, шляхом, у тому числі, підписання відповідних документів, про здійснення таких репресій проти конкретних груп (членів політичних партій, буржуазії, членів родин офіцерів).

Крім того, радянською владою було запроваджено так звану «хлібну монополію» держави, якою державі було надано право вільного розпорядження продуктами праці селян. В. Ленін (Ульянов) 27 червня 1918 року, пояснюючи суть цього явища, зазначав, що «всі надлишки хліба належать державі; це значить, що жоден пуд хліба, який не потрібен для підтримання сім'ї та худоби селянина, не потрібен йому для посіву, — що всякий зайвий пуд хліба повинен **відбиратися** в руки держави»[23]. У тому ж 1918 році Ленін наголошував на тому, що «реквізіція хліба у куркулів — не грабіж, а революційний обов'язок перед робітничо-селянськими масами, які борються за соціалізм!»[24].

Як головою Ради народних комісарів та керівником вищих органів РКП (б) Леніним також давалися прямі вказівки вищим органам комуністичної партії УСРР стосовно збору продовольства на території України для подальшого відправлення його до Радянської Росії. Так, зокрема, у 1919 році Ленін зазначав, що «запаси хліба на Україні величезні. Взяти все відразу не можна... Українські товариші прямо кричать, що нема людей, що нікому будувати Радянську владу, що нема ніякого апарату, що нема такого пролетарського центру, як Пітер або Москва... Ми, в Центральному Комітеті нашої партії, обговоривши це становище, дали завдання — **спочатку зробити все для побудови апарату на Україні і взятися за роботу, коли буде зброя в руках і буде апарат, а на 1 червня одержати за це 50 мільйонів пудів хліба**»[25]. «Тепер, із завоюванням України та із зміцненням Ра-

дянської влади на Дону, наша сила міцнішає. Ми кажемо тепер, що джерела хліба продовольства, можливість одержати паливо з Донецького басейну в нас є... **Ми повинні не менш як три тисячі робітників залізничників, почасти селян з північної голодної Росії, послати на Україну. Український уряд уже провів декрет про точну розверстку тієї кількості хліба, яку можна взяти зараз в розмірі 100 мільйонів пудів**»[26].

1921 р. ЦК РКП (б) на чолі з Леніним було надано вказівку ЦК КП(б)У, що «повний збір продовольчих продуктів на Україні, тобто 100 проц., має для РСФРР абсолютно докорінне значення»[27].

У липні того ж 1921 р. Ленін писав, що «урожай в Україні приблизно визначають (Раковський) 550–650 мільйонів пудів. Віднімаючи 150 мільйонів пудів на засів і 300 (15 x 20 = 300) на годівлю сім'ї і худоби, маємо остачу (550–450 = 100; 650–450 = 200) в середньому близько 150 мільйонів пудів. Якщо поставити в Україні армію з голодних губерній, цю остачу можна було б зібрати (податком + товарообмін + окремими реквізіціями з багатих на допомогу голодним) *повністю*»[28].

Таким чином, В. Ленін (Ульянов), що обіймав протягом 1917–1923 рр. найвищі державні та партійні посади, спочатку у Радянській Росії, а потім у СРСР, не тільки теоретично обстоював можливість та необхідність застосування політичних репресій та терору стосовно окремих груп населення чи окремих осіб, але й як посадова особа приймав участь в ухваленні та підписував відповідні нормативні документи (декрети), які легітимізували та «узаконювали» застосування таких політичних репресій та терору органами державної влади (насамперед, ВЧК, судами та революційними трибуналами), а також як посадова особа віддавав посадовим особам інших органів державної влади вказівки щодо застосування такого терору та політичних репресій відносно конкретних груп населення або конкретних осіб шляхом, зокрема, взяття окремих осіб у заручники, обмеження громадянських прав цілих груп населення, арештів конкретних осіб або цілих груп населення та поміщення їх до концентраційних таборів, реквізіції майна (зокрема, хліба) у таких осіб або цілих груп населення. Крім того, як голова Ради народних комісарів та керівник ЦК РКП (б) Ленін відповідальний за створення караль-

них органів (ВЧК) для здійснення таких політичних репресій та терору, спираючись не на Конституцію та закон, а на вказівки вищого керівництва державних, а особливо, партійних органів, не будучи обмежені при цьому у своїй діяльності відповідними законодавчими рамками.

З огляду на це, Володимир Ленін (Ульянов) підпадає під визначення осіб, причетних до організації та здійснення політичних репресій згідно абзацу 7 п. 3 указу Президента України «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні» від 28 березня 2007 р. №250/2007, пам'ятники яким мають бути демонтовані, і відповідальність за це покладається, зокрема, на обласні державні адміністрації.

[1] Ленин В. И. Полное собрание сочинений (надалі — ПСС), т. 35, с. 156.

[2] Декреты Советской власти. Т. 1. — Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. — С. 491.

[3] Ленин В. И. ПСС, т. 37, с. 174.

[4] Ленин В. И. ПСС, т. 41, с. 30-31.

[5] Ленин В. И. ПСС, т. 37, с. 173.

[6] Из истории Всероссийской чрезвычайной комиссии 1917–1921 гг.: Сборник документов. — Москва, 1958. — С. 437.

[7] Правда (Москва). — 1919. — 8 февраля. — № 29.

[8] Цитовано за: ГУЛАГ (Главное управление лагерей) 1917—1960 / Под общей редакцией академика А. Н. Яковлева. Составители: А. И. Кокурин и Н.В. Петров. Научный редактор В.Н. Шостаковский. — М.: Международный Фонд «ДЕМОКРАТИЯ», 2000. — С. 15

[9] Декреты Советской власти. Т. 3. — Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. — С. 529-530.

[10] Ленин В. И. ПСС, т. 39, с. 62; т. 51, с. 48, 52.

[11] Декреты Советской власти. Т. 1. — Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. — С. 124-126.

[12] Данишевский К. Х. — Москва: Реввоен трибунал Респ., 1920. — С. 5, 31, 5859.

[13] Ленин В. И. ПСС, т. 45, с. 190-191.

[14] Ленин В. И. ПСС, т. 44, с. 428.

[15] Ленин В. И. ПСС, т. 37, с. 182.

[16] Ленин В. И. ПСС, т. 50, с. 144.

[17] Декреты Советской власти. Т. 1. — Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. — С. 162.

[18] Декреты Советской власти. Т. 4. — Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. — С. 627.

[19] Декреты Советской власти. Т. 4. — Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. — С. 510-511.

[20] Ленинский сборник. XXXVII. — Москва, 1977. — С. 143-144.

[21] Ленин В. И. ПСС, т. 50, с. 343.

[22] Ленин В. И. ПСС, т. 53, с. 141.

[23] Ленин В. И. ПСС, т. 36, с. 420-421.

[24] Ленін В. І. про Україну. У двох частинах. Частина І. 1917–1922.– К.: Видцтво політ. літ-ри, 1977.– С. 121.

[25] Ленін В. І. про Україну. У двох частинах. Частина І. 1917–1922.– К.: Видцтво політ. літ-ри, 1977.– С. 176.

[26] Ленін В. І. про Україну. У двох частинах. Частина І. 1917–1922.– К.: Видцтво політ. літ-ри, 1977.– С. 196

[27] Ленін В. І. про Україну. У двох частинах. Частина І. 1917–1922.– К.: Видцтво політ. літ-ри, 1977.– С. 429.

[28] Ленін В. І. про Україну. У двох частинах. Частина ІІ. 1917–1922.– К.: Видцтво політ. літ-ри, 1977.– С. 411.

## Цитати з листування, публікацій В.І. Леніна (Ульянова)

Мовою оригіналів:

1. «...Прекрасный план! Доканчивайте его вместе с Дзержинским. Под видом „зелёных“ (мы потом на них свалим) пройдем на 10—20 вёрст и перевешаем кулаков, попов, помещиков. Премия: 100.000 р. за повешенного...»

Литвин А. Л. *«Красный и Белый террор в России в 1917—1922 годах»*

2. «Война не на жизнь, а на смерть богатым и прихлебателям, буржуазным интеллигентам... с ними надо расправляться, при малейшем нарушении... В одном месте посадят в тюрьму... В другом — поставят их чистить сортиры. В третьем — снабдят их, по отбытии карцера, желтыми билетами... В четвертом — расстреляют на месте... Чем разнообразнее, тем лучше, тем богаче будет общий опыт...»

24 — 27 декабря 1917 г. (Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 35. С. 200, 201, 204. — Из работы «Как организовать соревнование?»)

3. «...Можете ли вы еще передать Теру, чтобы он всё приготовил для сожжения Баку полностью, в случае нашествия, и чтобы печатно объявил это в Баку».

3 июня 1918 г. (Волкогонов Д.А. *Ленин. Политический портрет. Ленинское рукописное распоряжение председателю Бакинской ЧК С. Тер-Габриэляну*)

4. «Пенза, Губисполком... провести беспощадный массовый террор против кулаков, попов и белогвардейцев; сомнительных запереть в концентрационный лагерь вне города».

9 августа 1918 г. (Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 50. С. 143-144).

5. «Товарищам Кураеву, Бош, Минкину и другим пензенским коммунистам. Товарищи! Восстание пяти волостей кулачья должно повести к беспощадному подавлению. Этого требует интерес всей революции, ибо теперь взят «последний решительный бой» с кулачем. Образец надо дать. Повесить (неприменно повесить, дабы народ видел) не меньше 100 заведомых кулаков, богатеев, кровопийц. Опубликовать их имена. Отнять у них весь хлеб. Назначить заложников — согласно вчерашней телеграм-

ме. Сделать так, чтобы на сотни верст кругом народ видел, трепетал, знал, кричал: душат и задушат кровопийц кулаков. Телеграфируйте получение и исполнение. Ваш Ленин».

(Латышев А.Г. *Рассекреченный Ленин. М., 1996. С. 57.*)

6. «Саратов, (уполномоченному Наркомпрода) Пайкесу. ... советую назначать своих начальников и расстреливать загоровщиков и колеблющихся, никого не спрашивая и не допуская идиотской волокиты».

22 августа 1918 г. (Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 50. С. 165).

7. «Свияжск, Троцкому. Удивлен и встревожен замедлением операции против Казани, особенно если верно сообщенное мне, что вы имеете полную возможность артиллерией уничтожить противника. По-моему, нельзя жалеть города и откладывать дольше, ибо необходимо беспощадное истребление...» 10 сентября 1918 г. (Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 50. С. 178).

8. «Насчет иностранцев советую не спешить высылкой. Не лучше ли в концлагерь...»

3 июня 1919 г. (Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 50. С. 335).

9. «Всех, проживающих на территории РСФСР иностранных поданных из рядов буржуазии тех государств, которые ведут против нас враждебные и военные действия, в возрасте от 17 до 55 лет заключить в концентрационные лагеря...»

(Латышев А.Г. *Рассекреченный Ленин. М., 1996. С. 56.*)

10. «...крестьяне далеко не все понимают, что свободная торговля хлебом есть государственное преступление. «Я хлеб произвел, это мой продукт, и я имею право им торговать» — так рассуждает крестьянин, по привычке, по старине. А мы говорим, что это государственное преступление».

19 ноября 1919 г. (Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 39. С. 315).

11. «Т. Луначарскому... Все театры советую положить в гроб. Наркому просвещения надлежит заниматься не театром, а обучением грамоте».

Ленин, 26 августа 1921 г. (Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 53. С. 142.)

12. «... я прихожу к безусловному выводу, что мы должны именно теперь дать самое решительное и беспощадное сражение черносотенному духовенству и подавить его сопротивление с такой жестокостью, чтобы они не забыли этого в течение нескольких десятилетий... Чем большее число представителей

реакционного духовенства и реакционной буржуазии удастся нам по этому поводу расстрелять, тем лучше».

19 марта 1922 г. (*Известия ЦК КПСС. 1990. № 4. С. 190—193*).

13. «...Принять военные меры, т.е. постараться наказать Латвию и Эстляндию военным образом (например, «на плечах» Балаховича перейти где-либо границу на 1 версту и повесить там 100–1000 их чиновников и богачей)».

Ленин, август 1920 г. (*Латышев А.Г. Рассекреченный Ленин. М., 1996*).

14. «...Суд должен не устранить террор; обещать это было бы самообманом или обманом, а обосновать и узаконить его принципиально, ясно, без фальши и без прикрас».

17 мая 1922 г. (*Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 45. С. 190*).

## **Назви «колгоспна» і «радгоспна» символізують нищення і закріпачення українського селянства**

Назви «колгоспна» і «радгоспна» з'явилися в СРСР у 1920-ті — 1930-ті роки у зв'язку з політикою проведення так званої колективізації сільського господарства і ліквідацією «куркульства».

Комуністичний режим на чолі з Йосипом Сталіним у той час таким чином вирішував наступні цілі:

1) Підкорити владі селянську стихію, а конкретно в Україні ще й приборкати національні прагнення. Без цього утвердити тоталітарний режим було неможливо.

2) Мати можливість без обмежень грабувати та експлуатувати селянство, за їх рахунок провести так звану «індустріалізацію», тобто створити сучасний військово-промисловий комплекс і підготуватися до агресивної війни (повернення Москві втрачених територій колишньої Російської імперії, здійснення світової соціалістичної революції).

Для реалізації цих планів комуністичне керівництво під час проведення політики колективізації здійснило тотальні репресії щодо самостійних селянгосподарів, які навіть потенційно могли загрожувати режиму, вбило, ув'язнило, депортувало за межі України більшість селян та інших жителів села, які здійснювали опір такій злочинній політиці або виявляли невдоволення.

Саме ці дії комуністичної влади і отримали назви «ліквідація куркульства як класу», «розкуркулення», «зламати опір куркулів і підкуркульників». Вони і були головним інструментом проведення колективізації.

За підрахунками істориків з 1928 р. до 1934 р. в Україні було експропрійовано (конфісковано) 200 тисяч селянських господарств як «куркульських», а «розкуркулено» близько 1 млн. селян (від малюків, дітей і до немічних старих людей). Більшість із них відправили як «спецпереселенців» до Півночі, Сибіру, Далекого Сходу Радянського Союзу.



Сутність політики колективізації полягала у тому, що у селян відібрали землю, реманент (засоби виробництва), худобу тощо і силою загнали у так звані «колективні господарства» (пропагандистське знуцання над розумінням цивілізованої добровільної кооперації, колективного господарювання) і державні сільсько-господарські підприємства — так звані «радянські господарства».

Звичка скорочувати назви у радянської влади і народила терміни «колгосп» і «радгосп».

Тепер вже колишніх селян, а насправді підневільних закріпачених батраків, прикріплених до місця проживання і роботи, почали називати «колгоспниками» і «радгоспниками» (офіційно — робітниками радгоспів).

Робота у колгоспі без матеріального зацікавлення (жальогідна оплата 1 раз наприкінці року), бездарне дріб'язкове державне керування сільськогосподарськими роботами «ідейно чистими комуністами», харчування за рахунок власного городу, на якому колгоспники працювали у вільний від роботи час, привело до масштабної кризи сільського господарства, стало однією з головних причин Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. Вчені доводять, що руйнівні наслідки цієї колективізації та голодоморів Україна, її сільське господарство відчуває й досі...

Таким чином, комуністичний режим здійснив нищення і закріпачення українського селянства, завдав важкої шкоди сільському господарству. Це один із найтяжчих його злочинів проти Українського народу.

Назви «колгоспна» і «радгоспна» відповідно пп. «є» ч.4 статті 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» підлягають перейменуванню.

#### ДОВІДКОВО.

#### ПРИКЛАД ПРИДУШЕННЯ ОПОРУ СЕЛЯНСТВА КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ТА ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ СТАНOM НА 1 ЛЮТОГО 1932 Р.

Мовою оригіналу «Витяг із доповідної записки ДПУ УСРР «Про оперативні заходи органів ДПУ» від 1 лютого 1932 р.» — рапорт про досягнення у боротьбі з «різними ворогами» на Чернігівщині, який вміщено у збірнику документів і матеріалів Руслана Пирога «Голодомор 1932–1933 років в Україні»:

*«Под непосредственным руководством специально командированного в Черниговскую область зам. пред. ГПУ УССР т. Леонюка путем проведения ряда оперативных мероприятий достигнуты следующие результаты:*

*1. Вскрыто и ликвидировано 34 к.-р. повстанческих организаций и групп, коими была поражена значительная часть территории области. Арестовано по ним 604 чел.*

*2. Ликвидировано 19 вооруженных бандгрупп, оперировавших в 17 районах. Арестовано по этим бандгруппам 156 чел. и изъято значительное количество оружия.*

*Арестовано за одиночные бандитские проявления и намечено к высылке 1007 чел. уголовников.*

*3. Раскрыт ряд террористических актов. Арестовано за террпроявления 224 чел.*

*4. Ликвидировано 107 внутриколхозных к.-р. группировок. Арестовано в колхозном аппарате — 377 чел. и агротехнического персонала по соц. сектору — 15 чел.*

*5. По 26 районам области изъято из низового советского, колхозного и кооперативного аппарата до 200 чел. классово-чуждых и антисоветских элементов.*

*6. Из колхозов области, по неполным данным, вычищено 3030 чел., не считая арестованных по внутриколхозным к.-р. группировкам.*

*7. Выселено из наиболее отстающих районов по хлебосдаче 316 кулацких семей.*

8. Арестовано за хищення мерчука\* 116 чел.

9. Привлечено к ответственности за спекуляцию хлебом 215 чел.

10. Арестовано за хищение свеклы 88 чел.

11. В целом по области арестовано 7861 чел., в том числе 2456 кулаков, 411 быв. петлюровцев, политбандитов, карателей и т.д. и 1542 чел. уголовно-бандитского элемента».

До речі, у 1940-х — 1950-х роках на Західній Україні саме політика «колективізації» і «ліквідації куркульства як класу» стала важливою зброєю комуністичної влади проти українського національно-визвольного руху — УПА і ОУН.

**Сергій Бутко,**

співробітник Українського інституту  
національної пам'яті

\* Мерчук — відрахування на користь власника млина певної частини зданого зерна в якості плати за перемол. Пізніше (після 1930) — плата за помел і переробку в крупу зерна, за обдир рису, стягнута в натуральній формі всіма державними, кооперативними та колгоспними млинами і крупорушками.



## ДЕКОМУНІЗАЦІЯ

Коли і що слід перейменувати/демонтувати

Український  
інститут  
національної  
пам'яті

### Юридичні особи

**1 місяць**  
Червень 2015  
21  
Винятки: \* \*\* \*\*\*

У назвах яких містяться імена (псевдоніми) керівників компартії, органів держбезпеки, влади та управління СРСР, УРСР, інших союзних або автономіальних республік.

Містить назви радянських республік, СРСР, та похідні від них.

### Друковані ЗМІ

**3 місяці**  
Серпень 2015  
21

У назві яких використовується символіка комуністичного режиму.

Назви, похідні від топонімів, які підпадають під обмеження/заборону.

### Знаки для товарів, послуг

**6 місяців**  
Листопад 2015  
21  
Винятки: \* \*\* \*\*\*

Містить зображення державного прапора, герба, іншого символу СРСР, УРСР, іншої союзної або автономної радянської республіки, держав так званої «народної демократії» у Східній Європі.

Містить зображення осіб, які обіймали керівні посади у компартії, вищих органах державної влади та управління СРСР, УРСР, союзних або автономних республік, працівників органів держбезпеки будьякого рівня.

Містить назви радянських республік, СРСР, та похідні від них.

### Топоніміка

**9 місяців**  
Листопад 2015  
21  
Винятки: \* \*\* \*\*\*

Області, райони, населені пункти

У назвах яких використані імена (псевдоніми) осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (від секретаря райкому і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР, інших союзних або автономних республік, працівників органів держбезпеки.

У назвах яких використано назви СРСР, УРСР, інших союзних або автономних республік та похідні від них.

**6 місяців**  
Листопад 2015  
21  
Винятки: \* \*\* \*\*\*

Назви яких пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи парторгату, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням борців за незалежність України).

### Демонтаж пам'ятників, пам'ятні знаки

**6 місяців**  
Листопад 2015  
21  
Винятки: \* \*\* \*\*\*

Особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій.

Особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР, інших союзних або автономних республік.

Подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті.

**\*\*Винятки:** випадки, коли діяльність осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії або вищих органах влади і управління, була пов'язана з розвитком української науки і культури.

**\*\*\*Винятки:** випадки, пов'язані з рухом опору та вигнання нацистських окупантів, розвитком української науки і культури.

# Як перейменувати населений пункт?



ІНІЦІАТОРИ  
ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ



КОМУ/КУДИ  
ПОДАЮТЬСЯ  
ПРОПОЗИЦІЇ



ВИНЕСЕННЯ  
ПИТАННЯ НА  
ГРОМАДСЬКЕ  
ОБГОВОРЕННЯ

1

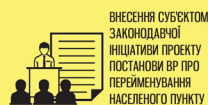
- Будь-який громадянин України, іноземець
- об'єднання громадян
- трудовий колектив
- будь-який державний орган

2

- Рада міністрів АРК
- обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації,
- органи місцевого самоврядування.

3

Форми громадського обговорення: конференція, форум, громадські слухання, зустрічі, теле, радіодебати, інтернет-конференція, електронна консультація



ВНЕСЕННЯ СУБЪЕКТОМ  
ЗАКОНОДАВЧОЇ  
ІНІЦІАТИВИ ПРОЕКТУ  
ПОСТАНОВИ ВР ПРО  
ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ  
НАСЕЛЕННОГО ПУНКТУ

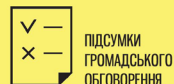
5

Готує суб'єкт законодавчої ініціативи (народний депутат, КМУ, Президент) з урахуванням пропозицій ОМС та місцевих державних адміністрацій

6

ТЕРМІН ВНЕСЕННЯ  
ПРОПОЗИЦІЙ НА  
РОЗГЛЯД ВР  
  
3 дні з набрання  
чинності законом

4



ПІДСУМКИ  
ГРОМАДСЬКОГО  
ОБГОВОРЕННЯ

Зводять в єдине усі "за" і "проти" та інші пропозиції, формують пропозиції на розгляд ВР щодо перейменування населеного пункту



РОЗГЛЯД  
ПРОЕКТУ  
ПОСТАНОВИ  
НА СЕСІЇ ВР

6

Розгляд головним комітетом ВР: з питань місцевого самоврядування, включення до порядку денного сесії ВР

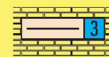


ПРИЙНЯТТЯ  
ПОСТАНОВИ ВР  
(рішення про  
перейменування)

7

Набирає чинності з дня офіційного оприлюднення

## ЩО ЦЕ КОШТУЄ?



ВИГОТОВЛЕННЯ ТА РОЗМІЩЕННЯ НОВИХ ТАБЛИЧОК З НАЗВОЮ



ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ НОВИХ ДОРОЖНИХ ЗНАКІВ З ПОКАЗЧИКАМИ НАЗВИ



ВИГОТОВЛЕННЯ НОВИХ ПЕЧАТОК ОРГАНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ  
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

## ЧИ НЕОБХІДНО ЗМІНЮВАТИ ДОКУМЕНТИ?

✗ ЗМІНА ДОКУМЕНТІВ НА МАЙНО

Документи, які засвідчують право власності фізичних або юридичних осіб на об'єкти нерухомого майна – залишаються чинними.

✗ ЗМІНА РЕЄСТРАЦІЇ  
МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Реєстрацію місця проживання змінювати спеціально не треба.

✗ ЗМІНИ В УСТАНОВЧИХ  
ДОКУМЕНТАХ

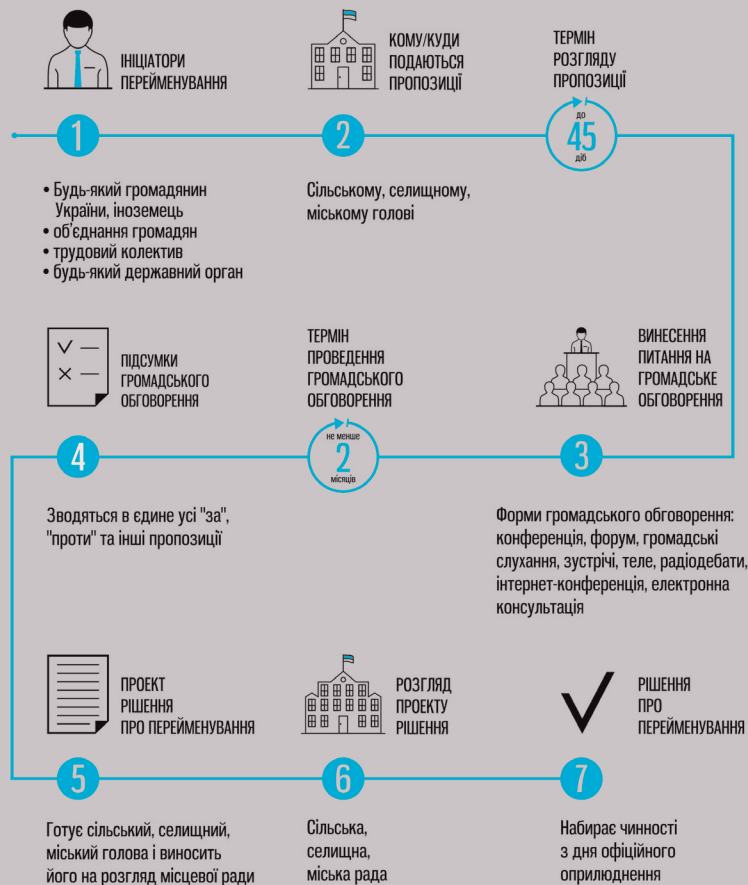
Зміни в установчі документи юридичних осіб - безкоштовно.

Український інститут національної пам'яті

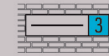
[www.memory.gov.ua](http://www.memory.gov.ua)

[facebook.com/uinp.gov.ua](https://facebook.com/uinp.gov.ua)

# ЯК ПЕРЕЙМЕНУВАТИ ВУЛИЦЮ



## ЩО ЦЕ КОШТУЄ?



ВИГОТОВЛЕННЯ ТА РОЗМІЩЕННЯ НОВИХ ТАБЛИЧОК З НАЗВОЮ



ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ НОВИХ ДОРОЖНІХ ЗНАКІВ З ПОКАЖЧИКАМИ НАЗВИ

## ЧИ НЕОБХІДНО ЗМІНЮВАТИ ДОКУМЕНТИ?

### ✗ ЗМІНА ДОКУМЕНТІВ НА МАЙНО

Документи, які засвідчують право власності фізичних або юридичних осіб на об'єкти нерухомого майна – залишаються чинними.

### ✗ ЗМІНА РЕЄСТРАЦІЇ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Реєстрацію місця проживання змінювати спеціально не треба.

### ✗ ЗМІНИ В УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТАХ

Законодавством не передбачено граничних строків зміни юридичної адреси, тому відповідні зміни можуть бути внесені разом з іншими змінами до установчих документів.

Український інститут національної пам'яті

[www.memory.gov.ua](http://www.memory.gov.ua)

[facebook.com/uinp.gov.ua](https://facebook.com/uinp.gov.ua)



# ЯКА РАДЯНСЬКА СИМВОЛІКА ЗАБОРОНЕНА?

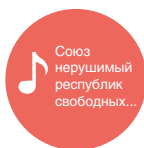
## Заборонена символіка



Герби та прапори СРСР, УРСР, інших країн з комуністичним режимом, які існували в минулому



Серп і молот, а також серп і молот у поєднанні з п'ятикутною зіркою



Гімни СРСР та радянських республік



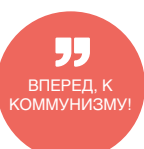
Символіка комуністичної партії



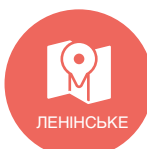
Пам'ятники та зображення партійних та радянських керівників – починаючи від секретаря райкому



Пам'ятники та зображення працівників радянських органів держбезпеки – ГПУ, НКВС, КДБ



Комуністичні гасла та цитати радянських керівників



Назви населених пунктів, вулиць та підприємств, пов'язані з комуністичними діячами, чекістами, діяльністю компартії, встановленням радянської влади

Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного або нацистського режимів: на документах, прийнятих чи виданих до 1991 року; в експозиціях музеїв, тематичних виставках, бібліотечних фондах; у науковій діяльності; на оригіналах бойових знамен; на державних нагородах та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991-2015 років у зв'язку з річницями подій Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними; на намогильних спорудах; під час викладення або реконструкції історичних подій; у приватних колекціях та приватних архівних зібраннях; як об'єктів антикварної торгівлі; у підручниках, посібниках, інших матеріалах навчального та освітнього характеру, творах мистецтва, якщо це не призводить до пропаганди злочинного характеру комуністичного або нацистського режиму.

## Символіка, на яку не поширюється заборона



Комуністична символіка, яка використовується на гербах чи прапорах нині існуючих країн



Назви, у яких фігурують радян. діячі, пов'язані з боротьбою проти нацистів та з розвитком науки й культури в Україні



Зображення, пам'ятники та цитати радян. діячів, пов'язаних з розвитком науки та культури в Україні



Комуністична символіка на документах, прийнятих або виданих до 1991 року



П'ятикутна зірка



Комуністична символіка в експозиціях музеїв та виставок, наукових дослідженнях та підручниках



Комуністична символіка на нагородах, вручених до 1991 р. та впродовж 1991-2015 рр. у зв'язку з річницями подій ДСВ



Комуністична символіка під час історичної реконструкції подій



Комуністична символіка на кладовищах



Колекціонування символіки



Український інститут національної пам'яті

візуалізація  
ТЕКСТИ.ORG.UA





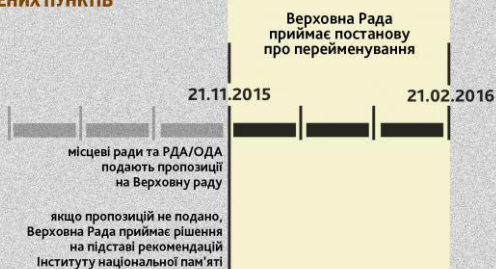
## ДРУГИЙ ЕТАП ДЕКОМУНІЗАЦІЇ

як і в які терміни продовжитись перейменування /демонтаж

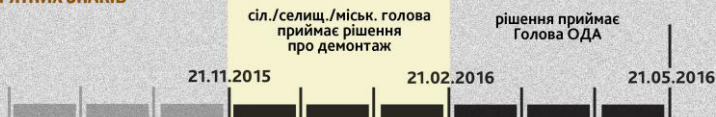
### ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ (іншої топоніміки в межах населеного пункту)



### ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ



### ДЕМОНТАЖ ПАМ'ЯТНИКІВ ТА ПАМ'ЯТНИХ ЗНАКІВ



Український  
інститут  
національної  
пам'яті



Резанімаційний  
пакет реформ



ЦЕНТР  
ДОСЛІДЖЕНЬ  
ВІЗВОЛЬНОГО  
РУХУ  
CIVIL REVOLUTION